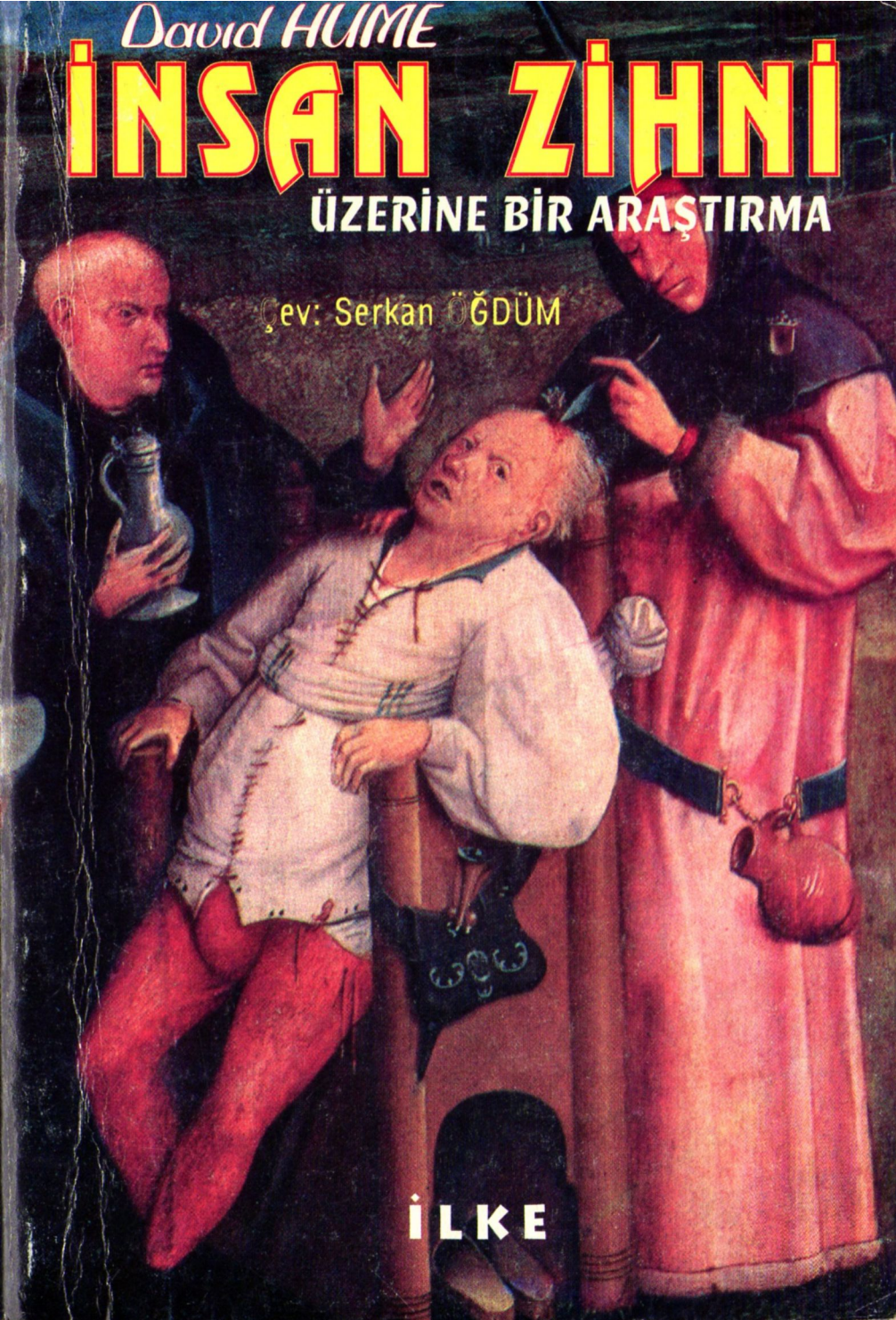
David HUME

İNSAN ZİHNİ

ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çev: Serkan ÖĞDÜM

İLKE

İLKE KİTABEVİ YAYINLARI
Felsefe Dizisi

1. Baskı: Ocak 1998
© İlke Kitabevi Yayınları 1998
ISBN 975-7923-51-6

İLKE
Kitap ve Yayınevi
Karanfil Sokak 5/15
Kızılay-ANKARA
Tel: (0312) 417 34 74

Kapak Tasarım: İlke Kitabevi Yayınları
Dizgi: Suteni Kitabevi Yay. Dağ. Rek. Hiz. Ltd. Şti.
Bayındır Sokak Aksoy Çarşısı, 27/3 Kızılay-ANKARA
Tel: (0312) 430 24 70

Baskı: ÖZKAN Matbaacılık Ltd. Şti.

DAVİD HUME

•

İNSAN ZİHNİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çev: Serkan Öğdüm

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
Felsefenin Farklı Türlerine Üzerine 7
Bölüm 2
Fikirlerin Kaynağı Üzerine 20
Bölüm 3
Fikirlerin Çağrışımı Üzerine 27
Bölüm 4
Zihnin İşlemleri Hakkında Skeptik Düşünceler 29
Bölüm 5
Bu Şüphenin Skeptik Çözümü 45
Bölüm 6
Olasılık Üzerine 62
Bölüm 7
Zorunlu Bağlantı Fikri Üzerine 66
Bölüm 8
Özgürlük ve Zorunluluk Üzerine 86
Bölüm 9
Hayvanların Aklı Üzerine 111
Bölüm 10
Mucizeler Üzerine 116
Bölüm 11
Belirli Bir Tanrı İnayeti ve Bir Gelecek Durum Üzerine 140
Bölüm 12
Akademik veya Skeptik Felsefe Üzerine 158

bölüm 1

FELSEFENİN FARKLI TÜRLERİ ÜZERİNE

Moral felsefe, veya insan doğasının bilimi, herbirinin kendine özgü değeri bulunan ve insanoğlunun eğlenmesine, bilgilenmesine ve yenilenmesine yardım eden iki farklı biçimde değerlendirilebilir. Biri insanı, esasen eylem için yaratılmış, girişimlerinde zevklerine ve duygularına kapılan ve nesnelerin görünürdeki değeriyle kendilerini içinde gösterdikleri ışığa göre birinin izinden gidip diğerinden kaçınan bir varlık olarak ele alır. Erdem, her şeyin en değerlisi olarak kabul edildiğinden, bu tür kapsamındaki filozoflar, şiirle güzel söz söyleme sanatının bütün yardımlarından faydalanıp konularını ele almak için de hem hayal gücünü doyurmaya hem de kalbe hitabetmeye en yüksek derecede elverişli olabilecek kolay ve açık bir tarzı benimseyerek, erdemi en hoşa giden renklere büründürürler. Günlük hayattan en sık rastlanan gözlemleri ve örnekleri seçer, karşıt karakterleri çarpıcı bir biçimde gösterir ve bizi şeref ve mutluluk görünümleriyle erdemin yollarına çekerek bu yollar üzerindeki adımlarımızı en sağlam kurallar ve en ünlü örnekler sayesinde yönetirler. Onlar ahlaksızlık ile erdem arasındaki ayrımları *sezmemizi* sağlar, duygularımızı uyandırıp düzenlerler ve böylece kalplerimizi sadece dürüstlük ve gerçek şeref aşkına yöneltebildiklerine ve bütün emeklerinin tamamıyla ödenmiş olduğuna inanırlar.

Filozofların diğer türleri, insana, aktif bir varlıktan çok akıllı bir varlık gözüyle bakarlar ve onun âdetlerini işlemekten çok zihnini biçimlendirmeye önem verirler. Bunlar insan doğasına bir spekülasyon konusu olarak değer verirler ve onu, zihnimizi düzenleyen, duygularımızı uyandıran ve herhangi belirli bir nesneyi, eylemi veya davranışı uygun görmemizi ya da suçlamamızı sağlayan ilkeleri bulmak için, sıkı bir araştırma çerçevesi içinde incelerler. Felsefenin moral, akıl yürütme ve eleştirinin temellerini tartışma götürmez bir biçimde henüz tespit edememiş olmasının ve daima doğruyla yanlışın, ahlaksızlıkla erdemin, güzellikle çirkinliğin -bu ayrılıkların kaynağını belirtmeye gücü yetmeksizin- sözünü edip durmasının tüm literatür için utanılacak bir şey olduğunu düşünürler. Girişmiş oldukları bu çetin işin yapılması yolunda hiçbir güçlükten yılmazlar; tersine özel durumlardan hep daha genel ilkelere çıkarak araştırmalarını en genel ilkelere kadar vardırırlar ve her bilim için insan merakının her türlüsünün sınırını belirtmeleri gereken şu ilk ilkelere ulaşmadıkça kendilerini tatmin olmuş saymazlar. Geliştirdikleri spekülasyonlar sıradan okuyuculara soyut ve hatta anlaşılmaz göründüğü halde onların amacı bilgili ve zeki okuyucuların onayını kazanmaktır ve eğer gelecek kuşakların eğitim ve öğretimine katkıda bulunabilecek bazı gizli gerçekleri keşfedebilirlerse, kendilerini, bütün ömürlerince harcadıkları emeklerin karşılığını bol bol görmüş sayarlar.

Kolay ve açık olan felsefenin, çoğunluk tarafından, doğru ve çetin felsefeye her zaman tercih edileceği ve birçokları tarafından sadece diğerinden daha fazla kabul edilir olduğu şeklinde değil, daha yararlı olduğu yolunda da tavsiye edileceği kesindir. Bu kolay ve açık olan felsefe günlük hayata daha çok sokulur, kalbi ve duyguları yoğurarak biçimlendirir ve insanları harekete geçiren ilkelere dokunarak hem insanların davranışlarını düzeltir hem de onları yine kendisinin betimle-

diği mükemmellik örneğine yaklaştırır. Tersine, aklın bir eğilimine dayandırılmış olmakla iş ve eylem alanına giremeyen, anlaşılması güç felsefe, filozof kuytu köşesini bırakıp aydınlığa çıktığında ortadan kayboluverir; ilkelerinin de bizim hareketlerimiz ve davranışlarımız üzerinde azçok etkiye sahip olmaları, ancak güçlükle mümkün olabilir. Kalbimizi dolduran duygular, tutkularımızın telaşı ve heyecanı ve duygulanmalarımızın hiddeti bu felsefenin yargılarının hepsini silip süpürür ve derin görüşlü filozofu halk tabakasından bir adam seviyesine düşürür.

Şunu da itiraf etmek gerekir ki kolay felsefe diğerinden hem daha sürekli hem de daha çok hak edilmiş bir şöhrete erişmişken soyut düşünürler, şimdiye kadar, ancak kendi çağlarının ya heves ve kaprisinden ya da cahilliğinden ileri gelen geçici bir ün edinmiş görünüyorlar; fakat gelecek kuşak denen şu adil yargıç önünde, adlarına hak kazanmış olduklarını kanıtlayamamış bulunuyorlar. Derin görüşlü bir filozof için ince akıl yürütmeleri içinde bir hata yapmak oldukça kolaydır; çıkardığı sonuçlarla yoluna devam ederken ve bunların olağandışı görünümlerinden veya halka özgü düşüncelerle çelişik olmalarından korkmadan bu yoldan vazgeçmezken bir hata diğerinin zorunlu nedeni olmaktadır. Fakat amacı sadece insanoğlunun sağduyusunu daha güzel ve daha alımlı renklerle betimlemek olan bir filozof kazara yanlışa düşse bile daha öteye gitmez; sağduyuya ve aklın doğal düşüncelerine yaptığı başvuruyu tazeleyerek doğru yola döner ve kendisini bazı tehlikeli hayallerden korur. Cicero'nun şöhreti bugün hâlâ parlamaktadır; fakat Aristotle'ınki tamamen sönmüştür. La Bruyere denizleri aşar ve her şeye rağmen şöhreti devam eder; fakat Malebranche'ın ünü kendi ülkesinde ve kendi çağında sıkışıp kalmıştır. Ve Addison, belki de, Locke'un tamamıyla unutulacağı bir zamanda zevkle okunmaya devam edecektir.

Katıksız filozof insanlıkla iletişimden uzak bir biçimde yaşarken ve kendini içeriklerinden aynı derecede uzak olduğu ilkelere ve kavramlara vermişken dünyada ekseriya fakat çok az kabul olunabilir olan ve topluma, ne yarar ne de memnunluk, hiçbir şey vermediği bilinen bir karakterdir. Diğer taraftan koyu cahil her şeye rağmen büsbütün küçümseniyor; bilimlerin serpilip gelişmiş bulunduğu bir çağ ve ülkede, bu soylu ve zevkli uğraşlara karşı mutlak bir ilgisizlik kadar hiçbir şeyin bayağı ve dar görüşlü bir yaradılışa kılavuzluk edemeyeceğine hükmediliyor. En mükemmel karakterin bu iki uç nokta arasında olduğu kabul ediliyor: Kitaplar, dostluk ve iş konularında eşit derecede yeteneğe ve beğeniye sahip olmak, sohbetlerde edebi kültürün verdiği ince fikirliliği ve zarifliği ve iş hayatında da dürüst bir felsefenin doğal sonuçları olan dürüst ahlaklılıkla doğruluğu korumak. Böylesine mükemmel bir karakteri yaymak ve yetiştirmek için kolay üslubun ve tarzın, hayattan çok fazla sonuç çıkarmayan, hiçbir derin uygulama veya kapsamlı olmayı sağladığı düşünülen hiçbir inziva gerektirmeyen ve okuyucuları hem soylu duygularla hem de insan hayatının tüm durum ve ihtiyaçlarına uygulanabilir olan zorunlu ve ağırbaşlı kurallarla besleyip tekrar insanlar arasına gönderen bir bileşiminden daha yararlı bir şey olamaz. Bu tür bileşimler sayesinde erdem sevimli, bilim akla yakın, dostluk eğitici ve öğretici ve yalnızlık da eğlenceli bir hale gelmektedir.

İnsan akıllı bir varlıktır ve böyle olduğu için de kendisine elverişli olan gıdayı ve bes'enmeyi bilimden sağlar; fakat, insan zihninin sınırları o kadar dardır ki elde ettiği bilgilerin gerek kapsamı gerekse kesinliği üzerinde ancak pek az bir tatmin umabilir. İnsan akıllı bir varlık oluşu yanısıra sosyal bir varlıktır da; fakat ne dostluğu hoş ve eğlenceli bir şekilde yaşamayı ne de onlar için uygun bir hazzı koruyabilmeyi her zaman sürdüremez. Dahası insan aktif bir varlıktır da; hayatın türlü zorlukları kadar insanın bu mizacı da kendisini iş güç ve

uğraşmalarının esiri kılar. Fakat aklın bazen dinlenmeye ihtiyacı vardır ve merak etmeye ve çalışkanlığa olan eğilimini her zaman destekleyemez. Şu halde görünen odur ki doğa, kendisinde hayatın her çeşidinden bir parça bulunduran karışık bir yaşam tarzını insan türü için en elverişli bir tarz olarak göstermiş ve onları bu taraf tutmaların hiçbirinin gereğinden fazla *cazip hale gelmesine* izin vermemeleri için gizlice uyarmıştır ki diğer uğraşlar ve eğlenceler için aciz bir duruma düşmesinler. Doğa bize şöyle seslenmektedir: "Kendinizi bilime olan aşkınıza verin fakat bu biliminiz insanca olsun ve doğrudan doğruya eylem ve toplumla ilgili bulunsun. Çetin düşünceleri ve derin araştırmaları size yasak ediyorum ve bu yasağı çiğneyenleri, beraberlerinde getirdikleri dalgın melankoliyle, sizi içine atıverdikleri sonsuz belirsizliklerle ve sözde keşiflerinizi etrafa bildirdiğinizde bunlara karşı gösterilen buz gibi karşılamalarla cezalandıracağım. Bir filozof olun fakat tüm felsefenizin tam ortasında her şeye rağmen insan kalın!"

Eğer genel olarak insanlık derin ve soyut felsefeyi suçlu bulup küçümsemeden, kolay olan felsefeyi tercih etmekle yetinseydi, bu genel görüşe ayak uydurup, herkesin, karşı koymaya uğramaksızın, kendi keyif ve görüşüne göre gitmesini hoşgörmek belki de yerinde olurdu. Fakat çoğu kez sorun daha ileriye götürüldüğünden, hatta derin düşünce ve akıl yürütmelerin hepsinin, ya da genel olarak *metafizik* diye adlandırılan şeyin kökünden reddine kadar gidildiğinden, biz de şimdi, metafiziğe karşı akla yakın bir biçimde ileri sürülebilecek olanı araştırmaya koyulacağız.

Şu gözlemle başlayabiliriz: Soyut ve doğru felsefenin önemli bir yararı da onun kolay ve sevecen olana bağımlılığıdır, şöyle ki, birincisi olmadan duygularında, hükümlerinde ve akıl yürütmelerinde hiçbir zaman yeterli bir doğruluk ve kesinlik derecesine ulaşamaz. Tüm ince edebi eserler insan

hayatının çeşitli durumlardaki resimlerden başka bir şey değildirler ve bize, övgü veya suçlama, hayranlık veya alay gibi, temsil ettikleri objenin nitelikleriyle ilgili çeşitli duygular ilham ederler. İnce bir zevk ve hızlı bir kavrama yeteneğinin yanında, iç bünye, zihnin işlevleri, tutkuların işleyişleri ve erdemi ve kötü ahlakı birbirinden ayıran çeşitli türlerdeki duygular hakkında doğru bir bilgiye sahip olan bir sanatçı bu girişiminde başarılı olmak için çok iyi derecede nitelikli olmalıdır. Bu içsel araştırma ve inceleme ne kadar eziyetli görünürse görünsün, hayatın ve törenin dıştan ve belirli görünümlerini başarıyla betimlemeyi isteyecek olan biri için zorunlu bir durum alır. Anatomi bilgini gözlerimizin önüne en çirkin ve en tatsız görüntüleri serer, fakat onun bilimi ressama, bir Venüsü veya bir Heleni çizerken bile, yardımcı olmaktadır. Ressam sanatının en zengin renklerini kullanırken ve şekillerine en zarif ve en çekici havayı verirken, dikkatini insan vücudunun iç yapısına, kasların durumlarına, kemiklerin yapısına ve her kısmın ve organın kullanılışına ve şekline de vermelidir. Doğruluk her durumda, güzelliğe elverişli ve akıl yürütme yoluyla zarif düşüncelere yol açan bir şeydir. Bu durumda birini küçümseyerek diğerini yüceltmemiz boşuna olacaktır.

Ayrıca, her sanat dalında veya uzmanlık alanında, çoğunlukla hayatı ve eylemi ele alanlarda bile, doğruluğun ruhunun, nasıl kazanılmış olursa olsun, insanları mükemmelliğin daha yakınlarına taşıdığını ve onları toplumun ilgi alanları üzerinde daha işe yarar bir duruma getirdiğini gözlemleyebiliriz. Ve bir filozof iş hayatından uzak yaşayabildiği halde, felsefenin dehası, birkaçı tarafından dikkatlice yetiştirilmişse eğer, kendini azar azar tüm toplumun her kesimine yaymalı ve her sanat dalına ve her meslek alanına benzer bir doğruluk bağışta bulunmalıdır. Bu sayede politikacı gücün bölünmesinde ve dengelenmesinde daha büyük bir ilerigörüşlülük ve keskinlik, avukat akıl yürütmelerinde daha fazla yöntem ve daha üstün

ilkeler ve diğerleri de disiplinlerinde daha çok düzenlilik ve planlarında ve işlemlerinde de daha çok ihtiyat kazanacaklardır. İlkçağlardan beri gelişmekte olan modern devletlerin kararlılığı ve modern felsefenin doğruluğu benzer aşamalarla gelişmeye devam edecektir.

Bu incelemelerden masum bir merak hazzından öte bir yarar elde edilemeyecek olsa bile, insan türünün tam bir güven içerisinde ve tam bir ruh temizliğiyle tadına varabileceği şu birkaç zevkin sayısını arttıran bu tatmini hiç de küçümsememeliyiz. Hayatın en tatlı ve en zararsız yolu bizi bilimin ve öğrenmenin caddelerine çıkarır ve her kim bu yolu birkaç engelden temizleyebilir ya da herhangi yeni bir bakış açısı getirebilirse o kimse insanlığın bir velinimeti sayılmalıdır. Ve bu araştırmalar her ne kadar zorlu ve yorucu görünürse görünsünler, bazı öyle zihinler vardır ki, bunlar tıpkı sağlam ve sağlıklı bir vücuda sahip olmak için zorlu idmanlara ihtayacı olan, hatta insanların çoğuna çetin ve eziyetli görünen birtakım işlerden zevk alan bazı bedenler gibidirler. Karanlık gerçekten göz için olduğu kadar akıl için de acı vericidir; fakat bu karanlığın derinlerinden aydınlığı ortaya çıkarmak, ne tür bir emek gerektirirse gerektirsin, hoş ve eğlenceli olsa gerektir.

Fakat derin ve soyut felsefedeki bu karanlık, sadece can sıkıcı ve yorucu olarak değil, belirsizliğin ve hatanın kaçınılmaz kaynağı olarak da hoş karşılanmamaktadır. İşte tam burada, gerçekten de, metafiziğin büyük bir kısmına karşı ileri sürülebilen en doğru ve en çok kabul edilebilir bir itirazla karşılaşmış bulunuyoruz; bu itiraz, onun gerektiği gibi bir bilim olmadığı yolundadır, fakat bu içinden çıkılmaz çalılıklar, kendilerini korumak ve zayıflıklarını örtmek için ya insan kibirinin insan zihni için tamamıyla erişilmez olan konulara nüfuz etmeye çalıştığı kısır çabalarından ya da panayır meydanlarında kendilerini korumaktan aciz bulunmaları nedeniyle edin-

dikleri ucuz batıl inançların marifetlerinden kaynaklanmaktadır. Açık alanlardan kovulan bu haydutlar ormanlara kaçarlar ve buralarda aklın savunmasız her bölümünü parçalamak ve onu baştan başa dini korkular ve önyargılarla kaplamak için pusuda beklerler. En güçlü kuvvetli düşman bile dikkatini bir an olsun gevşettiği zaman ezilip mahvulur. Korkaklıklar ve çılgınlıklar arasından niceleri düşmanlara kapıları açar ve onları sanki kendi hükümdarlarıymış gibi törenlerle ve gönül rızasıyla karşılarlar.

Fakat acaba bu filozofların bu tür araştırmalardan vazgeçmelerine ve inzivaya çekildikleri sığınaklarında sahip oldukları batıl inançlarını terk etmelerine yeterli bir sebep oluşturur mu? Karşıt bir sonuç çıkarmak ve savaşı düşmanın en gizli hücerelerine taşımanın zorunluluğunu farketmek daha uygun olmaz mı? İnsanın, sık sık başına gelen hayal kırıklıklarından ötürü, bu tür hayali bilimleri sonunda terk edeceğini ve aklının kendisine özgü uzmanlık alanını keşfedeceğini boşuna mı umuyoruz? Zira birçok insanın bu tür konulara sürekli olarak dönülmesindeki merakı çok yerinde ve makul görmesini bir yana bırakırsak, kör umutsuzluğun güdüsünün hiçbir zaman bilimlerde akla uygun bir yer edinemeyecğini söylüyorum, çünkü bahsedilen ilk girişimlerin ne kadar başarısız olduğu kanıtlanabilse de ortada her şeye rağmen çalışkanlığın, iyi kaderin veya başarılı nesillerin geliştirilmiş anlayışlarının daha önceki çağlar için bilinmeyen keşiflere ulaşabileceği umudu vardır. Her gözüpek deha bir maceranın güçlükle kazanılan şerefinin yalnız kendisi için saklandığını umarken hâlâ çetin ödüller üzerine atlayacak ve kendisini rakiplerinin başarısızlıklarıyla cesareti kırılmışlıktan çok teşvik edilmiş bulacaktır. Öğrenmeyi bu tür çetin sorulardan serbest bırakmanın hemen hemen sadece bir yöntemi vardır ve o da insan zihninin doğasını ciddi olarak soruşturmak ve onun -gücünün ve kapasitesinin kesin bir analizi sayesinde- bu tür uzak ve çetin konularla

hiçbir surette uyum içinde olmadığını göstermektir. Daima rahat yaşabilmek için bu zahmete katlanmalıyız: Yanlışı ve karışıklığı parçalayabilmek için de itina ile doğru metafiziği geliştirmeliyiz. Hayal kırıklığına uğratan bu felsefeye karşı bazıları için bir cankurtaran ödevini gören tembellik diğerleri için merak sayesinde dengesini yitirmiştir ve bazı zamanlar galip gelen umutsuzluk da yerini sonradan iyimser umutlara ve beklentilere bırakır. Doğru ve dürüst akıl yürütmeler, sadece tüm kişiler ve mizaclara uyan katolik (evrensel) çarelerdir ve halka özgü batıl inançlarla karışmış olan çetin felsefenin ve metafiziğin anlaşılmaz dilinin dikkatsiz düşünürlere içinden çıkılmaz bir biçimde hizmette bulunuşunu ve bilimsellik ve akılcılık havası verişini kendi başına altüst edebilme güçleri vardır.

İhtiyatlı bir soruşturma sonrasında, öğrenmenin en belirsiz ve en akla uymaz kısımlarını geri çevirmenin bu yararından başka insan doğasının güçleri ve yetenekleri üzerinde yapılan dikkatli bir inceleme sonucu ortaya çıkan birçok yarar daha vardır. Burada asıl dikkate değer olan nokta, aklın işlevlerinin -bunlar bizim için içtenlikle hazır bulundukları halde-, biz onları düşüncemizin objesi yapar yapmaz, karanlıklara gömülmüş görünmeleri ve gözün de bu işlevleri birbirlerinden ayıran sınırları bulabilmekte oldukça zorluk çekmesidir. Bu objeler uzun zaman aynı görünüşte ve aynı durumda kalamayacak kadar hassastırlar; doğadan türetilen daha üstün bir kavrayışla bir anda kavranmaları ve alışkanlıklarımız ve düşüncelerimiz tarafından geliştirilmeleri gerekir. Bu nedenle zihnin farklı işlevlerini zar zor bilmeye çalışmak, birbirlerinden ayırdetmek, uygun başlıklar altında toplamak ve soruşturmanın ve düşüncenin objesi durumuna sokulduklarında içinde karışık bir halde bulundukları tüm düzensizlik görünümlerini doğrulamak bilimin hiç küçümsenmeyecek bir bölümü durumuna gelir. Dış cisimler ve duyularımızın objeleri hakkında

yapıldığında hiçbir değeri olmayan bu düzene koyma ve ayırdetme işi zihnin işlevleri üzerine yapıldığında harcadığımız emek ve güçlüğü oranında değer kazanır. Ve eğer bu zihinsel coğrafyadan, ya da zihnin güçlerinin birbirinden ayrı kısımlarının resmedilmesinden daha ileriye gidemesek bile, en azından buraya kadar varmış olmak da bir tatmin sayılmalıdır; bu bilim ne kadar apaçık görünürse -ki hiçbir surette açık değildir- felsefe ve öğrenme konularında bilgiçlik taslayan kimselerin tümünün bu bilime karşı cahillikleri, o derece alçakça sayılmalıdır.

Bu bilimin belirsiz ve hayali olduğu yolunda hiçbir şüphe, bu tür bir skeptisizmi tüm spekülasyonun ve hatta tüm eyemin tamamıyla yıkıcılığı olarak göz önünde bulundurmadıkça, edinilemez. Zihnin bazı güçler ve yeteneklerle donatıldığından, bu güçlerin birbirlerinden farklı olduklarından, dolaysız kavrayışa göre neyin gerçekten belirgin olduğunun düşünce sayesinde ayırdedilebileceğinden ve sonuç olarak bu konu üzerindeki tüm önermeler içinde bir doğrunun ve birçok yanlışın bulunduğundan ve bunların insan zihninin sınırları ötesinde bulunmadığından şüphe duyulamaz. Ortada bu türden daha birçok apaçık ayrımlar vardır: Her insan varlığının anlayışı içerisindeki irade ile zihin arasında ve hayal gücü ile tutkular arasında. Daha ince ve daha felsefi olan ayrımlar, daha güç sezilip kavranabilir olmalarına rağmen, gerçekliğe ve kesinliğe daha az sahip değildirler. Bazı örnekler, özellikle de son zamanlarda bu soruşturmalarda başarı sağlamış olanları, öğrenmenin bu dalının kesinliği ve sağlamlığı hakkında daha sağlam fikirler verebilirler. Zihnin dolaylı olarak bizi de ilgilendiren kısımlarını büyük bir başarıyla resmeden filozofları görmezlikten gelmiş gibi görünürken, bize gezegenler hakkında doğru bir sistem veren ve bu uzak cisimlerin durumlarıyla uydukları düzeni ayarlayan bir filozofun çalışmalarını daha değerli mi sayacağız?

Oysa özenle yetiştirilmiş ve halkın ilgisiyle cesaretlenmiş felsefenin, araştırmalarını daha ilerilere taşıyabileceğine ve işlemleri içerisinde insan zihninin onlar tarafından harekete geçtiği gizli nedenleri ve ilkeleri, en azından bazı derecelerde, keşfedebileceğine umut besleyemez miyiz? Astronomlar uzun bir süre, gözledikleri olaylara göre, gök cisimlerinin gerçek hareketlerini, düzen ve büyüklüklerini saptamakla yetiniyorlardı ve bu durum gezegenlerin devrini yöneten yasa ve kuvvetleri de en isabetli akıl yürütme yardımıyla ortaya çıkarmışa benzeyen bir filozofun ortaya çıktığı görülünceye kadar sürdü. Buna benzer ilerlemeler doğanın diğer kısımlarında da elde edilmiştir. Zihinsel güçler ve zihinsel düzen üzerinde yapılan araştırmalarımızın, eşit kapasite ve dikkatle yürütülüyorlarsa eğer, eşit derecede başarılı olabilmelerinden umudumuzu kesmek için hiçbir neden yoktur. Herhangi bir işlev ve ilkenin bir diğerine bağlı olması muhtemeldir ve yine, bu diğeri daha genel ve evrensel olan bir başkasına dönüştürülebilir. Bu araştırmaların muhtemel olarak ne kadar ilerletilebileceğini tam olarak belirlemek, dikkatli bir denemeden önce, hatta sonra bile, bizim için zor olacaktır. Böyle girişimler, en özensiz bir şekilde felsefeyle uğraşanlar tarafından bile, her gün gerçekleştirilmektedir. Hiçbir şey bu girişimi adamakıllı bir özen ve dikkatle gerçekleştirmekten daha elzem olamaz; eğer bu insan zihninin sınırları içinde yatıyorsa, sonunda mutlaka elde edilebilir, bununla birlikte böyle değilse biraz güven ve emniyet duygusuyla geri çevrilebilir. Bu son karar şüphesiz, ne istenilen bir sonuçtur ne de derhal düşüncesizce kabul edilmelidir. Böyle bir varsayım üzerinde felsefenin bu çeşitliliğinin güzelliğinden ve değerinden ne kadar ödün vermeliyiz? Ahlakçılar beğenmemize ve beğenmememize yol açan eylemlerin muazzam çokluğu ve çeşitliliğiyle ilgilendiklerinde, duyguların bu çeşitliliğinin dayandırılacağı bazı genel ilklerin araştırılmasına şimdiye kadar alışkın bir duruma gelmişlerdir. Genel bir ilke-

nin elde edilmesi yolundaki tutkuları sayesinde sorunu bazen çok ileriye götürdükleri halde, içerisinde tüm ahlaksızlıkların ve tüm erdemlerin doğru olarak çözüleceği bazı genel ilkeleri bulmayı beklemek konusunda affedilebilir oldukları itiraf edilmelidir. Benzer bir durum eleştirmenlerin, mantıkçıların ve hatta politikacıların çabalarında da görülmektedir; belki daha uzun bir zaman, daha büyük bir doğruluk ve daha coşkun bir uygulama bu bilimleri her şeye rağmen mükemmelliğin daha yakınına götürebilmesine rağmen, bu insanların girişimlerinin tamamıyla başarısızlıkla sonuçlanmakta olduğu söylenemez. Böyle iddiaların tümünden hemen vazgeçmek, haklı olarak, kendi diktelerini ve ilkelerini her zaman için insanlığa yüklemeye çalışan en gözüpek ve en iddialı felsefeden bile daha düşüncesiz, daha aceleci ve daha dogmatik sayılabilir.

İnsan doğası üzerine yapılan bu akıl yürütmelerin soyut görüneceğinin ve zorlu bir kapsamı olacağının ne ihtimali var? Bu onların yanlış olduğu varsayımını vermez. Aksine bu kadar zeki ve derin bir filozofun gözünden şimdiye kadar kaçmış olan bir şeyin öylesine açık ve kolayca anlaşılır olabileceği imkansız görünmektedir. Ve bu araştırmalar bize ne kadar pahalıya mal olursa olsun, bu yolla tarifsiz önemi olan konular hakkındaki bilgi dağarcığımıza herhangi bir ilave yapabilirsek eğer -sadece tattığımız haz açısından değil- kendimizi yeterince ödüllendirilmiş sayabiliriz.

Fakat madem ki sonunda bu spekülasyonların soyutluğu onların önerilmesine neden olmaktan çok bir eksiklik yaratıyor ve madem ki bu zorluğun belki de özen, beceri ve tüm gereksiz ayrıntıların atılmasıyla üstesinden gelinebilir, biz de bu araştırmalarda şimdiye kadar bilgeleri belirsizliğiyle, cahilleri de anlaşılmazlığıyla yıldıran konular üzerine biraz aydınlık serpmeye çalıştık. Felsefenin farklı türlerini birbirinden ayıran sınırları, derin araştırmaları berraklıkla ve doğruyu da yenilik-

lerle barıştırarak birleştirebildiysek ne mutlu bize! Hele eğer, bu basit akıl yürütmemizle, şimdiye kadar batıl inançlara bir sığınak ve saçmalığa ve yanlışlığa da bir kalıp sağlar görünümünde olan anlaşılması güç bir felsefenin temellerini aşındırabildiysek kendimizi daha da mutlu hissedeceğiz!

bölüm 2

FİKİRLERİN KAYNAĞI ÜZERİNE

Herkes kolayca kabul edecektir ki, bir kimse aşırı sıcaktan acı duyduğunda veya ılımlı bir sıcaktan hoşlandığında ve bu duyumları daha sonradan hafızasına geri çağırdığında ya da hayal gücüyle yeniden canlandırmaya çalıştığında zihninin algıları arasında önemli bir fark vardır. Bu yetenekler duyuların (senses) algılarını (perceptions) taklit veya kopya edebilirler fakat hiçbir zaman özgün duygunun gücüne ve canlılığına tamamıyla erişemezler. Muazzam bir çaba sarfettiklerinde bile onlar üzerine söyleyebileceğimiz son şey şu olacaktır: Objelerini öyle canlı bir biçimde temsil ediyorlardı ki *neredeyse* onları hissettiğimizi veya gördüğümüzü söyleyecektik. Fakat hastalık veya delilik yüzünden düzeni bozulmuş bir zihnin dışında, hiçbir zaman canlılığın, algıların hepsini birden ayırdedilemez bir duruma sokan bir aşamasına ulaşamazlar. Şiirin tüm renkleri, ne kadar görkemli olursa olsunlar, yaptıkları betimlemelerde doğal nesneleri hiçbir zaman gerçek bir manzara sanılacak kadar renklendiremezler. En canlı düşünce yine de en sönük duyumdan (sensation) daha aşağıdadır.

Zihnin tüm diğer algılarını gözden geçirmek için benzer bir ayrımı gözlemleyebiliriz. Bir öfke nöbetine tutulan biri bu duyguyu salt düşünen birinden çok farklı bir biçimde harekete geçer. Eğer bana herhangi bir kimsenin aşık olduğunu söyler-

seniz ne demek istediğinizi, o kişinin durumunu sağlam bir şekilde kavrayarak kolayca anlarım; fakat bu kavramı hiçbir zaman tutkunun gerçek düzensizlikleri ve endişeleriyle karıştıramam. Geçmişteki duygu ve etkilenmelerimiz üzerinde iyice düşünmeye başladığımızda, düşüncemiz sadık bir ayna gibi çalışır ve onun nesnelerini doğru olarak kopya eder; fakat kullanılan renkler özgün algının bürünmüş olduğu renklerle karşılaştırıldığında daha soluk ve sönüktürler. Onlar arasındaki sınırı işaretlemek için hiçbir hassas ayrıma veya hiçbir metafiziksel başlığa gerek yoktur.

Bu nedenle işte bu noktada, zihnin tüm algılarını, güçlerinin ve canlılıklarının farklı dereceleri sayesinde ayırdedilmiş olan iki sınıfa veya türe ayırabiliriz. Daha az canlı ve kuvvetli olanları genellikle *düşünceler (thoughts)* veya *fikirler (ideas)* olarak adlandırılırlar. Diğer türden algılar dilimizde ve diğer dillerin çoğunda bir isme ihtiyaç duyarlar; sanıyorum bunun nedeni onları genel bir terim veya isim altında toplamak için, felsefi amaçlar dışında, bir zorunluluk duyulmamış olmasıdır. Bu nedenle gelin biraz özgürlüğümüzü kullanalım ve onları *izlenimler (impressions)* olarak adlandıralım -bu kelimeyi alışılmış anlamından biraz farklı bir anlamda kullanarak. *İzlenim* terimiyle, duyduğumuz veya gördüğümüz veya hissettiğimiz veya sevdiğimiz veya nefret ettiğimiz veya arzuladığımız veya istediğimiz zamanlardaki en canlı algılarımızın tümünü kastediyorum. Ve izlenimler, yukarıda bahsedilen duyumlar veya hareketler üzerinde iyice düşündüğümüzde, bilinçli olduğumuz anlardaki nispeten daha az canlı algılar olan fikirlerden ayrılırlar.

İlk bakışta hiçbir şey, sadece tüm insan gücü ve otoritesinden bağımsız olmakla kalmayıp doğanın ve gerçekliğin sınırları içinde bile tutulamayan insan düşüncesi kadar sınırsız görünmeyebilir. Anormal yaratıklar biçimlendirmek ve aykırı

biçimleri ve görünümleri biraraya getirmek, en doğal ve en tanıdık nesneler tasarlamaktan daha zahmetli olmayan bir hayal gücünün ürünüdür. Beden içerisinde acı ve zorluk içinde süründüğü bir gezegene hapsedilirken düşünce bizi bir anda evrenin en uzak köşelerine veya evrenin de ötesinde doğanın bütün karışıklığıyla yalan söylediği sınırsız bir kaosa bile taşıyabilir. Hiçkimsenin asla görüp işitmediği bir şey bile tasarlanabilir; mutlak bir çelişki içerenlerinin dışında hiçbir şey düşünce gücünün ötesine geçemez.

Fakat düşüncelerimiz bu sınırsız özgürlüğe sahip görünseler bile, daha sıkı bir incelemeyle onun gerçekten çok dar sınırlar içine hapsolduğunu ve zihnin tüm bu yaratıcı gücünün, duyular ve deneyimler tarafından bize sağlanan malzemelerin terkiplenmesi, yerlerinin ya da sıralarının değiştirilmesi, arttırılması veya azaltılması gibi yeteneklerimizden daha fazlasına ulaşamadığını görürüz. Altın bir dağı düşündüğümüzde daha önceden bildiğimiz iki tutarlı fikri birleştiririz: *altın* ve *dağ* fikirlerini. Erdemli bir atı tasarlayabiliriz ve bunu bize yabancı olmayan bir hayvanın, atın, şekli ve hayaliyle birleştirebiliriz. Kısaca düşünmenin tüm malzemesi ya dış duyumlardan ya da iç duyumlardan türetilir: Zihin ve iradeye ait olan yalnız ve ancak bu lamzemeyi karşıtırıp düzenlemektir. Ya da, kendimi felsefi bir dille ifade etmem gerekirse, tüm fikirlerimiz yani nispeten daha zayıf olan algılarımız, izlenimlerimizin yani nispeden daha canlı olan algılarımızın kopyasıdırlar.

Bunu kanıtlamak için, umarım, şu iki argüman yeterli olacaktır. İlk olarak, eğer, ne kadar karmaşık veya yüce olursa olsunlar, düşüncelerimiz ya da fikirlerimizi çözümlediğimizde, her zaman için, daha önceki duygu ve düşüncelerimizin kopyası durumunda olan basit fikirlere ayrıştıklarını görürüz. İlk bakışta bu kaynakların en uzağında görünen fikirlerin bile daha hassas incelemeler sonucunda onlardan türedikleri bulu-

nur. Sonsuz derecede akıllı, bilge ve iyi bir varlık anlamındaki Tanrı fikri kendi zihnimizin işlevleri üzerindeki yansımalardan ve iyilik ve bilgelik niteliklerinin sınırsıca arttırılmasından ortaya çıkar. Bu soruşturmayı istediğimiz sürece devam ettirebiliriz; bulacağımız şey her zaman için şu olacaktır: İncelediğimiz her fikir benzer bir izlenimin kopyasıdır. Bu durumun ne evrensel olarak doğru olmadığını ne de istisnasız olmadığını ileri sürecek olanların şadece bir yöntemi vardır ve o da basit bir çürütme yöntemidir: Onların fikrince bu kaynaktan türememiş olan bir düşüncenin gösterilmesi. O zaman bize, eğer öğretimizi devam ettireceksek, ona uyan bir izlenimi ya da canlı bir algıyı göstermek düşer.

İkinci olarak, eğer bir insan bir organının eksikliğinden dolayı duyumun herhangi bir türüne elverişli değilse, onun herzaman için bu duyumun karşılığı olan fikirlere bir parça elverişli olduğunu görürüz. Kör bir kimse renkler üzerine, sağır biri de sesler üzerine hiçbir kavram biçimlendiremez. Bunlardan herhangi birinde eksik olan duyuyu yeniden canlandırın; duyumları için yeni bir giriş açmakla fikirler için de yeni bir giriş açmış olursunuz ve bu objeleri tasarlamakta hiçbir zorluk çekmediğini görürsünüz. Herhangi bir duyum uyandırmak için uygun olan bir objenin organa hiç uygulanmamasında da durum aynıdır. Bir Lapon veya zencinin şarabın lezzeti hakkında hiçbir fikri yoktur. Bir insanın kendi türünün payına düşen bir duyguyu veya bir tutkuyu asla hissetmediği ya da hissetmekten aciz olduğu durumlardakine benzer zihinsel bir eksiklik için verilebilecek örneklerin çok az olmasına ya da hiç olmamasına rağmen yine de, daha düşük bir derecede de olsa, aynı gözlemin ortaya çıkmakta olduğunu görürüz. İyi terbiyeli ve yumuşak başlı bir adamın intikam düşkünlüğü ya da zulüm hakkında hiçbir fikir biçimlendiremeyeceği gibi bencil bir kalp de dostluğun ve cömertliğin yüceliğini kolayca tasarlayamaz. Diğer varlıkların bizim

hakkında hiçbir kavrama sahip olmadığımız birçok duyuya sahip olabilecekleri kolayca kabul edilir, çünkü onların fikirleri bize, bir fikrin zihnimize bir giriş edinebileceği bir biçimde, yani asıl duygular ve düşünceler yoluyla tanıtılmamışlardır.

Bununla birlikte fikirlerin bağlı bulundukları izlenimlerden bağımsız olarak ortaya çıkmalarının kesinlikle imkansız olmadığını kanıtlayabilecek olan çelişik bir olgu vardır. Göz yoluyla bize ulaşan renklere ya da kulak yoluyla iletilen seslere dair, birkaç farklı fikrin gerçekten birbirlerinden farklı olduklarını, aynı zamanda birbirlerine benzedikleri halde, herkesin kolaylıkla kabul edeceğine inanıyorum. Şimdi bu eğer farklı renkler için doğruysa aynı rengin farklı tonları için de aynı derecede doğru olmalıdır ve her ton diğerlerinden bağımsız bir şekilde ayrı bir fikir üretmelidir. Zira eğer bu reddedilecekse, renk derecelerindeki devamlılık sayesinde bir rengin hissedilmeyecek bir şekilde kendisine en uzak olan bir başka renge çevrilmesiyle mümkündür; eğer aracılardan herhangi birinin farklı olduğunu kabul etmeyecekseniz, aşırı uçların aynı olduğunu, saçmalamadan, reddedemezsiniz. Bu nedenle otuz yıldır görme duyusuna sahip olan ve, örneğin onunla karşılaşma şansına asla sahip olmadığı mavinin özel bir tonu hariç, renklerin tüm çeşitleriyle kusursuz bir şekilde tanışmış olan biri olduğunu farzedin. Bu rengin tüm farklı tonlarını, o bir teki hariç, en koyusundan en açığına kadar derece derece değişen bir biçimde önüne yerleştirin. O tonun olması gerektiği yerde bir boşluk algılayacağı ve bir sürekliliğe sahip olan renklerin arasındaki aralığın burada diğer herhangi bir yerdekine oranla daha büyük olduğu konusunda duyarlı olacağı açıktır. Şimdi şunu sormama izin verin: Acaba bu kişinin, sadece hayal gücü sayesinde bu boşluğu doldurması ve duyularının kendisine hiçbir zaman sağlamamış olduğu bu belirli tonun fikrine kendiliğinden ulaşması mümkün müdür? Bunu yapabileceğini düşünenler, az da olsa, vardır sanıyorum. İşte bu, basit fikirle-

rin her zaman için, her örnekte, ve bu örnek gözlemlememiz için ancak değerli olabilen ve kendi başına genel kuralımızı değiştirmemizi gerektirecek kadar haklı olmayan bir istisna olduğu halde, bağlı bulundukları izlenimlerden türemediklerine bir kanıt sunabilir.

Böylece işte size, sadece özünde basit ve anlaşılır görünmeyen, uygun bir şekilde kullanıldığında her tartışma konusunu eşit derecede anlaşılır kılabilecek olan ve şimdiye kadar metafiziksel akıl yürütmelerin iyeliği altında bulunan ve onları gözden düşürmüş olan tüm bu anlaşılmaz dili defeden bir önerme. Tüm fikirler, özellikle de soyut olanları, doğal olarak zayıf ve kapalıdırlar; zihin onlar için sadece sınırlı bir hücreye sahiptir; diğer benzer fikirlerle karşılaştırılmaya eğilimlidirler; ve herhangi bir terimi ayırdedici bir anlam yüklemeden sıklıkla kullandığımızda, bu terimin ona ilave edilen belirli bir fikre sahip olduğunu hayal etmeye meyilli oluruz. Tersine tüm izlenimler, yani iç veya dış tüm duyumlar, güçlü ve canlıdırlar; aralarındaki sınırlar daha kesin belirlenmiştir ve onlar hakkında bir hataya veya yanlışa düşmek hiç de kolay değildir. Bu nedenle (sık sık olduğu gibi) felsefi bir terimin herhangi bir anlam ya da fikir olmaksızın kullanıldığı yolunda bir şüphemiz olduğu zaman, *varsayılan o fikrin hangi izlenimden türediğini* soruşturmaktan öte bir şey yapmamız gerekmez. Eğer herhangi bir izlenimi saptamak olanaksızsa, bu, şüphemizi doğrulamaya hizmet edecektir. Fikirlere berrak bir aydınlık kazandırarak, onların doğası ve gerçeklikleri ile ilgili ortaya çıkabilecek olan tüm tartışmaları ortadan kaldırmak için fazlasıyla umut besleyebiliriz.[1]

---

1 Doğuştan fikirleri reddedenler tarafından, kullandıkları terimleri ne öyle dikkatlice seçilmiş olduklarının ne de öğretileri hakkındaki tüm yanlışların önüne geçilmesi için kesin olarak tanımlandıklarının itiraf edilmesi gerektiği halde, tüm fikirlerin izlenimlerimizin kopyaları olduklarından daha fazla bir şey kastedilmediği muhtemeldir. *Doğuştan* kelimesiyle anlatılmak iste-

nen nedir? Eğer "doğuştan" terimi "doğal" terimi ile eşdeğer ise, ikinci kelime hangi anlamında ele alınırsa alınsın ve neyin alışılmamış, yapay veya mucizevî olduğunu ve neyin olmadığını yapılan itirazler ne olursa olsun, o durumda zihnin tüm algı ve fikirlerinin doğuştan ya da doğal oldukları kabul edilmelidir. Doğuştan kelimesi doğuşumuzla ve aynı zamanda demekse eğer, tartışma önemsiz bir durum alır ve ne de düşünmenin ne zaman başladığını, doğuştan önce mi, doğumda mı yoksa sonra mı ortaya çıktığını soruşturmaya değer. Yine, fikir kelimesi, LOCKE ve diğerleri tarafından, düşüncelerimizin olduğu kadar algılarımızın, duyumlarımızın ve tutkularımızın herhangi bir parçasının da desteklenmesi şeklinde, zaman zaman çok yaklaşık bir anlamıyla ele alınır görünmekte. Şimdi bu anlamda, kendini beğenmenin veya haksızlıklara karşı beslenen kinin veya dişi ile erkek arasındaki tutkunun doğuştan olmadığının ileri sürülmesiyle neyin kastedilebileceğini bilmek isterdim.

Fakat *izlenimler* ve *fikirler* terimlerini yukarıda açıklanan anlamlarında kabul eder ve *doğuştan* kelimesiyle de özgün olanı veya önceki algılardan kopya edilmemiş olanı anlarsak, o zaman ileri sürebiliriz ki tüm izlenimlerimiz doğuştandırlar, ama düşüncelerimiz değil.

Samimi olmak gerekirse, LOCKE'un bu sorun üzerinde, tanımlanmamış terimleri kullanan ve tartışmaları, sorun içerisindeki herhangi bir noktaya asla değinmeden, usandırıcı boyutlara taşıyan skolastikler tarafından ihanete uğramış olduğunu kendi fikrim olarak sahiplenmeliyim. Benzer bir belirsiz anlamlılık ve boşboğazlık diğer çoğu konularda olduğu gibi bu konuda da filozofun akıl yürütmelerinde egemen olmuş görünmekte.

bölüm 3

FİKİRLERİN ÇAĞRIŞIMI ÜZERİNE

Zihnin farklı düşünceleri veya fikirleri arasında bir bağlantı ilkesi olduğu ve hafızada veya hayal gücünde belirmelerinde her birinin kesin bir yöntem ve düzenlilik derecesi ile diğerini çağırdığı apaçık ortadadır. En ciddi düşüncelerimizde veya söylemlerimizde, fikirlerin düzenli sistemini veya zincirini kıran herhangi özel bir düşüncenin hemen farkedildiği ve geri çevrildiği oldukça gözlemlenebilir bir şeydir. En olmayacak ve en dalgın düşlerimizde ve hatta rüyalarımızda bile, iyice düşünecek olursak, hayal gücümüzün pek de öyle rastlantıya göre işlememiş olduğunu, tersine, birbirinin ardı sıra gitmiş olan fikirler arasında daima bir bağ bulunduğunu görürürüz. Kopyasının çıkarılacağı konuşma isterse en dağınık ve en serbest olanı olsun, onunla tüm değişikliklerinde bağlantılı olan bir şey derhal gözlemlenecektir. Ya da bunun olması gerektiği yerde konuşmanın seyrini kıran biri bize o anda zihninden gizli bir düşünce zincirinin geçmiş ve kendisini yavaş yavaş konuşma konusundan uzaklaştırmış olduğunu söyleyecektir. Farklı diller arasında, hatta en küçük bir bağlantısını veya iletişimini tahmin edemediğimiz olanlar arasında, en karışık kelimelerin, yani fikirlerin ifadelerinin bile, birbirlerine bağlı oldukları görülür: İşte bu, karmaşık olanlarının kapsamı içerisinde olan basit fikirlerin, tüm insanlık üzerinde eşit bir etkiye sahip olan bazı evrensel ilkeler tarafından hep

birlikte sınırlandırılmış olduklarının kesin bir kanıtıdır.

Farklı fikirlerin birbirleriyle bağlantı içinde oldukları gözlemimizden kaçamayacak kadar apaçık olduğu halde çağrışımın tüm ilkelerini sınıflandırmaya ya da tek tek sayıp dökmeye kalkışan hiçbir filozof görmedim; bununla birlikte konu değerli ve merak uyandırıcı görünen bir konudur. Bana göre fikirler arasındaki bağlantının sadece üç ilkesi vardır: *Benzeyiş (Resemblance),* zamanda veya mekanda *Bitişiklik (Contiguity)* ve *Neden-Sonuç (Cause and Effect).*

Bu ilkelerin fikirleri birbirlerine bağlamaya hizmet ettikleri, sanıyorum, hiçbir şüphe götürmez. Bir resim doğal olarak düşüncelerimizi aslına yöneltir[1]; bir binadaki bir daireden bahsetmek doğal olarak diğerleri üzerine yapılacak bir soruşturmayı veya konuşmayı da beraberinde getirir[2]; eğer bir yara hakkında düşünecek olursak, kendimizi onu izleyen ağrı üzerine düşünmekten zor alıkoyabiliriz[3]. Fakat listenin tamamlanmış olduğunu ve ortada bunlardan başka çağrışım ilkesi olmadığını okuyucunun memnunluğu için veya bir kişinin kendi memnunluğu için kanıtlamak zor olabilir. Böyle durumlarda tüm yapabileceğimiz ilkeyi olabildiği kadar genel bir duruma sokuncaya kadar hiç durmadan bazı örnekleri gözden geçirmek ve farklı düşünceleri birbirlerine bağlayan ilkeleri dikkatlice incelemektir[4]. Ne kadar çok örneği incelersek ve ne kadar çok dikkatli çalışırsak, bütünden biçimlendirdiğimiz bu sayıp dökmenin tam ve tamam olduğuna o kadar güvenle inanabiliriz.

---

1 Benzeyiş
2 Bitişiklik
3 Neden-Sonuç
4 Örneğin, karşıtlık veya zıtlık da fikirler arasındaki bir bağlantıdır; fakat belki de *neden-sonuç* ile *benzeyiş* ilkelerinin bir karışımı olarak ele alınabilir. İki objenin karşıtlık içinde olduğu yerde, biri diğerini yok eder; yani yok edilmesinin nedeni ve bir objenin yok edilmesi fikri onun önceden varolmuş olduğu fikrini içerir.

bölüm 4

ZİHNİN İŞLEVLERİ HAKKINDA SKEPTİK ŞÜPHELER

I. KISIM

İnsan aklının ya da sorgulamasının tüm objeleri doğal olarak iki türe ayrılabilirler: *Fikirlerin İlişkileri (Relations of Ideas) ve Somut Olgular (Matters of Fact).* Geometri, cebir ve aritmetik bilimleri, kısaca ya sezgisel olarak ya da ispatlama yoluyla kesin olan her iddia ilk türe girer. *Hipotenüsün karesinin diğer iki kenarın kareleri toplamına eşit olduğu* bu şekiller arasındaki bir ilişkiyi ifade eder. *Üç kere beşin otuzun yarısı olması* bu sayılar arasındaki bir ilişkiyi ifade eder. Bu türdeki önermeler düşüncenin salt işlevleri tarafından, evrende harhangi bir yerde var olan bir şeye bağlı olmaksızın, keşfedilebilir önermelerdir. Doğada hiçbir zaman bir çember ya da üçgen olmamış olsa bile, Euclid tarafıdan ispatlanan gerçeklikler kesinlik ve açıklıklarını sonsuza dek sürdüreceklerdir.

İnsan aklının ikinci objeleri olan somut olgular ise aynı yolla saptanmazlar; ne de gerçekliklerine ilişkin kanıtlarımız, ne denli büyük olsalar da, önceki ile benzer bir doğadadırlar. Her somut olgunun karşıtlığı her şeye rağmen olasıdır; çünkü asla bir çelişki içermezler ve zihin tarafından aynı kolaylık ve

açıklıkla, sanki gerçekliğe her zaman için uygunmuşlar gibi, tasarlanırlar. *Güneş yarın doğmayacak* önermesi *doğacaktır* iddiasından daha az anlaşılır bir önerme değildir ve ondan daha çok çelişki içermez. Bu nedenle onun yanlışlığını kanıtlamaya çalışmamız boş yere olacaktır. Kanıtlama yoluyla yanlış olduğu gösterilmiş olsaydı bir çelişki içerecekti ve zihin tarafından hiçbir zaman açıkça kavranamayacaktı.

Bu yüzden bize duyularımızın mevcut tanıklığının ya da hafızamızın kayıtlarının ötesinde herhangi gerçek bir varlığı ve somut olguyu garanti eden şu apaçıklığın doğasının ne olduğunu soruşturmak değerli ve merak uyandıran bir girişim olabilir. Felsefenin bu kısmı -ki bu gözlemlenebilir- ya antikler ya da modernler tarafından bir parça geliştirilmiştir ve bu nedenle de böylesine zorlu bir soruşturmanın sürdürülmesinde bu tür zorluklar içerisinde herhangi bir kılavuz veya yön olmadan ilerlerken, edindiğimiz şüpheler ve yaptığımız hatalar daha bağışlanabilir durumda olabilirler. Hatta şu merak heyecanının tadılmasıyla ve tüm akıl yürütmelerin ve özgür soruşturmaların belası olan o örtük inancın ve güvenliğin yok edilmesiyle, yararlı bile olabilirler. Genel felsefedeki eksiklerin keşfedilmesi, eğer varsa, öyle sanıyorum ki, bir cesaretsizliğe neden olmayacaktır, tersine, her zaman olduğu gibi, şimdiye kadar herkese teklif edilmiş olandan daha mükemmel ve daha memnun edici bir şeyin gerçekleştirilmesi yolunda bir teşvik olacaktır.

Somut olguları ilgilendiren tüm akıl yürütmeler yalnızca neden-sonuç ilişkisi üzerine temellenmiş görünmekteler. Ancak bu ilişki aracılığıyla hafıza ve duyularımızın kanıtlarının ötesine geçebiliriz. Herhangi birine ortada görünmeyen herhangi bir somut olguya, örneğin şu anda Fransa'da olan bir arkadışının varlığına, niye inandığını sorarsanız eğer, size bir neden gösterecektir ve bu neden başka bir olgu olacaktır,

ondan aldığı bir mektup veya onun önceden almış olduğu kararları ya da verdiği sözleri olacaktır. Çölle kaplı bir adada bir saat veya başka bir alet bulan biri, burada daha önceden yaşamış insanların olduğu sonucunu çıkaracaktır. Olguyu ilgilendiren tüm akıl yürütmelerimiz aynı doğaya sahiptirler. İşte burada mevcut bir olguyla ondan çıkarılan sonuç arasında bir ilişkinin olduğu sıklıkla varsayılır. Onları birbirine bağlayan hiçbir şey olmasaydı eğer, çıkarım tamamıyla güvenilmez olacaktı. Karanlıkta heceli sesler ve kavranabilir sözler duymak bize orada bazı insanların olduğunu garanti eder: Niye? Çünkü bunlar insan yapısının ve bünyesinin sonuçlarıdırlar ve ona sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu doğaya sahip tüm diğer akıl yürütmelerini açımlarsak eğer, hepsinin neden-sonuç ilişkisi üzerinde temellenmiş olduğunu ve bu ilişkinin de, yakın veya uzak, doğrudan veya tamamlayıcı olduğunu görürüz. Isı ve ışık ateşin tamamlayıcı etkileridir ve bir etki doğru bir şekilde diğerinden çıkartılan bir sonuçtur.

Bu nedenle bize somut olguları garanti eden bu kanıtın doğasına ilişkin kendimizi tatmin edeceksek eğer neden-sonuç ilişkisinin bilgisine nasıl ulaştığımızı soruşturmalıyız.

Hiçbir istisna kabul etmeyen genel bir önerme olarak şunu ileri sürmeye cesaret ediyorum: Bu ilişkinin bilgisine, hiçbir durumda *a priori* akıl yürütmeler sayesinde ulaşılamaz; tersine, tamamıyla, belirli bazı objelerin sürekli olarak birbirleriyle bitişmekte olduğunu gördüğümüzde edindiğimiz tecrübeden (experience) ortaya çıkar. Her zaman için sağlam ve doğal akla ve yeteneklere sahip olan birine sunulan bir objeyi ele alalım; eğer bu obje o kişi için tamamıyla yeni ise, onun herhangi bir nedenini veya sonucunu, duyarlı yeteneklerinin en yanlışsız incelemeleriyle bile keşfedemeyecektir. Adem, rasyonel yeteneklerinin ilk baştan tamamıyla mükemmel oldukları kabul edildiği halde, suyun akıcılığından ve şeffaflığından, onu boğa-

bileceği sonucunu ya da ateşin ışığından ve ılıklığından kendisini yakıp yokedebileceği sonucunu çıkaramazdı. Herhangi bir obje, duyulara görünen nitelikler sayesinde, kendisini oluşturan nedenleri veya kendisinden kaynaklanan sonuçları asla ortaya çıkaramaz; ne de aklımız, tecrübelerden yardım görmeden, gerçek varoluşu ve somut olguları ilgilendiren herhangi bir sonuç çıkarabilir.

Nedenlerin ve sonuçların akılla değil tecrübeyle keşfedilebilir olduğunu söyleyen bu önerme bir zamanlar hepsinin birden bilinmez olduğunu hatırladığımız objeler için kolayca kabul edilecektir; çünkü onlardan neyin ortaya çıkacağının önceden söylenmesi konusundaki, sonradan emri altına gireceğimiz, mutlak yetersizliğe dair bilinçli olmalıyız. Doğa felsefesi hakkında en ufak bir bilgisi olmayan birine birkaç pürüssüz mermer parçası gösterin; yanlamasına bir basınca çok küçük bir direnç gösterirlerken doğru bir hat boyunca ikiye ayrılmaları için çok büyük bir kuvvet gerektirmeleri biçiminde birbirlerine yapışık olduklarını asla keşfedemeyecektir. Bu tür olayların da, doğanın olağan seyrine bir parça benzeşim (analogy) taşımaları biçiminde, sadece tecrübe yoluyla bilinebilir oldukları kolaylıkla itiraf edilir; hiçbir kimse barutun patlamasının veya bir mıknatısın çekmesinin her zaman için *a priori* argümanlar sayesinde keşfedilebilir olduğunu hayal edemez. Benzer bir biçimde, bir sonucun karmaşık bir mekanizmaya ya da parçalarının gizli yapısına bağlı olduğu farz edildiğinde, onun hakkındaki tüm bilgimizi tecrübeye atfetmekte hiçbir zorluk çekmeyiz. Süt ve ekmeğin niye insan için uygun bir besin olduğunun ve niye bir arslan veya kaplan için olmadığının nihaî nedeninin biri tarafından verilebileceğini kim iddia edebilir ki?

Fakat ilk bakışta aynı gerçeklik, dünya üzerindeki ilk ortaya çıkışımızdan beri bize tanıdık gelen, doğanın tüm seyrine

yakın bir benzeşim gösteren ve objelerin basit niteliklerine, parçaların herhangi bir gizli yapısı olmadan bağlı oldukları farzedilen olaylar hakkında aynı apaçıklığa sahip görünmeyebilir. Bu sonuçları, tecrübeden yardım almaksızın, salt aklımızın işlevleriyle çözebileceğimizi düşünmeye meğilliyizdir. Şunu tasarlarız: Bu dünyaya aniden getirilmiş olsaydık, bir bilardo topunun hareketini itme ile diğerine ileteceği sonucunu önceden çıkarabilirdik ve bir olaya dair kesin yargımızı vermek için onun olup bitmesini beklemeye ihtiyacımız olmazdı. Alışkanlığın bu tür bir etkisi, en güçlü olduğu alanlarda, sadece doğal cehaletimizi örtmez, kendi kendini bile gizler; sadece en yüksek derecelerde görünür olduğu için, kendini olmamış gibi gösterir.

Doğanın tüm yasalarının ve cisimlerin tüm işlevlerinin istisnasız sadece tecrübe tarafından bilinir kılındığına ikna olmamız için belki de aşağıdaki düşünceler yeterli olabilir. Bize sunulan herhangi bir objeden kaynaklanacak sonuç hakkında açıklamada bulunmamız gerekseydi eğer zihnin bu işlemde hangi yöntemi izlemesi gerektiğini rica etsem söyleyebilir misiniz? Objeye onun sonucu olarak yakıştırabileceği bazı olgular bulması veya hayal etmesi gerekir; bu buluşun da tamamıyla keyfi olacağı bellidir. Zihnin, en doğru araştırma ve inceleme yoluyla bile, sonucu bu söz konusu neden içerisinde bulabilmesi asla mümkün değildir. Zira sonuç nedenden tamamıyla farklıdır ve bu yüzden de onun içinde asla keşfedilemez. İkinci bilardo topunun hareketi ilkinden oldukça farklı bir olaydır; birinde, diğeri için en küçük bir ipucu veren hiçbir şey yoktur. Havaya kaldırılan sonra da desteğinden mahrum edilen bir taş veya metal parçası hemen yere düşer; fakat konuyu *a priori* olarak değerlendirmek için, taşın veya metalin durumunda, yukarıya ya da diğer başka bir yöne doğru ilerleyen bir hareketten çok aşağıya doğru inen bir hareket fikrini doğurabilecek herhangi bir şey bulabilir miyiz?

Belirli bir sonucun, tüm doğal işleyişlerinde, tecrübeye başvurmadan gerçekleştirdiğimiz ilk tasavvuru keyfi olduğu için, neden ve sonuç arasında onları birarada tutan ve bu nedenin işlevlerinden herhangi başka bir sonuç çıkarılmasını imkansız kılan sözde bir bağ ya da ilişkiye de değer vermeliyiz. Örneğin diğerine doğru düz bir çizgi üzerinde ilerlemekte olan bir bilardo topu gördüğümde ve hatta ikinci toptaki hareketin ikisi arasındaki bir temas veya itme sonucu oluştuğu bana kazara sezdirildiğinde, bu nedeni yüzlerce farklı olayın izleyebileceğini tasarlayamaz mıyım? Bu topların ikisi de mutlak durgunlukta kalamazlar mı? Birinci top düz bir çizgi üzerinde tekrar geri dönemez mi, ya da ikincinin üzerinden herhangi bir doğrultuda sıçrayamaz mı? Tüm bu varsayımlar tutarlı ve akla yakındır. O zaman niye diğerlerinden daha çok tutarlı ve akla daha yakın olmayan birine ayrıcalık vermeliyiz ki? Tüm akıl yürütmelerimiz bize bu ayrıcalık için *a priori* olarak herhangi bir temel gösteremeyecektir.

O halde, tek bir kelimeyle, her sonuç nedeninden ayrı bir olaydır. Bu nedenle nedenin içerisinde keşfedilemezler ve onun hakkında ilk buluş veya kavrayış *-a priori-* tamamıyla keyfi olmalıdır. Önerildikten sonra bile nedenle birleşmesi eşit derecede keyfi görünmelidir; çünkü her zaman ortada akla tamamıyla tutarlı ve doğal görünmesi gereken başka birçok sonuç vardır. Bu durumda, boş yere herhangi tek bir olaya karar verirmiş gibi ya da gözlemin ve tecrübenin yardımı olmaksızın herhangi bir neden-sonuç ilişkisi çıkarırmış gibi mi yapmalıyız?

Şimdi niye rasyonel ve alçakgönüllü hiçbir filozofun asla herhangi doğal bir işlevin nihaî nedenini tespit etmeye veya evrende tek bir sonuç ortaya koyan gücün eylemini açık seçik göstermeye kalkışmadığının nedenini bulabiliriz. İnsan aklının azami çabasının doğa olayları hakkındaki verimli ilkeleri daha

büyük bir basitliğe indirgemek ve birçok belirli sonucu, kıyaslama biçimiyle akıl yürütme, tecrübe ve gözlem aracılığıyla birkaç genel nedene dönüştürmek olduğu itiraf edilmektedir. Fakat bu genel nedenlerin nedenlerini keşfetmek yolunda boşuna uğraşıyoruz ve kendimizi de onların herhangi bir özel açıklamasıyla tatmin edemeyiz. Bu nihaî kökenler ve ilkeler insan merakından ve soruşturmalarından tamamıyla kaçıp saklanıyorlar. Esneklik, ağırlık, parçaların kohezyonu, hareketin itmelerle iletişimi; bunlar belki de doğada keşfedilebileceğimiz nihaî nedenler ve ilkelerdir ve doğru soruşturma ve akıl yürütme sayesinde özel olayları bu genel ilkelere, ya da yakınlarına, taşıyabilirsek kendimizi yeterli derecede mutlu sayabiliriz. En mükemmel ahlak felsefesi veya metafizik bile sadece cahilliğimizin daha geniş bölümlerini ortaya koyarken, en mükemmel doğa felsefesi de bu cahilliğimizi ancak bir parça uzağa defeder. Bu nedenle insan körlüğünün ve zayıflığının gözlemi tüm felsefenin sonucudur ve bu, ondan kaçmak veya onunla karşılaşmamak için ne kadar çabalarsak çabalayalım, her fırsatta karşımıza dikilir.

Geometri, doğa felsefesi yardımcılığına getirildiğinde, öylesine haklı bir şekilde yüceltildiği akıl yürütmelerinin tüm doğruluğu sayesinde bile, ne bu eksikliğin bir çaresini bulabilir ne de bizi nihaî nedenlerin bilgisine yönlendirebilir. Karma matematiğin her kısmı, kesin yasaların doğa tarafından kendi işlevleri içerisine yerleştirilmiş olduğu varsayımına uyar; soyut akıl yürütmeler ya bu yasaların keşfinde tecrübelere yardım etmek ya da özel örneklerdeki etkilerini, ki bu etkiler uzaklığın ve niceliğin bazı özel derecelerine bağlıdır, belirlemek için kullanılırlar. Bu nedenle hareket halindeki bir cismin momentinin ya da kuvvetinin onun katı bileşenleri ve hızı ile birleşik bir oran içinde olduğu ve sonuç olarak da herhangi bir alet veya mekanizma sayesinde, bu kuvvetin hızını, karşı kuvvete üstünlük sağlaması için arttırabilirsek eğer, küçük bir kuvvetin

en büyük bir engeli bile uzaklaştırabileceği veya en büyük bir ağırlığı bile kaldırabileceği tecrübe tarafından keşfedilen hareket yasalarıdır. Geometri, bu yasanın uygulanmasında, bize makinenin herhangi bir parçası içine girebilen tüm kısımların ve şekillerin sadece boyutlarını vererek yardım eder; fakat yasanın keşfi her şeye rağmen sadece tecrübeye aittir ve dünyadaki tüm soyut akıl yürütmeler bizi onun bilgisine asla bir adım bile yaklaştıramazlar. *A priori* olarak akıl yürüttüğümüzde ve herhangi bir objeyi veya nedeni, aklımıza göründüğü gibi, tüm gözlemlerden bağımsız olarak ele aldığımızda, bu bize hiçbir zaman herhangi ayrı bir objenin kavramını onun nedeni gibi sunamaz; olsa olsa bize aralarındaki ayrılmaz ve bozulmaz bağı gösterir. Akıl yürütme yoluyla kristalin ısının bir sonucu, buzun da soğuğun bir sonucu olduğunu, bu niteliklerin işlevleriyle daha önceden bilgilendirilmeden, keşfedilebilen biri çok zeki ve keskin görüşlü olmalıdır.

II. KISIM

Fakat ileriye sürülen iki soruya ilişkin dayanılır herhangi bir tatmine ulaşamadık henüz. Her çözüm önceki kadar zor olan yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden oluyor ve bizi daha ileri soruşturmalara yönlendiriyor. *Somut olgular üzerine gerçekleştirdiğimiz akıl yürütmelerin doğası nedir?* diye sorulduğunda verilecek uygun cevap onların neden-sonuç ilişkisi üzerinde temellenmiş olduklarıdır. Ve yine *bu ilişkiye dair tüm akıl yürütmelerimizin ve sonuç çıkarmalarımızın temeli nedir?* sorusuna da bir kelimeyle cevap verilebilir: Tecrübe. Araştırmacı ruhumuzu her şeye rağmen devam ettirir ve *tecrübeden çıkarılan tüm sonuçların temeli nedir?* diye sorarsak eğer, bu soru daha zor bir çözümü ve açıklaması olabilecek yeni bir problemi içerir. Üstün bilgelik ve yeterlilik havaları içindeki filozoflar, kendilerini sığındıkları köşelerden süren ve sonunda bazı tehli-

keli açmazlara sürükleyebileceklerinden emin olan meraklı yaradılışlı insanlarla karşılaştıklarında zor bir duruma girmiş olurlar. Bu karmaşıklığı önlemenin en iyi yolu, iddialarımızda olabildiğince alçakgönüllü olmaktır ve hatta zorluğu, o bizi hoş olmayan bir biçimde karşılamadan önce, kendimizin keşfetmesidir. Böylece cahilliğimizi bir çeşit erdem haline sokabiliriz.

Bu bölümde basit bir göreve razı olacağım ve burada ileri sürülen soruya sadece olumsuz bir cevap vermekle yetineceğim. Söyleyeceğim şudur ki; neden-sonuç işlevlerinin tecrübesini edindikten sonra bile bu tecrübeden çıkardığımız sonuçlar akıl yürütmemiz ya da zihnimizin herhangi bir işlevi üzerinde temellenmezler. İşte hem açıklamaya hem de savunmaya çalışmamız gereken cevap budur.

Kesinlikle kabul etmeliyiz ki doğa bizden objelerin etkilerinin tamamıyla bağlı bulunduğu kuvvetleri ve ilkeleri saklarken bizi bu gizinin tümünden oldukça uzakta tutar ve onların sadece birkaç yüzeysel niteliğinin bilgisini verir. Duyularımız bizi ekmeğin rengi, ağırlığı ve yoğunluğu hakkında bilgilendirir; fakat ne duyularımız ne de aklımız bir insan bedeninin beslenmesi ve desteklenmesi için elverişli olan nitelikleri bildirebilir. Görme veya dokunma cisimlerin gerçek hareketleri hakkında bir fikir verir; fakat hareket halindeki bir cismi mekanın sürekli bir değişimi içinde taşıyabilen ve cismin diğerleri ile temas etmedikçe kaybetmeyeceği şu şaşılacak kuvvet ve güç hakkında en uzak bir kavram bile biçimlendiremeyiz. Fakat doğal güçler[1] ve ilkeler hakkındaki cehaletimize rağmen, hissedilir benzer nitelikler gördüğümüzde, her zaman için bunların benzer gizli güçlere sahip olduklarını ve, tecrübe

[1] Güç kelimesi burada yaklaşık ve genel bir anlamında kullanılmıştır. Hakkında yapılacak daha doğru bir açıklama bu argümana ilave kanıtlar verecektir. (bkz. VII. Bölüm)

ettiklerimizle aynı olan sonuçlar hariç, onların peşi sıra gideceklerini varsayarız. Ekmeğe benzer bir renge ve yoğunluğa sahip ve önceden yemekte olduğumuz bir cisim bize sunulduğunda deneyi tekrarlama konusunda hiçbir şekilde tereddüt etmez ve kesinlikle beslenme ve desteklenmeye benzer bir şeyler sezeriz. İşte bu, aklın ve düşüncenin temelini içtenlikle bileceğim bir işlevidir. Hissedilir nitliklerle gizli güçler arasında bilinen hiçbir bağ olmadığı ve bundan dolayı da aklın onların doğasını bilen herhangi bir şey sayesinde, bu sabit ve düzenli bağ üzerine bir sonuç biçimlendirmesine izin verilmediği her bakımdan kabul edilmektedir. Geçmiş *tecrübelere* dair sadece belli objelerin ve, onun kavranması altında yatan, zamanın belli bir periyodunun *doğrudan* ve *kesin* bilgisini verdiği kabul edilebilir; fakat bu tecrübenin niye gelecek zamanlara ve, hakkında zerre kadar bir şey bilmediğimiz ve sadece görünüşte benzer olan, diğer objelere de genişletilmesi gerekiyor? Bu üzerinde ısrar edeceğim asıl sorudur. Daha önceden yemekte olduğum ekmek beni besliyordu; yani böyle hissedilir niteliklere sahip olan bir cisim, o zaman için, bazı gizli güçlerle donatılmıştı; fakat bunu, diğer ekmeklerin de başka bir zamanda beni beslemesi gerektiği ve hissedilebilir benzer niteliklerin her zaman için benzer gizli güçlerle birlikte olması gerektiği izler mi? Sonuç hiçbir surette zorunlu görünmemektedir. En azından ortada akıl tarafından çıkarılan bir sonucun, kazanılan kesin bir adımın ve düşüncenin açıklanmaya ihtiyacı olan bir işlevinin ve bir çıkarımının olduğu kabul edilmelidir. Şu iki önerme aynı olmaktan çok uzaktır: *"Her zaman için bir sonuca eşlik eden bir obje görmekteyim"* ve *"Görünüşte benzer olan diğer objelerin de benzer sonuçlara eşlik edeceğini seziyorum."* Önermelerin birinin doğru bir şekilde diğerinden çıkarılabilir olduğunu, lütfen, kabul edeceğim; aslında her zaman için böyle yapıldığını biliyorum. Fakat çıkarımın bir akıl yürütme zinciri ile yapıldığında ısrar ederseniz eğer, bu akıl yürütmeyi göstermenizi

rica edeceğim. Bu önermeler arasındaki bağ sezgisel değildir. Eğer bu gerçekten akıl yürütme ve argüman tarafından çıkarılıyorsa, aklın böyle bir çıkarım yapmasına olanak tanıyabilen bir aracıya ihtiyaç vardır. İtiraf etmeliyim ki bu aracının ne olduğu kavrama yeteneğimi aşıyor ve bunu ortaya koymak, onun gerçekten var olduğunu ve somut olgulara ilişkin çıkardığımız tüm sonuçların kaynağı olduğunu ileri sürenler üzerinde bir sorumluluktur.

Eğer birçok keskin ve usta filozof araştırmalarını bu yola çevirirse ve hiçbiri, zihni çıkardığı bu sonuçta destekleyen herhangi bir bağlayıcı önerme veya aracı bir basamak keşfedemezse, bu olumsuz argüman, zamanla, büsbütün inandırıcı bir duruma gelmelidir. Fakat sorun henüz yeni olduğu için, her okuyucu buraya kadar, bir argüman araştırmasından kaçıyor diye onun gerçekten varolmadığı sonucunun çıkarılmasına dair kendi kavrayışına güvenmeyebilir. Bu sebepten dolayı daha zor bir görevle tehlikeye atılmak ve insan bilgisinin böyle bir argüman sağlayamayacağını göstermeye çalışmak zorunlu olabilir.

Tüm akıl yürütmeler iki türe ayrılabilir: Fikirlerin ilişkileri ile ilgili olan ispat edici (demonstrative) akıl yürütmeler ve somut olgular ve varoluş ile ilgili olan moral akıl yürütmeler. Bu durumda hiçbir kesin argümanın olmadığı apaçık görünmektedir; çünkü doğanın seyrinin değişebileceği ve görünüşte tecrübe etmekte olduklarımızla benzer olan bir objenin farklı veya karşıt sonuçlara eşlik edebilmesi hiçbir çelişki içermez. Bulutlardan aşağıya düşmekte olan ve başka her bakımdan kara benzeyen bir cismin tuzun tadına ya da ateşin verdiği hisse sahip olmasını açık ve seçik olarak kavrayamaz mıyım? Tüm ağaçların aralık ve ocak aylarında yeşereceğini ve mayıs ve haziran aylarında da solup kuruyacağını ileri süren önermeden daha anlaşılır bir önerme var mıdır? İşte anlaşılır ve açıkça

kavranabilir her ne olursaolsun hiçbir çelişki içermez ve yanlışlığı herhangi bir ispat edici argüman veya *a priori* soyut akıl yürütme sayesinde asla ispatlanamaz.

Bu nedenle, argümanlar sayesinde, geçmiş tecrübelerimize güvenme ve onu gelecek hakkındaki yargımızın ölçüsü yapma yolunu tutmuşsak eğer, bu argümanlar sadece olası ya da yukarıda bahsedilen ayrıma göre somut olgulara ve gerçek varoluşa ilişkin bir şey olmalıdır. Fakat eğer akıl yürütmenin bu türü hakkındaki açıklamamız sağlam ve tatmin edici olarak kabul edilmişse, ortada bu türden bir argüman olmadığı açıklığa kavuşmalıdır. Varoluşa ilişkin tüm argümanların neden-sonuç ilişkisi üzerinde temellenmiş olduğunu, bu ilişki hakkındaki bilgimizin tamamıyla tecrübeden türetildiğini ve tüm deneysel sonuç çıkarmalarımızın geleceğin geçmişe benzer olacağı varsayımına uyduğunu söylemiştik. Bu nedenle bu son varsayımı olası argümanlarla ya da varoluşa ilişkin argümanlarla kanıtlamaya çalışmak herhalde kısır bir döngüde ilerleme ve problemde önemli bir nokta olan bu kanıtlamayı olmuş gibi kabul etme olmalıdır.

Gerçekte, tecrübeden çıkarılan tüm argümanlar, doğal objeler arasında keşfettiğimiz ve bu objelerden kaynaklandıklarını bulmuş olduklarımızla benzer sonuçlar beklemeye şayesinde ikna edildiğimiz benzerlik (similarity) üzerinde temellenmişlerdir. Sadece bir aptal veya deliden başka hiçkimsenin tecrübenin otoritesini tartışmaya ya da insan hayatının bu büyük rehberini reddetmeye kalkışmayacağına göre bir filozofun en azından insan doğasının, tecrübeye bu muazzam ooriteyi veren ve doğanın farklı objeler arasına yerleştirdiği benzerlikten yarar elde etmemizi sağlayan, ilkesinin incelenmesine ilişkin böylesine fazla bir meraka sahip olması şüphesiz kabul edilmelidir. Birbirlerine *benzer* olarak ortaya çıkan nedenlerden benzer sonuçlar bekleriz. Bu bizim tüm deneysel

sonuçlarımızın bir toplamıdır. İşte şimdi, eğer bu sonuç akıl tarafından biçimlendirilmiş olsaydı, tecrübenin böylesine uzun bir seyrinin, ilk tek bir örnek üzerinde olduğu kadar sonra da her zaman için mükemmel olacağı apaçık ortada görünmektedir. Fakat durum bambaşkadır. Yumurtalar kadar birbirine benzeyen bir şey yoktur; ama yine de görünürde böyle bir benzerlik var diye hiçkimse bütün yumurtaların aynı lezzet ve kıvamda olmasını beklemez. Herhangi özel bir olaya ilişkin sağlam bir güvene ve emniyete ulaşmamız sadece her türden tek biçimli deneylerin uzun bir seyrinden sonra olur. Şimdi nerede o bir örnekten, bu bir tekinden hiçbir surette farklı olmayan yüzlercesinden çıkardığından öylesine farklı bir sonuç elde eden akıl yürütme işlemi? Bu soruyu bilginin hatırı için olduğu kadar zorluklar ortaya çıkarmanın bir niyeti ile de ileri sürüyorum. Bu tür bir akıl yürütmeyi ne bulabiliyor ne de hayal edebiliyorum. Fakat biri çıkar da bu bilgiyi bana bağışlar diye, aklımı eğitim ve öğretime hâlâ açık tutuyorum.

Bir dizi tek biçimli deneyden hissedilebilir nitelikler ile gizli güçler arasında bir bağ *çıkardığımız* söylenecek olsa bu, itiraf etmeliyim ki, farklı terimlerle ifade edilmiş aynı zorluk gibi görünmektedir. Soru her şeye rağmen tekrar etmektedir: Bu *çıkarım* argümanın hangi işlemi üzerinde temellenmiştir? Önermeleri birbirine böylesine geniş çapta bağlayan araç, aracı fikir, neredедir? Ekmeğin renk, yoğunluk ve daha başka hissedilir niteliklerinin vücudu beslemek ve desteklemekle ilgili gizli güçlerle herhangi bir bağa sahip olur görünmedikleri itiraf edilmektedir. Zira aksi takdirde bu gizli güçleri hissedilir niteliklerin ilk görünümünden, tecrübenin yardımı olmaksızın, çıkarabilirdik; ki bu da tüm filozofların kanısına ve somut olguların da kolay anlaşılırlığına ters düşerdi. O halde işte tüm objelerin güçlerine ve etkilerine ilişkin cehaletimizin doğal durumu karşımızda durmaktadır. Bu tecrübe tarafından nasıl bertaraf edilir? Tecrübe sadece bize kesin objelerden kaynakla-

nan birtakım tekbiçimli etkileri gösterir ve bizi bu özel objelerin, o özel anda, böyle güçlerle ve kuvvetlerle donatılmış olduklarını öğretir. Hissedilir benzer niteliklerle donatılmış yeni bir obje bize tanıtıldığında, benzer güçler ve kuvvetler bekler ve benzer bir sonuç ararız. Ekmeğe benzer renkte ve yoğunlukta olan bir cisimden benzer besleme ve destekleme nitelikleri bekleriz. Bu şüphesiz aklın açıklama gerektiren bir adımı veya işlemidir. Örneğin biri *"tüm geçmiş örneklerde bu tür hissedilir nitelikleri böyle gizli güçlerle birleşmiş olarak gördüm"* ve *"benzer hissedilir nitelikler her zaman için benzer gizli güçlerle birleşmiş olacaklar"* dediğinde ne gereksiz bir tekrarda (tautalogy) bulunmuştur ne de bu önermeler herhangi bir bakımdan birbiriyle aynıdırlar. Bir önermenin diğerinin bir çıkarımı olduğunu söylüyorsunuz. Fakat çıkarımın sezgisel olmadığını itiraf etmelisiniz; ne de kesin olduğunu: Peki onun doğası nedir o zaman? Onun deneysel olduğunu söylemek problem dilenmektir. Zira tecrübeden yapılan tüm çıkarımlar, temel olarak, geleceğin geçmişi andırmasını ve benzer güçlerin benzer hissedilir niteliklerle birleşmiş olmasını gerektirirler. Eğer ortada, doğanın seyrinin değişebileceği ve geçmişin geleceği hiçbir şekilde yönetmeyebileceği doğrultusunda bir şüphe varsa, tüm tecrübe yarasız olur ve hiçbir çıkarıma veya sonuca neden olamaz. Bu nedenle tecrübeden çıkarılmış herhangi bir argümanın geçmişin geleceğe olan bu benzeyişini ispatlayabilmesi imkansız olur; çünkü tüm bu argümanlar bu benzerlik varsayımı üzerinde temellenmişlerdir. Nesnelerin seyrinin şu ana kadar her zaman için düzenli olduğunu kabul edelim; bu tek başına, bazı yeni argümanların veya çıkarımların yardımı olmaksızın, gelecek için de bunun böyle devam edeceğini kanıtlayamaz. Cisimlerin doğasını geçmiş tecrübelerimiz sayesinde öğrenmiş olduğumuzu iddia etmemiz boşunadır. Onların gizli doğası ve sonuç olarak da tüm sonuçları ve etkileri, hissedilir niteliklerinde hiçbir değişme olmaksızın, değişebi-

lir. Bu bazen ve bazı objelere ilişkin olur; fakat niye her zaman ve tüm objelere ilişkin olmaz? Bu varsayımın karşısında sizi hangi mantık, hangi işlem veya argüman güvence altına alabilir? Alışkanlıklarım şüphelerimi yok eder diyorsunuz. Fakat sorumun amacını yanlış anlıyorsunuz. Günlük hayatta bir birey olarak bu noktada oldukça tatmin olmuş durumdayım; fakat biraz meraklı bir filozof olarak, Skeptisizm demeyeceğim, bu çıkarımın temelini öğrenmek istiyorum. Şimdiye kadar hiçbir okuma, hiçbir araştırma bu zorluğu gidermeye veya bu derece önemli bir konuda beni memnun etmeye yetmedi. Bu konuda bir çözüm elde etme yolunda ancak zayıf bir umudum olmasına rağmen, yine de bu zorluğu herkesin önüne sermekten daha iyi bir şey yabalir miyim? Hiç olmazsa bu yolla, bilgimizi arttıramasak bile, cehaletimiz konusunda daha hassas bir duruma geliriz. İtiraf etmeliyim ki, bir argüman araştırmasından kaçıp kurtuldu diye onun gerçekten varolmadığı sonucunu çıkaran biri bağışlanamaz bir kibirle suçludur. Hatta şunu da itiraf etmeliyim ki, tüm bilginlerin, farklı çağlarda, kendilerini herhangi bir konu üzerinde kısır araştırmalarda görevlendirmiş olmalarına rağmen, konunun bu nedenle insan anlayışını aşması gerektiği sonucunu çıkarmak belki de hâlâ düşüncesizlik sayılabilir. Bilgimizin tüm kaynaklarını incelememize ve onların bu tür bir konu için elverişsiz oldukları sonucunu çıkarmamıza rağmen, ortada hâlâ sayıp dökmenin tam olmadığı ya da incelemenin doğru olmadığı yolunda bir şüphe kalabilir. Fakat şu anki konuya ilişkin, kibir hakkındaki tüm bu suçlamaları veya aldanma şüphelerini ortadan kaldıran bazı nedenler vardır.

En cahil ve aptal köylülerin -küçük çocuklar ve hatta vahşi hayvanların bile- tecrübe sayesinde geliştirdikleri ve doğal objelerin niteliklerini de bunlardan kaynaklanan sonuçların gözlemlenmesi sayesinde öğrendikleri kesindir. Bir çocuk mumun alevine dokunarak acı duyumu hissettiğinde, elini bir

daha hiçbir mumun yakınlarına koymamaya dikkat edecektir; fakat hissedilir nitelikleri ve görünümü benzer olan bir nedenden benzer bir sonuç bekleyecektir. Bu nedenle, eğer çocuğun zihninin argümanın veya yargılamanın herhangi bir işlemi tarafından bu sonuca yönlendirildiğini ileri sürerseniz, sizden haklı olarak bu argümanı ortaya koymanızı isteyebilirim ve siz de böylesine adil bir isteği geri çevirmek için bir bahane bulamazsınız. Argümanın, anlaşılması güç ve derin olduğunu ve araştırmamızdan kurtulmasının mümkün olabileceğini söyleyemezsiniz; çünkü onun saf bir çocuğun kapasitesine apaçık olduğunu itiraf ettiniz. Bu yüzden eğer bir an tereddüt ederseniz ya da derinlemesine düşündükten sonra ortaya karmakarışık veya çok derin bir argüman koyarsanız, bir şekilde sorudan vazgeçer ve bizi, geçmişin geleceğe benzediğini varsaymaya ve görünürde benzer olan nedenlerden benzer sonuçlar beklememize bağımlı kılanın akıl yürütme olmadığını itiraf edersiniz. Bu bölümde zorla kabul ettirmeye niyetlendiğim önerme işte buydu. Eğer doğruysam, muazzam bir keşifte bulunduğum iddiasında değilim. Ve eğer yanlışsam, gerçekten de çok geri kalmış bir öğrenci olduğumu kabul ve itiraf etmeliyim; çünkü beşiğimden ayrıldığım zamanlardan çok önceleri bana kusursuz bir şekilde tanıdık görünen bir argümanı şimdi keşfedemiyorum.

BU ŞÜPHELERİN SKEPTİK ÇÖZÜMÜ

I. KISIM

Felsefeye karşı tutkunun, dine karşı olan gibi, şu sıkıntıya uğraması muhtemel görünmektedir: Ahlakımızı düzeltmeyi ve kusurlarımızı kökünden kazımayı amaçladığı halde, sadece, tedbirsiz bir yönetim sayesinde, ağır basan bir merakı beslemeye ve zihni, daha kararlı bir çözümle, doğal mizacın doğal eğilimi ve önyargısı sayesinde zaten oldukça fazla çeken tarafa doğru itmeye hizmet edebilir. Felsefi bilgeliğin yüce gönüllü sağlamlığına can atarken ve zevklerimizin tümünü birden kendi zihinlerimize hapsetmeye çabalarken, sonunda felsefemizi Epictetus'unkine ve diğer *Staocılarınkine* benzer, bencilliğin sadece daha fazla arıtılmış bir sistemi haline getirebileceğimiz ve kendimizi sosyal zevklerden olduğu kadar tüm erdemden de vazgeçirebileceğimiz kesindir. İnsan hayatının beyhudeliğini dikkatle incelerken ve düşüncelerimizin tümünü zenginliğin ve şerefin boş ve geçici doğasına çevirirken, belki de dünyanın bu telaşından ve iş hayatının angaryalarından nefret eden ve kendi kendine dolu ve baskısız bir müsamaha vermek için bir bahane arayan doğal tembelliğimizi pohpohluyoruz. Bununla birlikte ortada felsefenin bu sıkıntıya biraz olsun uğraması muhtemel görünen ve insan aklının düzensiz tutkusuyla ilgilenmediği için de kendini herhangi

doğal bir etki veya doğal eğilime karıştırmayan bir türü vardır; bu da Akademik veye Skeptik felsefedir. Akademikler her zaman için yargılama konusundaki şüphe ve tereddütden, acele kararların tehlikesinden, zihin hakkındaki araştırmaların çok dar sınırlara hapsedildiğinden ve sıradan hayatın ve alışkanlıkların sınırları içinde bulunmayan tüm kurumların terkedilmesinden bahseder. Bu nedenle hiçbir şey bu tür bir filozofun zihnin bu gevşek tembelliğine, düşüncesiz kibirine, tepeden bakan iddialarına ve boş inançlı saflığına olduğundan daha fazla karşıtlık içinde olamaz. Gerçeğe duyulan aşkın dışındaki, ki bu tutku çok yüksek bir seviyeye asla çıkarılamaz, her tutku onun tarafından küçük düşürülür. Onun için hemen hemen her durumda masum ve zararsız olması gereken bu felsefenin bu kadar çok temelsiz kınama ve kötüleme konusu olabilmesi şaşırtıcıdır. Fakat belki de bu felsefeyi halkın kinine ve kızgınlığına maruz bırakan, onu böylesine masum kılan muazzam koşullardır. Hiçbir çarpık tutkuyu pohpoplamayarak birkaç partizan kazanıyor ve böylesine çok olan ahlak bozukluklarına ve çılgınlıklara muhalefet ederek de kendisini ahlaksız, kutsal şeylere karşı saygısız ve dinsiz olarak damgalayan düşmanların bolluğuyla karşı karşıya getiriyor.

Bu felsefenin, sıradan hayata ilişkin araştırmalarımızı sınırlamaya çabalarken her zaman için bu sıradan hayatın akıl yürütmelerinin temelini oyacağından ve şüphelerini tüm spekülasyonun olduğu kadar tüm eylemin de yokedilmesine kadar taşıyacağından korkmamız gerekmez. Doğa her zaman doğrularını savunacak ve herhangi soyut bir akıl yürütmeye üstün gelecektir. Örneğin, önceki bölümde olduğu gibi, tecrübe kaynaklı tüm akıl yürütmelerimizde, zihnin herhangi bir kavrayış argümanı veya işlemi tarafıdan desteklenmeyen bir adım attığı sonucunu çıkaracak olsaydık bile, hemen hemen tüm bilgimizin bağlı olduğu bir konu üzerinde yapılan bu akıl

yürütmelerin her zaman için bu tür bir keşif tarafından etkilenecek olmasında hiçbir tehlike yoktur. Zihnin bu adımı atması argümanla sağlanmıyorsa eğer, eşit ağırlık ve otoritedeki diğer herhangi bir ilkenin buna neden olması gerekir ve bu ilke de insan doğası aynı kaldıkça etkisini koruyacaktır. Bu ilkenin ne olduğu araştırma çabasına oldukça değer bulunmaktadır.

Akıl yürütme ve düşünme konusunda en güçlü yeteneklerle donatılmış bir insanın dünyaya bir anda getirilmiş oduğunu farzedelim; bu durumda gerçekten de objelerin sürekli bir dizi halinde bulunduklarını ve bir olayın diğerini takip ettiğini hemen gözlemleyecektir; fakat daha ileri hiçbir şey keşfedemiyecektir. Herhangi bir akıl yürütme yardımıyla ilk baştan neden--sonuç fikrine ulaşamayacaktır; çünkü, tüm doğal işlevlerin göstermekte olduğu özel güçler duyulara hiçbir zaman görünmezler; ne de sadece bir olayın, bir örnekte, diğerini izlemesinden dolayı, birinin neden diğerinin sonuç olduğuna varmak mantıklıdır. Aralarındaki bağ keyfi ve rastlantısal olabilir. Birinin varlığını diğerinin görünmesinden çıkarmak için ortada hiçbir sebep olmayabilir. Ve tek bir kelimeyle, böyle bir insan herhangi bir somut olgu hakkında, daha fazla tecrübe edinmeden ne varsayımda bulunabilir ne de akıl yürütebilir ve hatta ne de hafızasına ve duyularına doğrudan doğruya sunulan şeylerin ötesindeki herhangi bir şey konusunda emin olabilir.

Yine farz edelim ki bu insan daha fazla tecrübe edindi ve dünyada alışılmış objelerin ve olayların sürekli olarak birbirleriyle bağlı olduklarını gözlemleyebilecek kadar uzun yaşadı: Bu tecrübenin sonucu nedir? Bir objenin varlığını doğrudan doğruya diğerlerinin görünmesinden çıkarır. Ancak, edindiği tüm tecrübe yardımıyla bir nesnenin diğerini ortaya çıkardığı o gizli gücün bilgisine henüz ulaşamamıştır ve bu çıkarımı yapması akıl yürütmenin herhangi bir işlevi sayesinde olmaz.

Fakat her şeye rağmen kendisini bu sonucu çıkarmaya kararlı görür; bu kavrayışın işlem üzerinde hiçbir parçaya sahip olmaması yolunda ikna edilecek olsaydı bile yine de düşünüşünü bu aynı akış içerisinde devam ettirecekti. Ortada onu bu tür bir sonuç biçimlendirmeye karar verdirten bir başka ilke vardır.

Bu ilke, Âdet (Custom) veya Alışkanlıktır (Habit). Zira herhangi özel bir hareket ya da işlem, zihnin herhangi bir akıl yürütmesi veya işlevi tarafından zorlanmadan, aynı hareketi ya da işlemi yinelemek üzere her nerede, doğal bir eğilim ortaya çıkarırsa çıkarsın, her zaman bu doğal eğilimin *alışkanlığın* bir etkisi olduğunu söyleriz. Bu kelimeyi kullanarak, böyle bir doğal eğilimin bize verilmemiş olduğunu iddia ederiz. Sadece insan doğasının, evrensel olarak kabul edilen ve etkileri sayesinde çok iyi bilinen bir ilkesine dikkat çekeriz. Belki de araştırmalarımızı daha ilerilere itemeyiz ya da bu nedenin nedenini bulmuş gibi yapabiliriz; fakat bu ilkeden, tecrübeden çıkardığımız tüm sonuçlar hakkında tespit edebileceğimiz nihaî ilke olarak, memnun kalmalıyız. Yeteneklerimizin, bizi daha ilerilere taşımıyorlar diye, sınırlılığından yakınmadan bu derece ilerleyebilmemiz yeterli bir tatmindir. Ve burada, iki obje -örneğin ısı ve alev veya ağırlık ve katılık- arasındaki sabit bağın arkasından yalnızca alışkanlık tarafından birini diğerinin görünümünden ummaya azmedildiğimizi iddia ettiğimizde, doğru olmasa bile, en azından çok anlaşılır bir önerme ileri sürdüğümüz kesindir. Bu hipotez yüzlerce örnekten hiçbir bakımdan diğerinden farklı olmayan bir örnekten elde edemediğimiz bir çıkarımı gerçekleştirebilmemiz üzerindeki zorluğu açıklayan tek bir hipotez gibi görünmektedir. Akıl bu tür bir çeşitlilik konusunda yetersizdir. Bir daire konusunda çıkarılan sonuçlar evrendeki tüm dairelerin incelenmesi üzerinde biçimlenecek olanlarla aynıdır. Fakat sadece bir cismin diğeri tarafından itilme sonrasında hareket ettiğini gözlemlemekte olan herkes, diğer her cismin benzer bir itme sonrasında hareket edeceğini

çıkaramazdı. Bu nedenle tecrübeden elde edilen tüm çıkarımlar alışkanlığın sonuçlarıdır, akıl yürütmenin değil.[1]

O halde alışkanlık, insan hayatının büyük bir rehberidir.

---

1 Yazarlar için, ahlaki politik veya fiziksel konular üzerinde yazanlar için bile, hiçbir şey *akıl* ve *tecrübe* arasında bir ayırım yapmaktan ve yargılamaların bu çeşitlerinin birbirlerinden tamamıyla farklı olduklarını farz etmekten daha yararlı olamaz. İlki, nesnelerin *a priori* doğalarının ilişkilendirilmesini ve bilimin ve felsefenin özel ilkelerini kuran, işlemlerini izlemek zorunda olan ve sonuçların incelenmesini sağlayan zihinsel yetilerimizin saf bir sonucu olarak ele alınmaktadır. İkincisinin de, tamamıyla, sayesinde belirli objelerin işlemlerinden aslen neyin sonuçlandığını öğrendiğimiz ve bundan böyle gelecekte bunlardan ne ortaya çıkacağını öngörebildiğimiz duyu ve gözlemden türetildiği farz edilmektedir. Bu nedenle, örneğin sivil hükümetin sınırlamaları ve baskıları ve yasal bir oluşum, ya insan doğasının büyük çürümesi ve zayıflığı üzerine derinlemesine düşünen ve hiçkimseye sınırsız otorite ile tehhikesizce güvenilmeyeceğini öğreten *akıldan* ya da bizi tutkunun her çağ ve ülkede böylesine düşüncesiz bir güvenden oluşur göründüğü muazzam suistimaller hakkında bilgilendiren *tecrübe* ve tarihten korunabilir.

Akıl ve tecrübe arasındaki aynı ayrım, tecrübeli devlet adamlarına, generallere, fizikçilere, veya tüccarlara güvenilip izlenirken ve tecrübesiz acemiler, ne tür yetilerle donatılmış olurlarsa olsunlar, görmezlikten gelinip küçümsenirken, hayatımızın yönetimi hakkında düşünüp taşınmalarımız üzerinde de kendini belli eder. Aklın bu tür özel koşullar içindeki özel yönetiminin sonuçlarına dair oldukça akla yakın kanılar biçimlendirebileceği kabul edilmesine rağmen, hâlâ, tecrübenin yardımı olmaksızın, incelemelerden ve derin düşünmelerden türetilen kurallara tek başına istikrar ve kesinlik verebilme konusunda kusurlu olduğu farzedilir.

Fakat bu ayrımın böylece hayatın hem aktif hem de kuramsal sahneleri üzerinde evrensel olarak kabul edilir olmasına rağmen, onun esasen yanlış ve hiç olmazsa yüzeysel olduğunu ilan etmekle tereddüt etmeyeceğim.

Yukarıda bahsedilen bilimlerin herhangi biri içindeki akıl yürütmenin ve derinlemesine düşünmenin saf sonuçları oldukları farzedilen argümanları incelersek eğer, eninde sonunda, gözlem ve tecrübeden başka hiçbir neden gösteremeyeceğimiz bazı genel ilkeler veya sonuçlar içerisinde sona erdikleri görülecektir. Bunlar ve kabaca saf tecrübenin sonucu olarak değer gören kurallar arasındaki tek fark birincilerin düşüncenin bazı işlevleri ve gözlemlediklerimiz üzerinde, koşullarının ayırd edilmesi ve sonuçlarının araştırılıp bulunması için yapılacak derinlemesine bir düşünce olmaksızın tesis edilemeyeceklerdir; oysa ikincisinde, tecrübe edilen olay, herhangi özel bir durumun nedeni olarak çıkardıklarımıza tamamen yakındır. Bir TIBERUS'un ya

Tecrübemizi bizim için yararlı kılan ve geçmişte ortaya çıkmış olan olayların benzeri bir zinciri gelecek için de ummamızı sağlayan bu ilkedir. Alışkanlığın etkisi olmadan doğrudan doğruya hafızamıza ve duyularımıza sunulanların ötesindeki her somut olgu hakkında tamamıyla cahil olurduk. Araçları amaçlara nasıl uyduracağımızı ya da doğal güçlerimizi herhangi bir sonucun oluşmunda nasıl kullanacağımızı hiçbir zaman bilemezdik. Spekülasyonun en önemli kısmı kadar eylemin de hemen bir sonu olurdu.

Fakat bu noktada şuna dikkat çekmek uygun olacaktır ki tecrübeden çıkardığımız sonuçlar bizi hafızanın ve duyuların ötesine taşıdığı ve en uzak yerlerdeki ve çağlardaki somut olguları bize garanti ettiği halde, hâlâ bazı olgular öncelikle bu

---

da bir NERON'un tarihi, eğer bizim hükümdarlarımız kanunların ve sanatoların yaptırımlarından kurtulmuş durumdalarsa, bizi benzer bir zulüm olasılığından korkar duruma sokar. Fakat özel hayatımızdaki herhangi bir sahtekârlık veya zulüm gözlemi, birazcık da düşüncenin yardımıyla, bize aynı endişeyi verme açısından yeterlidir; öte yandan bu insan doğasının genel çürüyüşünün bir örneği olarak hizmet eder ve bize insanlık üzerindeki geniş güvene dayanarak üstümüze çekmek zorunda olduğumuz tehlikeyi gösterir. Her iki durumda da, çıkarlarımız ve sonuçlarımızın temelini oluşturan şey nihai olarak tecrübedir.

Ortada gözlemden insan meselelerini ve hayatın idaresini ilgilendiren birçok genel ve sağlam kural çıkaramayacak derecede genç ve tecrübesiz kimse yoktur; fakat bir insanın bunları pratiğe uygulamasında, zaman ve ileri tecrübeler bu kuralların hepsini birden genişletinceye ve ona bunların uygun kullanışlarını ve uygulamalarını öğretinceye kadar; yanlış yapmaya son derece eğilimli olacağı itiraf edilmelidir. Her durumda veya olayda en muazzam yetilere sahip olan insanın, ilk olarak, görmezlikten gelmeye eğilimli olduğu -çıkardığı sonuçların doğruluğu ve bu yüzden de yönetiminin öngörüsü tamamıyla onlara dayandığı halde- birçok özel ve görünüşte önemsiz şart vardır. Kaldı ki genç bir acemi için bu genel gözlem ve kurallar, ne her zaman için uygun fırsatlarda belirirler ne de gerekli sakinlik ve üstünlükle hemen uygulanabilirler. Gerçek şudur ki, tecrübesiz bir düşünür, eğer büsbütün tecrübesiz ise, hiçbir yönden bu akıl yürütmeyi gerçekleştiremezdi ve bu kişiliği herhangi birine atfettiğimizde bunu sadece kıyaslamalı bir anlam içerisinde kastederiz ve onun daha küçük çapta ve daha az mükemmel bir derecede tecrübe sahibi olduğunu varsayarız.

sonuçları çıkarmakta faydalandığımız duyulara ve hafızaya her zaman için hazır bulunmalıdırlar. Çölle kaplı bir bölgede görkemli binalardan kalıntılar bulacak olan biri, bu bölgenin ilkel çağlardaki uygar sahipleri tarafından ekilip biçilip geliştirilmiş olduğu sonucunu çıkaracaktır; fakat bu adam böyle bir manzarayla karşılaşmış olsaydı, asla böyle bir çıkarım biçimlendiremezdi. İlkel çağların olaylarını tarihten öğreniriz; fakat bu yapıyı içeren kitapları dikkatlice okuyup incelemeli ve bu uzak olayların seyircilerine ve görgü tanıklarına ulaşıncaya kadar çıkarımlarımızı bir tanıklıktan diğerine taşımalıyız. Kısaca, eğer hafızaya veya duyulara sunulan bazı olgulara riayet etmezsek, akıl yürütmelerimiz sadece varsayıma dayanacaktır ve özel halkalar birbiriyle her nasıl bağlanmış olursa olsunlar çıkarımların tüm zinciri onu desteklemek için hiçbir şeye sahip olamaycaktı ve ne de biz, onun aracılığıyla, herhangi gerçek bir varlığın bilgisine ulaşabilirdik. Aralarında mantıksal bir bağ kurduğunuz herhangi özel bir somut olguya niye inandığınızı sorarsam eğer, bana bazı nedenler göstermelisiniz ve bu nedenler de onunla ilişki içindeki diğer bazı olgular olmalıdır. Fakat bu biçimde *in infinitum** ilerleyemeceğimize göre, eninde sonunda hafızanız ya da duyularınız için hazır bulunan bazı olgularda son bulmalısınız; ya da inancınızın tamamıyla temelsiz olduğunu kabul etmelisiniz.

O halde meselenin tümünden çıkarılan sonuç nedir? Çok basit olmasının yanında felsefenin olağan teorilerinden oldukça uzakta olduğu itiraf edilmelidir. Somut olgular ya da gerçek varlıklar hakkındaki tüm inanç, yalnızca, hafıza ve duyular için hazır bulunan -ve diğerleriyle arasında âdet hükmünde olan bir bağın bulunduğu- bazı objelerden türetilmektedir. Ya da diğer bir deyişle; birçok örnekte, herhangi iki tür objenin -

* Sonsuza dek, ç.n.

alev ve ısı, kar ve soğuk- her zaman için birbirleriyle bitişik olmalarının bulunmasıyla eğer alev veya kar duyulara yeniden sunulursa, akıl alışkanlık sayesinde ısıyı ya da soğuğu ummaya ve bu tür bir niteliğin varolduğuna *inanmaya* sevkedilecek ve kendini daha yakın bir yaklaşım üzerinden ortaya koyacaktır. Bu inanç aklı bu tür koşullar içine yerleştirmenin zorunlu bir sonucudur. Bu, ruhun kaçınılmaz şekilde aşk tutkusunu hissedeceğimiz öylesine bir durum alıp yararlar sağladığımızdaki veya yaralanmalarla karşılaşıp nefret duyduğumuzda gerçekleştirdiği bir işlemidir. Tüm bu işlemler, düşüncenin ve zihnin hiçbir akıl yürütmesi veya işlevi ile ne üretebileceği ne de engel olabileceği doğal içgüdülerin bir çeşididir.

Bu noktada, felsefi araştırmalarımıza bir son vermek çok yerinde olacaktır. Çoğu problemde asla tek bir ileri adım gerçekleştiremeyiz ve tüm problemlerde, en hareketli ve meraklı soruşturmalarımızdan sonra, burada işimizi noktalamalıyız. Fakat merakımız eğer bizi hâlâ daha ileri araştırmalara taşıyorsa ve bu *inancın* doğası ve türediği *alışılmış bağlantı* hakkında daha doğru bir inceleme yapmamızı sağlıyorsa, her şeye rağmen affedilebilir, belki de beğenilir, olacaktır. Bunlar sayesinde tatmin sağlayacak bazı açıklamalar ve benzeşimlerle (analogies) karşılaşabiliriz -en azından soyut bilimlere duyduğumuz sevgi gibi-; ne kadar doğru olursa olsun hâlâ bir şüphe ve belirsizlik derecesini yitirmeyebilecek olan spekülasyonlarla beslenebiliriz. Farklı beğenilerdeki okuyuculara gelince; bu bölümün kalan kısmı onlar için hesaplanmıştır ve aşağıda devam eden soruşturmalar, dikkate alınmasa bile, iyice anlaşılabilecektir.

II. KISIM

Hiçbir şey insanın hayal gücünden daha özgür olamaz; iç

ve dış duyular tarafından sağlanan fikirlerin özgün bir stoğunu aşamadığı halde, kurgu ve görüşün tüm çeşitleri içindeki bu fikirleri birleştirmek, karıştırmak, ayırd etmek ve bölmek konusunda sınırsız bir güce sahiptir. Gerçekliğin tüm görünümü ile bir olaylar zinciri varolduğunu gösterebilir, onlara özel bir zaman ve mekan atfedilir, onların varolduklarını yorumlayabilir ve en büyük kesinlikle inandığı herhangi bir tarihsel olguya bağlı olan koşullarla kendini boyayarak kaybedebilir. Bu durumda böyle bir kurgu ile inanç arasındaki fark neyin içinde şekillenmektedir? Onayımızı yönetir biçiminde bir kavramın kapsamında olan ve bilinen her kurguya ihtiyacı olan herhangi özel bir fikir içide bulunmaz sadece. Zira akıl kendi fikirleri üzerinde bir otoriteye sahip olduğuna göre, bu özel fikri herhangi bir kurguya gönüllü olarak katabilirdi ve sonuç olarak da neden hoşlanırsa ona inanabilirdi; günlük tecrübemiz sayesinde bulduklarımızla zıtlık içinde olsa bile. Düşüncelerimizde bir insan başını bir atın bedenine bağlayabiliriz; fakat bu tür bir hayvanın varolduğuna inanmak gücümüz sınırlarını aşar.

Bu nedenle şöyle devam edebiliriz: *Kurgu ve inanç* arasındaki fark, birincinin değil de ikincinin iyeliğinde olan, iradeye bağlı olmayan ve istenildiği gibi de yönetilemeyen herhangi bir kanı ya da his içerisinde yer almaktadır. Diğer tüm kanılar gibi doğa tarafından uyandırılmalıdır ve aklın yerleşmiş olduğu herhangi özel bir birleşim içindeki özel bir durumdan ortaya çıkmalıdır. Herhangi bir obje her ne zaman hafızaya ya da duyulara sunulursa sunulsun, hemen, alışkanlığın kuvveti sayesinde hayal gücü, genellikle onunla bağlı olan bir objeyi yorumlamaya itilir ve bu kavram fantazinin dağınık düşlerinden farklı olan bir duyguya ya da kanıya eşlik eder. İşte bu inancın tüm doğasını içerir. Zira zıttını tasarlayamayacak derecede kesinlikle inandığımız hiçbir somut olgu olmadığına göre, eğer birini ötekinden ayıran herhangi bir kanı olmasaydı,

onayımızı kazanmış olan kavrayışla reddettiğimiz kavrayış arasında hiçbir fark olmayacaktı. Pürüssüz bir masa üzerinde diğerine doğru hareket etmekte olan bir bilardo topu görürsem eğer, onun temas anında duracağını kolaylıkla tasarlayabilirim. Bu kavrayış hiçbir çelişki içermez; fakat, sayesinde hareketi bir toptan diğerine ileten itme ve iletişim kendi kendime gösterdiğim kavrayıştan, hâlâ oldukça farklı bir biçimde hissedilir.

Bu kanı hakkında bir *tanım* çıkarmaya kalkışmış olsaydık eğer, belki de, bunu, imkânsız bir iş değilse eğer, çok zor bulacaktık; aynı şekilde, sanki bu kanılar hakkında hiçbir tecrübe edinmemiş bir varlığa soğuk hissini veya nefret tutkusunu tanımlamaya çalışıyor olacaktık. İnanç bu duygunun doğru ve uygun bir ismidir ve hiçkimse asla bu terimin anlamını bilememe kaybı içinde olamaz; çünkü her insan onun tarafından tarif edilen kanı hakkında her an için bilinçlidir. Bununla birlikte bu kanı hakkında bir betimlemeye kalkışmak yersiz olamayabilir; bu sayede onun daha mükemmel bir açıklamasını sağlayabilecek bazı benzeşimlere ulaşmayı umut edebiliriz. O halde, inancın bir obje hakkında edinilen, hayal gücünün kendi başına ulaşabileceğinden daha keskin, canlı, etkili, sağlam ve sabit bir kavrayıştan başka bir şey olmadığını söylerim. Terimlerin böylesine felsefi olmaz görünebilen çeşitliliği, sadece, aklın gerçekliklerini ya da düşüncede daha ağır çekmelerini sağlamaya yarayan, bizim için kurgulardan daha çok hazır bulunan ve tutkular ve hayal gücü üzerinde onlara daha yüksek bir etki sağlayan rolünü ifade etme niyetindedir. Nesne hakkında hemfikir olmamız şartıyla, terimler hakkında anlaşmazlığa düşmemiz gereksizdir. Hayal gücü tüm fikirleri üzerinde bir yetkiye sahiptir. Mekanın ve zamanın tüm koşullarıyla birlikte hayali objeler tasarlayabilir. Bu objeleri gözlemlerimiz önüne sadece varolabilecekleri bir şekilde gerçek renkleriyle yerleşti-

rebilir. Fakat hayal gücünün bu yeteneğinin, kendiliğinden inanca ulaşabilmesi imkansız olduğuna göre, inancın, fikirlerin özel doğası ya da düzeni içerisinde değil de, onların kavranış *biçimi* içinde ve akla ait *duygu* içinde oluştuğu apaçık ortadadır. Bu kavrayış biçimini ve duygusunu mükemmel bir biçimde açıklamanın imkansız olduğunu itiraf ediyorum. Ona yakın bir şeyler ifade eden kelimeleri kullanabiliriz. Fakat onun gerçek ve uygun ismi, daha önceden gözlemlediğimiz gibi, *inanç*'tır ve bu, günlük hayatta herkesin yeterli düzeyde anlayabildiği bir terimdir. Felsefede, *inancın*, yargılama fikirlerini hayal gücünün kurgularından ayıran akıl tarafından hissedilen bir şey olduğunu ileri sürmekten daha ileriye gidemeyiz. İnanç yargılama fikirlerine daha fazla ağırlık ve geçerlilik verir, onların daha büyük bir önemle ortaya çıkmalarını sağlar, onları akılda zorla kabul ettirir ve eylemlerimizin yönetici ilkeleri haline getirir. Örneğin şu anda tanıdığım bir kimsenin sesini işitiyorum ve ses bitişik odadan gelir gibi oluyor. Duyularımın bu izlenimi düşüncemi hemen çevresindeki tüm objelerle birlikte o nesneye götürür. Onları daha önceden sahip olduklarını bildiğim aynı nitelik ve ilişkilerle birlikte şu anda varmışlar gibi gözümün önüne getiriyorum. Bu fikirler zihnimde sihirli bir şato hakkındaki fikirlerden daha hızlı tutunmaktadırlar. Bunlar duygu için çok farklıdırlar ve zevk veya acı, neşe veya keder gibi her çeşit duyguyu vermekte çok daha etkilidirler.

O halde bu öğretiyi tüm sınırları içerisinde ele alalım ve inanç fikrinin hayal gücünün saf kurgularına hizmet eden şeyden daha şiddetli ve daha sağlam bir kavramdan başka bir şey olmadığını ve kavrayışın bu *biçiminin* hafızaya veya duyulara sunulan şeyle obje arasındaki alışılmış bir bağlantıdan kaynaklandığını kabul edelim: Bu varsayımlar üzerinde zihnin inanca benzer diğer işlemlerini bulmanın ve bu olguları her şeye rağmen daha genel olan ilkelere taşımanın zor olmayaca-

ğına inanıyorum.

Doğanın belirli fikirler arasında bağlar kurmuş olduğunu, bir fikrin düşüncelerimizde bağlantılı olduğu diğerini çağrıştırmasından çok da erken olmayan bir şekilde ortaya çıktığını ve dikkatimizi yumuşak ve uyuşuk bir hareketle bu çağrışıma doğru yönlendirdiğini çoktan gözlemlemiş bulunmaktayız. Bağlantının ya da çağrışımın bu ilkelerini üçe indirgemiştik: *Benzeyiş, Bitişiklik* ve *Neden-Sonuç;* ki bunlar düşüncelerimizi birarada tutup birleştiren ve derin düşünmenin ve söylemin tüm insanlar arasında meydana gelen düzenli zincirine neden olan tek bağlardır. Şimdi ortaya mevcut zorluğun çözümünün neye bağlı olacağı konusunda bir problem çıkmaktadır. Tüm bu ilişkiler içerisinde, objelerden biri hafızaya ya da duyulara sunulduğunda, aklın sadece bağlantılı olan kavrama yönelmeyip, diğer durumlarda ulaşabilecek olduğundan daha sağlam ve daha sabit bir kavrama ulaştığı olur mu? Bu, neden-sonuç ilişkisinden kaynaklanan inancın içinde bulunduğu durum gibi görünüyor. Ve eğer durum çağrışımın diğer ilkeleri ya da ilişkileri için de aynı ise, bu zihnin tüm işlevlerinde meydana çıkan genel bir yasa olarak ortaya konabilir.

Bu nedenle, mevcut amacımıza yönelik ilk deneyimiz olarak, burada bulunmayan bir dostumuzun resminin görünmesi üzerine, bu dost hakkındaki fikrimizin, hiç şüphesiz, aradaki *benzeyişten* dolayı tazelendiğini ve aynı fikrin meydana getirdiği, ister neşe olsun ister keder, her tutkunun yeni bir kuvvet ve dirilik kazandığını gözlemleyebiliriz. Bu sonucun ortaya konulmasında bir ilişki ile mevcut bir izlenim birlikte çalışmaktadır. Resim onunla hiçbir benzeyiş taşımadığında ya da en azından onun için yapılmadığında, düşüncemizi asla böylesine çok ona yönlendirmez ve dostumuz gibi resminin de bulunmadığı bir durumda, zihnimiz birinin düşüncesinden diğerine geçebildiği halde, fikrini, bu geçiş tarafından canlan-

dırılmasından daha çok zayıflatılmış olarak duyar. Bir dostumuzun resmi önümüze konduğunda ona bakmaktan zevk duyarız; fakat kaldırıldığında, onu eşit derecede uzak ve puslu olan bir hayalde canlandırma yolundan daha çok doğrudan doğruya düşünmeyi tercih ederiz.

Roman Katolik dininin törenleri de aynı türden örnekler olarak değerlendirilebilirler. Bu boş inancın sofuları genellikle anlamsız ve gösterişli dini ayinleri süresince bu harici hareketlerinin, tavırlarının ve eylemlerinin iyi sonuçları olarak hissettikleri, aksi halde, doğrudan tamamıyla uzak ve maddi olmayan objelere yönlendirildiklerinde çürüyüp yok olacak olan, dindarlıklarının canlandırılmasının ve coşkularının uyandırılmasının yüzlerine vurulmasıyla merhamet dilerler. "İnancımızın objelerini gölgelendirir, onları hissedilir modeller ve tasvirler içerisinde dile getirir ve bu modellerin dolaysız mevcudiyetleri sayesinde, sadece zihinsel görüş ve seyir tarafından olası hale getirilmesinden daha hazır bir duruma sokarız" derler. Hissedilir objeler fantaziler üzerinde her zaman için diğerlerinden daha büyük bir etkiye sahiptirler ve bu etkiyi ilişkili olan ve benzeyiş taşıyan fikirlere çabucak iletirler. Bu uygulamalardan ve akıl yürütmelerden, sadece, benzeyişin etkisinin fikirlerin canlandırılmasında çok yaygın olduğu ve bir benzeyişin ve mevcut bir izlenimin her durumda birlikte olması gerektiği gibi, yukarıda sözü edilen ilkenin gerçekliğini kanıtlamak için bol bol deneylerle desteklenmekte olduğumuz çıkarımını yapacağım.

Benzeyişin olduğu kadar *bitişikliğin* de değerlendirilmesinde bu deneyleri farklı türlerden deneylerle güçlendirebiliriz. Uzaklığın her fikrin gücünü azalttığı ve herhangi bir objeye yaklaşımımız üzerinde, duyularımızda kendiliğinden ortaya çıkmadığı halde, zihinde acil bir izlenimi taklit eden bir etki ile çalıştığı kesindir. Herhangi bir obje üzerinde düşünmek zihni

çabucak onunla bitişik olan şeye taşır; fakat onu üstün bir canlılıkla taşıyan sadece bir objenin asıl varlığıdır. Evden birkaç mil uzaktayken onunla ilişkili olan her ne varsa, ikiyüz fersah uzaklıkta olduğum zamankinden, bu uzaklıkta bile dostlarımın ya da ailemin çevresindeki herhangi bir şey üzerinde düşünmek doğal olarak onlar hakkında bir fikir meydana koyduğu halde, daha yakın bir şekilde beni etkiler. Fakat bu ikinci durumda olduğu gibi, zihnin tüm objeleri fikirlerdir; yine de aralarında kolay bir geçiş vardır; bu geçiş fikirlerden herhangi birine, bazı dolaysız izlenimler için, üstün bir canlılık verme yeteneğine sahip değildir.[2]

Hiçkimse nedenselliğin benzeyiş ve bitişiklik ilkeleriyle

---

2 "Naturane nobis, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum es loca videamus, in quibus memario dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam siquando eorum ipsorum aut facta audiamus aut scriptium aliquuod legamus? Velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Plato in mentem, quem acepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hic ponere. Hic Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemo; cuius ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc novam, quae mihi minor esse videtur postquam est major, solebam intuens, Scipioniem, Catonem, Laelium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis est in locis; ut non sine causa ex his memoriae deducta sit disciplina" Cicero de Finibus. Lib. v.

"O şöyle dedi: Acaba bu doğal bir eğilim mi yoksa herhangi bir kuruntu mu bilmem. Fakat anılmaya değer olan insanların uzun zaman yaşamış olduklarını bildiğimiz bazı yerleri gördüğümüzde, duyduğumuz heyecan, bu kimselerden söz edildiğini işittiğimiz veya yazılarından bazılarını okuduğumuz zamankinden daha büyüktür. İşte bakınız, bu anda, heyecanlıyım. Aklıma Platon geliyor; o Platon ki, denildiğine göre burasını görüşmelerinin alışılmış yeri haline getirmişti. Hele yanıbaşımızdaki şu küçük bahçeler, bana, onu sadece hatırlatmakla kalmayıp, aynı zamanda, hayalini ta gözlerimin önünde canlandırıyor. Speusippos burada Xenocrates şurada, Xenocrates'in tilmizi ötede bulunur, Poleman da şu gördüğünüz yerde otururdu. Roma'da da kürimizi her görüşümde -bundan yeni küriyi değil, Hostilia kürisini kastediyorum, çünkü yeni küri, büyültüleliden beri, bana, tersine, küçülmüş gibi geliyor- daima Scipionem'i, Catonem'i, Laelium'u ve

aynı etkiye sahip olduğundan şüphe duyamaz. Boş inançlı insanlar, aynı nedenden dolayı, dindarlıklarını canlandırmak ve onlara, taklit etmeyi arzuladıkları şu örnek alınacak hayatlar konusunda daha içten ve daha sağlam bir kavram vermek için kutsal insanların ve azizlerin kalıntıları peşinde koşarlar. Şimdi apaçık ortadadır ki bir dindarın sağlayabileceği en iyi kalıntılardan biri bir azizin ustalıklı işi olacaktır; giysilerinin ve ev eşyalarının da bu ışık altında değerlendirilmesi de bunların bir zamanlar onun emrinde oldukları ve onun tarafından taşınıp etkilendikleri içindir; bu bakımdan bu elbise ve eşyalar, birtakım tamamlanmamış sonuçlar biçiminde değerlendirilebilir, ki aynı zamanda bunlar azizin gerçekten yaşamış olduğu yolunda bize bilgi veren şeylere oranla, azizin kendi şahsına bağlı, çok daha kısa bir sonuçlar zinciri şeklinde de görülebilirler.

Uzun zamandır ölü ya da yok olan bir dostun oğlunun bize gösterildiğini varsayalım; bu objenin hemen bağlı olduğu fikri canlandıracağı ve geçmiş dostluklarımız ve samimiyetlerimiz üzerindeki düşüncelerimizi, aksi bir durumda bize görünecek olduklarından daha canlı renkler içerisinde çağıracakları apaçık ortadadır. Bu, yukarıda sözü edilen ilkeyi açıklar görünen farklı bir olaydır.

Bu olay içerisinde gözlemleyebiliriz ki ilişkili obje hakkındaki inanç her zaman için ilişkinin hiçbir etkiye sahip olamaması düşünülmeksizin önceden varsayılır. Resmin etkisi dostumuzun bir zamanlar var olmuş olduğuna *inanmamızı* gerektirir. Eve bitişiklik, ev hakkındaki fikirlerimizi, onun gerçekten varolduğuna *inanmadıkça,* asla uyandıramaz. Şimdi bu inancın, hafızanın ya da duyuların ötesine geçtiği yerlerde,

asıl atalarımı düşünürüm. Yerlerin öyle bir hatırlatma gücü var ki bir hatırlama sanatı meydana getirmek üzere, yerlerden, çok isabetli bir şekilde, daima yararlanılmıştır." ç.n.

düşüncenin geçişi ve kavramın burada açıklanmış olan canlılığıyla benzer bir doğaya sahip olduğunu ve onlarınkine benzer nedenlerden kaynaklandığını iddia ediyorum. Ateşin içine bir parça kuru odun attığımda, zihnim hemen onun alevi arttıracağını, söndürmeyeceğini tasarlamaya itilir. Düşüncenin nedenden sonuca bu geçişi akıldan yürütülmez. Kaynağını alışkanlık ve tecrübenin birlikteliğinden sağlar. Ve öncelikle duyulara sunulan bir objeden başladığına göre, alev fikrini ya da kavramını, hayal gücünün herhangi başıboş bir hayalinden çok daha canlı ve sağlam kılar. Bu fikir birdenbire ortaya çıkar. Düşünce hemen ona doğru hareket eder ve duyulara sunulan izlenimden türeyen kavrayışın tüm gücünü ona taşır. Göğsüme bir kılıç dayatıldığı zaman yara ve acı fikri bende, bana bir kadeh şarap sunulduğundakinden, bu fikir rastlantısal olarak ikinci objenin görünümünden ortaya çıksa bile, daha güçlü bir izlenim bırakmaz mı? Fakat tüm bu konu içerisinde sadece mevcut bir objenin ve birincisine bağlamaya alışkın bir hale geldiğimiz başka bir objenin fikrine gerçekleştirilen âdet hükmündeki bir geçişin dışında böylesine güçlü bir kavrayışa neden olan ne vardır? İşte zihnimizin somut olguları ve varoluşu ilgilendiren tüm çıkarımları içindeki bütün işlevi budur ve sayesinde bu işlevi açıklayabileceğimiz bazı benzeşimler bulmak da memnun edicidir. Mevcut bir objeden gerçekleştirilen geçiş ilgili fikre her durumda sağlamlık ve sertlik verir.

O halde işte size, doğanın seyri ve fikirlerimizin birbirini izleyişi arasında daha önceden kurulmuş bir ahenk; doğa tarafından yönetilen güçlerin ve kuvvetlerin bizim için tamamıyla bilinmez olmasına rağmen, yine de düşüncelerimizin ve kavramlarımızın hâlâ doğanın diğer işleri ile aynı trende ilerlemekte olduğunu görürüz. Alışkanlık, sayesinde bu karşılıklığın ortaya çıkmasını sağlayan bir ilkedir ki türümüzün varlığı ve insan hayatının oluşu için öylesine zorunludur. Bir objenin

varlığı hemen, genelde onunla ilişki içinde bulunan diğerlerinin fikrini vermeseydi eğer, bütün bilgimiz hafızamızın ve duyularımızın dar küresi içerisinde sınırlanmış kalmalıydı ve asla araçları amaçlara bağlayamayacak ya da doğal güçlerimizi ne iyinin kabul edilmesi için ne de kötüden sakınılması için kullanabilecektik. *Nihaî nedenlerin* seyri ve keşfinden haz duyanlar, işte meraklarını ve hayranlıklarını kullanmak için böylesine geniş bir konuya sahipler.

Bu teorinin daha ileri bir onayı için şunu da ekleyeçeğim: Zihnin, sayesinde benzer nedenlerden benzer sonuçlar ve de aksini çıkardığımız bu işlevi tüm insan varlığının devamı için böylesine bir esas teşkil ettiğine göre, işlevlerinde oldukça yavaş olan ilk çocukluk yıllarımız boyunca, hiçbir aşamada, görünmeyen ve insan hayatının her döneminde ve periyodunda en iyisinin bile tamamıyla yanlış yapmaya ve hataya eğilimli olduğu akıl yürütmelerimizin yanıltıcı çıkarımlarına güvenebilmek olası değildir. Zihnin böylesine zorunlu bir rolünü korumak, işlevlerinde yanılmaz olabilen, kendi kendine hayatın ve düşüncenin ilk görünümünü keşfedebilen ve zihnin tüm zahmetli çıkarımlarından bağımsız olabilen bazı içgüdüsel ya da mekanik eğilimler sayesinde doğanın alışılmış bilgeliğine daha uygun düşer. Doğa nasıl ki bize, el ve ayaklarımızın kullanılışını, bunları harekete geçiren sinir ve kasların bilgisini vermeksizin öğretmişse, içimize de öyle bir içgüdü yerleştirmiştir ki bu içgüdü düşüncemizi, dış objeler arasında doğanın kurmuş olduğu seyrin karşılığı olan bir seyir ve gidiş içerisinde ilerilere taşır; ki objelerin bu düzenli seyirlerinin ve gidişlerinin bütünüyle bağlı olduğu güçler ve kuvvetler hakkında zerre kadar bilgimiz yoktur.

bölüm 6

OLASILIK ÜZERİNE[1]

Dünyada *şans (chance)* gibi başka bir şey daha olmadığı halde, herhangi bir olayın gerçek nedeni hakkındaki cehaletimiz zihin üzerinde aynı etkiye sahiptir ve benzer türde bir inanca ya da kanıya neden olur.

Ortada kesinlikle herhangi bir taraf üzerindeki şansların bir üstünlüğünden kaynaklanan bir olasılık vardır; bu üstünlüğün artmasına ve karşıt şanslara baskın çıkmasına göre, olasılık da orantılı bir artışa ulaşır ve üstünlüğünü ortaya koyduğumuz bu taraf için her şeye rağmen inancın ya da olayın daha yüksek bir aşamasına neden olur. Eğer bir zarın dört yüzü aynı işaretle veya aynı sayıda noktayla işaretlenmiş ve kalan iki yüzü ise farklı bir şekilde işaretlenmiş olsaydı, birinci işaretin gelmesi ikincinin gelmesinden daha olası olacaktı; aynı şekilde işaretlenmiş bin yüzü ve farklı olan sadece bir yüzü olsaydı, olasılık çok daha yüksek olacaktı ve olgu hakkındaki inancımız veya beklentimiz çok daha sağlam ve güvenli olacaktı. Düşüncenin ya da akıl yürütmenin bu işlemi çok açık ve önemsiz görünebilir; fakat bunu daha derinlemesi-

1 Locke tüm argümanları kesin ve olası olarak ayırır. Bu görüşe göre, tüm insanların ölmesi gerektiği ya da güneşin yarın doğacağı sadece olasıdır. Fakat dilimizi günlük kullanıma daha çok uydurursak argümanları *kanıtlar (demonstrations), deliller (proofs)* ve *olasılıklar (probabilities)* olmak üzere üçe ayırmamız gerekir. Delillerle tecrübeden hiçbir şüpheye ve itiraza yer bırakmayacak şekilde kaynaklanan argümanlar kastedilmektedir.

ne ele alanlar için, belki de, dikkat çeken spekülasyonlar için bir konu sağlayabilir.

Zihin, bu tür bir zarın atılmasından ortaya çıkabilecek olayı sabırsızlıkla beklerken, her ayrı yüzün gelmesini aynı olasılık olarak değerlendirir ve bu, şansın, kapsadığı tüm ayrı olayların tamamıyla eşit değer verdiği esas doğasıdır. Fakat yüzlerin daha büyük bir sayısının diğeriyle değil de bir olayla çakıştığını görmekle zihin sıklıkla bu olaya itilir ve nihaî sonuçların dayandığı çeşitli olanakların ya da şansların sürekli değişiminde çoğunlukla onunla karşılaşır. Belirli bir olay içerisindeki çeşitli görünümlerin aynı anda meydana gelişi, doğanın esrarengiz bir gizli planı tarafından, inanç duygusuna neden olur ve bu, olaya görünümlerin daha küçük bir sayısıyla desteklenen ve zihin için daha az yinelenen rakipleri üzerinde üstünlük sağlar. Eğer inancın hayal gücünün sıradan kurgularıyla birlikte giden bir şey olmasından çok herhangi bir objenin daha sağlam ve güçlü bir kavranışından başka bir şey olmadığını kabul edersek, belki bu işlevin bir dereceye kadar açıklanması mümkün olabilir. Bu birkaç görünümün ya da kısa ve ani görüşün aynı anda meydana gelmesi, fikri hayal gücü üzerinde daha sağlamca yerleştirir, ona üstün bir güç ve şiddet sağlar, tutkular ve duygulanmalar üzerindeki etkisini daha hissedilir kılar ve, kısacası, inancın ve kanının doğasını meydana getiren bir güvene ve emniyete neden olur.

Nedenler üzerindeki olasılık şanslar üzerindekiyle aynı durumdadır. Özel bir sonucun oluşturulmasında tamamıyla tekbiçimli ve sabit olan bazı nedenler vardır ve şimdiye kadar işlevlerinde asla bir başarısızlık ya da düzensizlik görülmemiştir. Ateş her zaman yanar ve su her insan varlığını her zaman için boğar: Hareketin itmeler ve yerçekimi sayesinde oluşması şimdiye kadar hiçbir istisna içermemiş bulunan bir yasadır. Fakat ortada çok daha düzensiz ve belirsiz nedenler vardır;

rhubarb*ın onu alan her insan için her zaman aynı biçimde bir arındırma sağlaması ya da afyonun da bir uyuşturuculuk sağlaması beklenemez. Herhangi bir neden olağan sonucunu oluşturmada başarısızlığa uğradığında, filozofların bunu doğadaki herhangi bir düzensizliğe atfetmedikleri doğrudur; fakat bunun yerine bölümlerin özel yapıları içerisindeki bazı gizli nedenlerin işlevi engellediğini farzederler. Bununla birlikte olaya ilişkin akıl yürütmelerimiz ve sonuç çıkarmalarımız, bu ilke hiçbir yere sahip olmadığında bile, aynıdırlar. Tüm çıkarımlarımız içinde geçmişi, tamamıyla tekbiçimli ve düzenli olması koşuluyla, geleceğe taşımak için alışkanlık tarafından belirlenmekle, olayı en yüksek bir güvence içinde bekler ve hiçbir zıt varsayım için yer bırakmayız. Fakat türlü sonuçların *görünürde* birbirlerine tamamen benzeyen nedenlerden meydana geldiklerini gördüğümüz zaman, geçmişi geleceğe taşımamızda, bütün bu çeşitli sonuçlar ister istemez zihnimizde ortaya çıkar ve biz olayın olasılığını tayin ederken değerlendirmelerimize girerler. Tercihimizi en alışılmış şeylere verdiğimiz ve bu sonucun her zaman var olacağına inandığımız halde, diğer sonuçları küçümsememeliyiz ve daha sık veya daha seyrek olduklarını görmemiz doğrultusundaki bir oran içerisinde, herbirine özel ağırlık ve otorite vermeliyiz. Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde ocak ayında bazen don olacağı havanın bütün ay boyunca açık olacağından daha olasıdır -bu olasılığın farklı iklimlere göre çeşitlilik göstermesine ve kuzey kırallıklarında daha belirli bir hale ulaşmasına rağmen. O halde bu nokta üzerinde şu apaçık ortadadır: Herhangi bir nedenden kaynaklanacak olan bir sonucu belirlemek için geçmişi geleceğe taşıdığımızda, geçmişte ortaya çıkmaları doğrultusundaki aynı oran dahilinde tüm farklı olayları da taşır ve, örneğin, birinin yüzlerce kez, diğerinin onlarca kez ve bir başkasının da bir kez varolduğunu tasarlarız.

* Ravent kökünden yapılan bir müshil veya kuvvet ilacı. ç.n.

Görünümlerin büyük bir miktarı burada bir olayla birlikte varolduğuna göre, onlar bu olayı hayal gücü için güçlendirip doğrularlar, *inanç* diye adlandırdığımız duyguya neden olurlar ve deneylerin eşit bir miktarı tarafından desteklenmeyen ve geçmişin geleceğe taşınmasında düşünce için o kadar sıklıkla yinelenmeyen karşıt olay yerine onun objesini tercih ederler. Felsefenin elde edilmiş herhangi bir sistemi üzerinde aklın bu işlevini hesaba katmaya çalışan biri olduğunu farzedelim; zorluk hakkında oldukça duyarlı olacaktır. Eğer mevcut ipuçları filozofların merakını uyandırıyorsa ve onları sıradan teorilerin bu tür merak uyandırıcı ve yüce konulardan bahsetme konusunda ne kadar kusurlu olacaklarına dair duyarlı bir duruma sokuyorsa, kendi hesabıma bunun yetirli olduğunu düşüneceğim.

ZORUNLU BAĞLANTI FİKRİ ÜZERİNE

I. KISIM

Matematiksel bilimlerin moral bilimler üzerindeki büyük avantajı şundan kaynaklanmaktadır: Birincinin akla uygun olan fikirleri her zaman için açık ve belirlidir, aralarındaki en küçük ayrım bile anında algılanabilir ve aynı terimler, aynı fikirler hakkında, belirsiz anlamlılık ve değişiklik olmaksızın, hâlâ anlamlıdırlar. Bir oval asla bir daire olarak değerlendirilmez ve bir hiperbol de elips olarak. İkizkenar ve çeşitkenar üçgenler birbirlerinden, kötü ahlâk ile erdem ve doğru ile yanlış arasındakinden daha kesin sınırlarla ayrılırlar. Geometride herhangi bir terim tanımlandığında, kendiliğinden ve kolayca, her durum üzerinde, belirlenen bu terim için bir tanım tayin eder ya da hiçbir tanım kullanılmadığında bile, obje kendi kendini duyulara sunabilir ve bu şekilde de ısrarla ve açıkca kavranabilir. Fakat aklın keskin düşünceleri, kavrayışın işlevleri ve tutkuların çeşitli heyecanları kendi içlerinde gerçekten ayrı oldukları halde derin düşünce tarafından dikkatlice incelendiklerinde bizden kaçarlar; ne de özgün objeyi geri çağırmak, onu belirlemek için fırsat bulduğumuz kadar sıklıkla, gücümüz dahilindedir. Bu suretle, akıl yürütmelerimize yavaş yavaş iki anlamlılık gelip yerleşir; benzer objeler kolaylıkla aynı obje olarak ele alınırlar; ve karar sonunda öncüllerden çok uzakta kalmış olur.

Bununla birlikte biri güvenle şunu ileri sürebilir: Eğer bu

bilimleri uygun bir ışık altında ele alırsak, avantajları ve dezavantajları hemen hemen birbirini karşılar ve ikisini bir eşitlik durumuna indirger. Eğer zihin daha büyük bir yetenekle geometri fikirlerini açık ve belirli bir şekilde saklıyorsa, akıl yürütmenin çok daha uzun ve daha karmaşık bir zincirine itiliyor ve bu bilimin çetin doğrularına ulaşmak için bu fikirlerin herbirini çok daha geniş bir şekilde karşılaştırıyor olmalı. Ve eğer moral fikirler, çok büyük bir özen gösterilmedikçe, belirsizlik ve karmaşıklık içine düşmeye eğilimli ise, bu bilimsel incelemelerdeki çıkarımlar her zaman için çok daha kısa olurlar ve sonuçlara götüren ara adımlar, nicelik ve sayılardan bahseden bilimlerin kapsamındakilerden çok daha azdır. Gerçekte Euclid'in kapsamında, kuruntuya ve kibire düşmeyen herhangi bir moral akıl yürütmenin içerisinde bulunanlardan daha fazla kısımdan oluşmamış öylesine basit, hemen hemen hiçbir önerme yoktur. İnsan zihninin ilkelerinin izini birkaç adım takip ettiğimiz yerde doğanın, nedenleri ilgilendiren soruşturmamıza hemen nasıl bir set çektiğini ve bizi cehaletimizin bir onayına hemen nasıl indirgediğini gözönüne alarak, çalışmamızdan çok iyi derecede memnun kalabiliriz. Bu nedenle ahlâki ya da metafiziksel bilimlerdeki ilerlememiz karşısındaki asıl engel, fikirlerin karanlıklığı ve terimlerin iki anlamlılığıdır. Matematiğin en esaslı zorluğu herhangi bir sonucun biçimlendirilmesi için gerekli olan çıkarımların uzunluğu ve düşüncenin sınırlarıdır. Ve belki de doğa felsefesi içerisindeki ilerlemelerimiz aslen uygun deneylere ve sıklıkla şans eseri keşfedilen ve, ihtiyaç duyduğumuzda, en gayretli ve en öngörülü soruşturmalar tarafından bile bulunamayan olaylara duyulan ihtiyaç tarafından geciktirilmektedir. Moral felsefe şimdiye kadar geometriden ya da fizikten daha az bir ilerleme kaydetmiş göründüğüne göre, şu sonuca varabiliriz: bu bilimler arasında herhangi bir ayrım varsa eğer, birincinin ilerlemelerini bulanıklaştıran zorlukların üstesinden gelebilmek için üstün bir özene ve kapasiteye gerek vardır.

Metafizikte ortaya çıkan hiçbir fikir yoktur ki tüm bilimsel araştırmalarımızı idare etmek için bize her an gerekli olan şu terimlerden daha karanlık ve belirsiz olsun: *Güç, kuvvet, enerji* veya *zorunlu bağlantı*. Bu nedenle bu bölümde, eğer mümkünse, bu terimlerin kesin anlamlarını saptamaya ve felsefenin bu türü içerisinde böylesine çok şikayet edilen bulanıklığın bir kısmını ortadan kaldırmaya çabalayacağız.

Tüm fikirlerimizin izlenimlerimizin kopyalarından başka bir şey olmadığı, ya da bir başka deyişle, iç veya dış duyularımızla öncelikle *sezmediğimiz* herhangi bir şey hakkında *düşünmemizin* imkânsız olduğu öyle görünüyor ki fazla karşı koymaya uğramayacak bir önermedir. İşte ben bu önermeyi açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştım[1] ve insanların, bu önermenin yerinde bir uygulaması sayesinde, felsefi akıl yürütmelerinde şimdiye kadar ulaşabildiklerinden daha büyük bir açıklığa ve kesinliğe ulaşabilecekleri umudumu ifade ettim. Karmaşık fikirler, belki de, onları oluşturan kısımların ya da basit fikirlerin sayımından başka bir şey olmayan tanım sayesinde iyice bilinebilir. Fakat tanımları en basit fikirlere sevk ettiğimizde ve hâlâ iki anlamlılık ve bulanıklıkla karşılaştığımızda elimizde hangi olanağı bulundururuz? Hangi buluşla bu fikirleri aydınlatabilir ve hepsini birden zihinsel görüşümüz için kesin ve belirli kılabiliriz? Fikirlerin kopya edildikleri izlenimleri ya da özgün kanıları ortaya koyunuz. Bu izlenimlerin tümü güçlü ve akla yakındırlar. İki anlamlılık içermezler. Sadece kendilerini bütün bir aydınlık içine yerleştirmekle kalmazlar bulanıklık içinde yüzen ilişkili fikirlerin de üzerine aydınlık getirebilirler. Ve bu suretle belki de yepyeni bir mikroskop ya da bir tür optik elde etmiş oluruz ki bu sayede, moral bilimlerde en küçük ve en basit fikirler kavrayışımıza dolaysız konu olacak kadar genişletilmiş olup soruşturmamızın objesi olabilecek en belirgin ve en hissedilir fikirler kadar

1 II. bölüm.

tanınabilir olurlar.

Bu nedenle güç ya da zorunlu bağlantı fikrini bütünüyle öğrenmek üzere onun izlenimlerini inceleyelim; izlenimini daha büyük bir kesinlikle bulmak üzere de onlardan türetildiği muhtemel olan tüm kaynakları araştıralım. Dış objeler arasında etrafımıza baktığımızda ve nedenlerin işlevlerini gözözüne aldığımızda bir tek örnekte herhangi bir gücü ya da zorunlu bağlantıyı ve sonucu nedene bağlayan ve birini diğerinin şaşmaz sonucu kılan herhangi bir niteliği asla keşfedemeyiz. Aslında birinin, gerçekte, diğerini izlediğini bulabiliriz ancak. Bir bilardo topunun itmesi diğerinin hareketine hizmet eder. Bu, *dış* duyulara görünenin tümüdür. Zihin objelerin bu ard arda gelişlerinden hiçbir kanı ya da *iç* izlenim edinemez; sonuç olarak, neden-sonuç hakkındaki belirli bir örnek içerisinde, güce ya da zorunlu bağlantıya dair bir fikir önerebilecek hiçbir şey yoktur.

Bir objenin ilk ortaya çıkışından, ondan hangi sonucun biçimleneceğini asla kestiremeyiz. Fakat herhangi bir nedenin gücü ya da enerjisi, zihin tarafından keşfedilebilir bir nitelikte bulunmuş olsaydı eğer, üstelik tecrübenin yardımı da olmaksızın, sonucu öngörebilirdik ve ilk baştan onu ilgilendiren bir kesinlik içerisinde salt düşüncenin ve akıl yürütmenin çabası sayesinde dile getirebilecektik.

Gerçekte, hissedilir nitelikleri sayesinde herhangi bir güç ya da enerji keşfeden veya onun herhangi bir şey ortaya çıkarabileceğini ya da sonuçlarını adlandırabileceğimiz bir başka obje tarafından izlenebileceğini tasarlayacağımız bir zemin hazırlayan hiçbir maddesel parça yoktur. Sertlik, uzam, hareket: Bu nitelikler kendi içlerinde bütündürler ve asla kendilerinden kaynaklanabilecek herhangi başka bir olaya işaret etmezler. Evrenin görünümleri devamlı bir değişim içindedir ve bir obje diğerini aralıksız bir dizi şeklinde izlemektedir;

fakat tüm makineyi çalıştıran kuvvetin gücü bizden tamamıyla gizlenmiş durumdadır ve cismin hiçbir hissedilir niteliği içinde asla kendi kendini gösteremez. Gerçekte ısının, alevin sabit bir yardımcısı olduğunu biliriz; fakat aralarındaki bağlantının ne olduğu konusunda ne bir varsayım yürütebiliriz ne de onu hayal edebiliriz. Bu nedenle güç fikrinin, cisimlerin, işlevlerinin belirli örnekleri içerisindeki seyirlerinden türetilebilmesi imkânsızdır; çünkü hiçbir cisim, bu fikrin kaynağı olabilecek herhangi bir güç ortaya koymaz.[2]

Bu nedenle, dış objeler duyularımıza görünmekle, özel örnekler içerisindeki işlevleri tarafından bize güç ya da zorunlu bağlantı hakkında hiçbir fikir vermedikleri için, gelin bu fikrin kendi zihinlerimizin işlevleri üzerinde derinlemesine düşünmekten türetilip türetilmediğini ve herhangi bir iç izlenimden kopyalanıp kopyalanmadığını görelim. Bizim her an iç gücümüz hakkında bilinçli olduğumuz söylenebilir; biz isteklerimizin basit bir idaresi tarafından onu hissederken, bedenlerimizin organlarını hareket ettirebilir ya da zihnimizin yeteneklerini yönlendirebiliriz. İrademizin bir hareketi organlarımızda bir harekete neden olur ya da hayalimizde yeni bir fikir ortaya çıkarır. İsteğin bu etkisini bilincimiz sayesinde biliriz. Bundan da güç ya da enerji fikrini elde ederiz ve kendimizin ve diğer tüm akıllı varlıkların bu güce sahip olduğu konusunda emin oluruz. O halde bu fikir derin düşünme üzerine bir fikirdir, çünkü kendi zihnimizin işlevleri, irademiz tarafından kullanılan yönetim ve bedenimizin organlarıyla ruhumuzun yetenekleri üzerinde gerçekleştirdiğimiz derin

2 Locke güç üzerine yazdığı bölümde; tecrübeden, madde üzerinde birkaç yeni yapılanmanın olduğunun bulunması ve bir yerlerde bunları ortaya çıkarma kapasitesinde olan bir gücün olması gerektiği sonucunun çıkarılması şeklindeki akıl yürütmelerimizin sonunda güç fikrine ulaşmış olduğumuzu söyler. Fakat hiçbir akıl yürütme bize asla yeni, özgün ve basit bir fikir sağlayamaz -bu filozofun kedisinin de itiraf ettiği gibi. O halde bu, asla o fikrin kaynağı olamaz.

düşüncelerimizden kaynaklanır.

İşte bu iddiayı inceleme yolunu tutacak ve bunu öncelikle iradenin, bedenin organları üzerindeki bu etkisi hakkında gerçekleştireceğiz. Gözlemleyebileceğimiz bu etki, diğer tüm doğal olaylarda olduğu gibi sadece tecrübe sayesinde bilinebilen ve ona sonuçla bağlı olan ve birini diğerinin şaşmaz bir sonucu kılan neden üzerindeki herhangi bir görünür enerjiden ya da güçten yola çıkarak asla öngörülemeyen bir olgudur. Bedenimizin hareketi irademizin yönetimine riayet eder. Bunun üzerinde her an bilinçliyizdir. Fakat bunun ne suretle sonuçlandığı ve iradenin bu olağanüstü işi yapmasına yarayan enerji konusunda doğrudan doğruya bilinçli olmaktan o kadar uzağız ki en gayretli soruşturmamızdan bile kaçıyor olmalı.

Zira *öncelikle* şunu sormalıyız: Tüm doğa içerisinde ruhla bedenin birliğinden daha gizemli bir ilke var mıdır ve ruhsal bir töz (substance), en arıtılmış düşüncenin en göze çarpan maddeyi harekete geçirebildiği maddi bir töz üzerinde bu tür bir etkiye nasıl sahip oluyor? Bize gizli bir istek tarafından, dağları hareket ettirme ya da gezegenleri yörüngelerinde kontrol etme gücü verilmiş olsaydı eğer, bu geniş otorite ne daha gizemli ne de anlayışımızı daha fazla aşmış olacaktı. Fakat bilinç sayesinde irade üzerinde herhangi br gücü ya da enerjiyi algılamış olsaydık eğer, bu gücü, onun sonuçla bağlantısını, ruhla bedenin gizli birliğini ve bu her iki tözün de doğasını ve birinin, böylesine çok örnek içerisinde, diğerinin üzerinde nasıl işleyebildiğini bilmeliydik.

Ikinci olarak, bedenimizin tüm organlarını, tecrübeye, biri ile diğeri arasındaki böylesine bir fark için, hiçbir akıl yürütme tahsis edemediğimiz halde, benzer bir otorite ile hareket ettiremeyiz. İrade, niye dilimiz ve parmaklarımız üzerinde bir etkiye sahiptir de kalbimiz ya da karaciğerimiz üzerinde değildir? Bu soru, birinci durum için bilinçli olup ikincisi için değilsek

eğer asla bizi şaşırtmaz. O halde, tecrübeden bağımsız olarak, iradenin otoritesinin bedenin organları üzerinde niye bu tür özel sınırlar içinde hapsedilmiş olduğunu algılamalıydık. Bu durumda sayesinde iradenin işlediği güç ya da kuvvetin bilgisinden haberdar olmakla, etkisinin niye kesin olarak bu sınırlarda kaldığını ve niye daha ilerilere gitmediğini de bilmeliydik.

Bacağında veya kolunda ani bir felce uğrayan ya da bu uzuvlarından birini yeni kaybetmiş olan bir adam, sıklıkla ilk olarak onları hareket ettirmeye ve sonrasında da alışılmış işlevleri içerisinde kullanmaya çabalar. İşte bu adam da bu organları yönetmek için gereken güç konusunda, mükemmel derecede sağlıklı ve doğal durumlarında kalmakta olan herhangi bir uzvunu harekte geçirmek için gereken güç hakkında bilinçli olan biri kadar bilinçlidir. Fakat bilinç asla aldatmaz. Sonuç olarak, ne bir durumda ne de diğerinde, herhangi bir güç konusunda hiç de bilinçli değiliz. İrademizin etkisini sadece tecrübenin kendisinden öğreniriz. Tecrübe bize yalnızca bir olayın aralıksız olarak nasıl diğerini izlediğini -onları birbirine bağlayan ve ayrılmaz kılan gizli bağlar üzerine bir bilgi vermeksizin- öğretir.

Üçüncü olarak anatomiden, gücün iradî hareketteki dolaysız objesinin hareket edenin kendi üyesi olmadığını, bazı kasların, sinirlerin ve hayvansal güdülerin ve belki de hareketin, hareketinin iradenin dolaysız objesi olduğu organın kendisine ulaşmadan önceki, aralıksız yayılma doğrultusunda her şeye rağmen daha önemsiz ve daha bilinmez olan bir şeyin üyesi olduğunu öğreniriz. Ortada sayesinde bu bütün işlemin gerçekleştirildiği ve şimdiye kadar doğrudan ve tamamıyla iç bir kanı ya da bilinç tarafından bilinmekte olan gücün, son derece gizemli ve anlaşılmaz olduğu konusunda daha kesin bir kanıt olabilir mi? İşte burada zihin belirli bir olay ister: Hemen

bizim için bilinmez olan ve kastedilenden tamamıyla farklı olan, başka bir olay ortaya çıkar: Bu olay uzun bir dizi doğrultusunda istenilen olay ortaya çıkıncaya kadar, eşit derecede bilinmez olan diğerini üretir. Fakat özgün güç hissedilmiş olsaydı eğer, bu olay bilinmeliydi; çünkü gücün tümü onun sonuçlarına ilişkindir. Ve *tersine* eğer sonuç bilinmiyorsa, güç ne bilinebilir ne de hissedilebilir. Organlarımızı değil de, sadece, sonunda organlarımızın hareketine neden olduğu halde, yine de anlayışımızı tamamıyla aşan hayvansal güdülerimizi harekete geçiren bir güce sahip olduğumuzda bu güç hakkında gerçekten nasıl bilinçli olabiliriz?

Bu nedenle, umarım, bütünden, güvenle fakat hiçbir küstahlık göstermeksizin, şu sonucu çıkarabiliriz: Güç fikri, hayvani bir güdülenmeyi ortaya çıkardığımız veya organlarımızı kendilerine özgü kullanım ve hizmetleri doğrultusunda çalıştırdığımızda, içimizde bulunan gücün bilincinden ya da kanısından kopya edilmemiştir. Hareketlerin iradenin yönetimine riayet etmesi, diğer tüm doğal olaylarda olduğu gibi, sıradan bir tecrübe konusudur; fakat sayesinde bunun ortaya çıktığı güç ya da enerji, yine diğer doğal olaylarda olduğu gibi, bilinmez ve algınamazdır.[3]

Bu durumda şunu mu ileri süreceğiz: İradenin bir rolü ya da yönetimi sayesinde yeni bir fikir ortaya çıkardığımızda, zihnimizi onun kavranışı üzerine yoğunlaştırdığımızda, onu

3 Cisimlerde karşılaştığımız direncin bizi sıklıkla kuvvetimizi kullanmaya mecbur ettiğini, tüm gücümüzü çağırdığını ve bunun bize kuvvet ve güç fikrini verdiğini iddia edebiliriz. İşte bu fikrin kopya edilmesinden kaynaklanan özgün izlenim, bilinçli olmamız üzerinde sarf ettiğimiz bu *çaba (nisus)* ya da sıkı gayrettir. Fakat ilk olarak, kuvvetin bu direncinin ya da çabasının ortaya çıkışını asla öngöremeyeceğimiz yerde objelerin çok büyük bir miktarına; sonucun herhangi bir kuvvet çabası ya da çağrısı olmaksızın dolaysız bir şekilde iradeyi izlediği yerde, fikirler ve organlar üzerindeki yönetimi ve sıradan düşünüş ve hareketi içindeki zihne; ve bu kanı üzerine kapasitesi olmayan cansız maddeye güç atfederiz. İkinci olarak da, direncin üstesinden gelmek için sarf edilen çaba hakkındaki kanı, herhangi bir olayla bili-

her yönüyle ele aldığımızda ve sonunda da onu yeterli bir doğruluk ile araştırdığımızı düşünüp, diğer bazı fikirler için dışarı attığımızda, kendi zihinlerimiz içerisindeki bir güç ya da enerji konusunda bilinçliyizdir. İradenin bu yönetiminin bile bize kuvvet ya da enerji hakkında hiçbir gerçek fikir vermediğini, aynı argümanların kanıtlayacağına inanıyorum.

Öncelikle, bir güç hakkında bilgimiz olduğunda, neden içerisindeki sonucu ortaya çıkarmayı mümkün kılan her koşulu da bildiğimiz kabul edilmelidir. Zira bunların eşanlamlı oldukları farzedilmektedir. Bu nedenle neden ve sonucun her ikisini ve aralarındaki ilişkiyi de biliyor olmalıyız. Acaba biz insan ruhunun ve bir fikrin doğasını ya da birinin diğerini ortaya çıkarma eğilimini bilme iddiasında mıyız? İşte bu gerçek bir yaratmadır, bir şeyin hiçten meydana getirilmesidir: Bu öylesine muazzam bir güç içerir ki ilk bakışta sonsuz varoluştan küçük olan herhangi bir varoluşun kavrama gücünü aşar görünebilir. En azından bu tür bir gücün ne hissedilebileceği ne bilinebileceği ne de zihin tarafından kavranabileceği kabul edilmelidir. Biz sadece olayı, yani iradenin bir emirinin sonucu olan bir fikri hissederiz; fakat içinde bu işlemin gerçekleştirildiği yol ve onu ortaya çıkaran güç tamamıyla anlayışımızı aşar.

Ikinci olarak, zihnin kendi üzerindeki komutası, beden üzerindeki kadar sınırlıdır ve bu sınırlar akıl yürütme tarafından ya da neden ve sonucun doğası hakkındaki herhangi bir bilgilenme tarafından bilinemezler; fakat tüm diğer doğal olaylarda ve dış objelerin işlevlerinde olduğu gibi sadece gözlem ve tecrübe sayesinde bilinebilirler. Kanılarımız ve tutkularımız

---

nen hiçbir bağa sahip değildir: Bunu tecrübe sayesinde bilgi sahibi olduğumuz, *a priori* olarak bilemeyeceğimiz, şey izler. Bununla birlikte tecrübe ettiğimiz hayvani *çabaların*, güç hakkında hiçbir doğru ve kesin fikir sağlayamadığı halde, onun hakkında biçimlenmiş olan bayağı ve yanlış fikrin iyice içine girdiği itiraf edilmelidir.

üzerindeki otoritemiz fikirlerin üzerinde sahip olduğumuzdan çok daha zayıftır; ve hatta ikinci durumdaki otorite bile çok dar sınırlarla çevrelenmiştir. Herhangi biri bu sınırların nihai nedenini tayin etme ya da gücün niye bir durumda yetersizken diğerinde olmadığını gösterme iddiasında bulunacak mı?

Üçüncü olarak, bu kendini tutma (self-command) farklı zamanlarda çok farklılık gösterir. Sağlıklı bir insan, ona, hastalıktan eriyip gitmekte olan birinden daha fazla sahiptir. Sabahki düşüncelerimiz üzerinde akşamkilerden daha fazla efendiyizdir ve tam bir öğünden sonra da daha hızlıyızdır. Bu çeşitliklere tecrübe dışında herhangi bir neden gösterebilir miyiz? Hakkında bilinçli olduğumuzu iddia ettiğimiz güç nerededir? Ruhsal veya maddi bir töz (substance) içerisinde, ya da sonuçların bağlı olduğu ve, bizim için tamamıyla bilinmez olmasıyla, iradenin gücünü veya enerjisini eşit derecede bilinmez ve algılanmaz kılan parçaların bazı gizli mekanizmaları veya yapıları içinde değil midir?

İstem, kesinlikle alın, hakkında yeterli bir bilgiye sahip olduğumuz bir rolüdür. Üzerinde derinlemesine düşünün. Her yönüyle değerlendirin. İçinde hiçten yeni bir fikir ortaya koyan ve bir tür *emirle* -böyle konuşmama izin verilirse- doğanın tüm çeşitli görünümlerini varoluşa çağıran Tanrının mutlak gücünü taklit eden yaratıcı güce benzer bir şey görüyor musunuz? İradenin içerisindeki bu enerjinin farkına varmaktan böylesine uzak olmamız, kesin tecrübe kadar neye sahip olduğumuz konusunda da bizi bu tür olağanüstü sonuçların, istemin basit bir rolünden kaynaklandığına inandırması gerekiyor.

İnsanların çoğunluğu doğanın daha sıradan ve daha bilinen işlevlerinin değerlendirilmesinde asla bir zorlukla karşılaşmaz -ağır cisimlerin aşağıya düşmesi, bitkilerin gelişmesi, hayvanların üremesi ya da bedenlerin besinle beslenmesi gibi-; fakat, tüm bu durumlar içinde, nedenin onu sonuca bağlayan

ve sayesinde işlevlerinde her zaman için şaşmaz olan kuvvetini ya da enerjisini algıladıklarını farz edin. Uzun alışkanlıklar sayesinde zihnin, nedenin ortaya çıkışı üzerinde, güven içinde hemen onun olağan eşleniğini beklemesi ve herhangi diğer bir olgunun ondan kaynaklanabileceğinin olası olduğunu hemen hemen tasarlaması şeklindeki bir değişimine tanık olurlar. Kendilerini, uygun bir neden tayin edilmesi ve içinde sonucun ortaya çıkarıldığı biçimin açıklanması konularında ne yapacaklarını bilmez bulurlar. İnsanlar için, bu tür zorluklarda, bazı gizli zihinsel ilkelere, doğanın sıradan güçlerinden kaynaklandığı doğrultusunda değerlendirilemediğini düşündükleri ve onları şaşırtan o olgunun dolaysız nedeni şeklindeki bir başvuruda bulunmak olağandır. Fakat dikkatli incelemelerini bir parça ileriye taşıyan filozoflar, en tanıdık olaylarda bile, nedenin enerjisinin en alışılmadık bir biçimde bilinemez olduğunun ve bizim, objelerin sık sık görülen *Birleşmelerini*, aralarında *Bağlantıya* benzer hiçbir şey algılayamadan, sadece tecrübe sayesinde öğrendiğimizin hemen farkına varırlar. İşte bu noktada birçok filozof, her defasında, bayağılığın asla ilişmediği fakat bazı durumlarda mucizevî ve doğaüstü görünen aynı ilkeye başvurmak zorunda olduğunu düşünür. Zihnin ve zekânın, sadece tüm nesnelerin nihai ve özgün nedeni olmadığını, doğada ortaya çıkan her olayın dolaysız ve tek nedeni olduğunu da kabul ederler. Genel olarak *nedenler* diye adlandırılan bu objelerin gerçekte *aracılardan (occasions)* başka bir şey olmadıklarını ve sonucun gerçek ve dolaysız her ilkesinin, doğadaki herhangi bir güç ya da kuvvet olmadığını, aksine, böyle özel objelerin sonsuza kadar birbirleriyle birleşik olmasını isteyen *Yüce Varlığın* bir iradesi olduğunu iddia ederler. Bir bilardo topunun, diğerini, doğanın yaratıcısından türetilmiş olan bir kuvvet yardımıyla hareket ettirdiğini söylemek yerine ikinci topu, evrenin yönetilmesinde kendi kendine koyduğu genel yasaların sonucu içerisinde bu işlemin birinci topun

itmesi sayesinde belirlenmiş olmasıyla, hareket ettirenin, özel bir iradesi sayesinde Tanrının ta kendisi olduğunu söylerler. Fakat araştırmalarında her şeye rağmen ilerleyebilen filozoflar, cisimlerin karşılıklı işlemlerinin bağlı olduğu güç hakkında tamamıyla cahil olmamız dolayısıyla, zihnin beden, ya da bedenin zihin üzerindeki işlemlerinin dayandığı ve bizim de ne duyularımız ne de bilincimiz sayesinde, bir durumda, diğerinkinden daha nihai bir ilke tayin edebildiğimiz şu güç hakkında da daha az cahil olmadığımızı ortaya koyarlar. Bu nedenle, aynı cehalet onları aynı sonuca indirger. Tanrının ruh ve beden arasındaki birliğin dolaysız nedeni olduğunu; dış objeler tarafından uyarılmakla zihinde duyumlar ortaya çıkaranların duyu organları değil, organda bu tür bir hareketin sonucu içerisinde bir tür duyum uyandıran Yaratıcı Gücün belirli bir iradesi olduğunu ileri sürerler. Benzer şekilde, uzuvlarımızda bölgesel hareketlere neden olan, iradede bulunan herhangi bir enerji değildir: Bu, kendi güçsüzlüğü içindeki irademize yardım etmekten ve yanlışlıkla kendi gücümüze ve yeterliliğimize atfettiğimiz bu hareketi yönetmekten memnunluk duyan Tanrının ta kendisidir. Filozoflar bu sonuçta asla durmazlar. Bazen, zihnin kendisine, iç işlemleri içerisinde aynı çıkarımı yayarlar. Fikirler hakkındaki zihinsel görüşümüz veya kavrayışımız Yaratıcımız tarafından bize bağışlanan bir vahiyden başka bir şey değildir. Düşüncelerimizi gönüllü olarak herhangi bir objeye çevirdiğimizde ve suretini hayalimizde canlandırdığımızda şu fikri yaratan irademiz değildir: Bunu zihnimiz için keşfeden ve bizim için var kılan Yaratıcıdır.

Bu nedenle, filozoflara göre, her şey Tanrı ile doludur. Hiçbir şeyin onun iradesi dışında varolmadığı ve hiçbir şeyin onun ödünü dışında herhangi bir güce sahip olmadığı şeklindeki ilkeden hoşnut olmayarak, doğayı ve yaratılan tüm varlıkları, Tanrı üzerindeki bağımlılıklarını daha hissedilir ve dolaysız kılmak için, her türlü güçten soyarlar. Bu teori saye-

sinde, böylesine çok yüceltilmiş görünen niteliklerin büyüklüğünü, daha da büyütmek yerine, azaltıldıklarını gözönüne almazlar. Aşağı yaratıklara belirli bir derecede güç verilmesi, Tanrının gücünü, her şeyi kendi dolaysız iradesi sayesinde oluşturmasından kesinlikle daha çok kanıtlar. Eğer büyük yaratıcı her an dünyanın parçalarını ayarlamak ve soluğu sayesinde bu muazzam makinenin tüm çarklarını canlandırmak zorunda olsaydı, öncelikle dünyanın yapısını, kendiliğinden ve onun uygun işlemi yardımıyla inayetinin tüm amaçlarını sunabilen bu mükemmel ileri görüşlülüğü ile tasarlamak, bundan daha çok bilgelik gösterecekti.

Fakat eğer bu teori hakkında daha büyük bir felsefi çürütmeye sahip olsaydık, belki de aşağıdaki düşünceler yetebilirdi:

Ilk olarak, Yüce Varlığın evrensel enerjisi ve işlevi hakkındaki bu teori, insan aklının zayıflığı konusunda yeterli bilgisi olan bir insana, beraberinde inatçı ve tüm işlevleri içerisinde hapsolduğu dar sınırları da kabul ettirmesi yolunda fazlasıyla cesurdur. Onu yöneten argümanlar zinciri hep böylesine mantıklı olmasına rağmen, mutlak bir güven yoksa eğer, böylesine olağanüstü sonuçlara sıradan hayattan ve tecrübeden böylesine uzak bir şekilde neden olduğunda bizi yeteneklerimizin eriminin oldukça ötesine taşıması yolunda sağlam bir şüphenin ortaya çıkması gerekir. Bu periler ülkesine teorimizin son basamağına ulaşmamızdan çok daha önceleri girmiş bulunuyoruz ve *orada* argümanın sıradan yöntemlerine güvenmek için ya da olağan benzeşimlerimizin ve olasılıklarımızın herhangi bir otoriteye sahip olduklarını düşünmek için hiçbir sebep yok. İpimiz bu tür uçsuz bucaksız uçurumların derinliğini ölçmek için çok kısa. Ve bununla birlikte kendimize, attığımız her adımda bir çeşit tecrübe ve gerçeğe benzerlik tarafından yönlendirilmemiz konusunda iltifat edebilir ve bu hayali tecrübenin, onu tamamıyla tecrübe küresinin dışında yer alan konu-

lara uyguladığımızda, hiçbir otoriteye sahip olmadığını garanti edebiliriz. Fakat bu noktaya değinmek için daha sonra bir fırsat bulacağız.[4]

İkinci olarak, bu teorinin temellenmiş olduğu argümanlar içerisinde hiçbir kuvvet algılayamam. İçinde cisimlerin birbirine işlediği biçim hakkında cahil olduğumuz doğrudur: Fakat bir zihnin, hatta yüce zihnin bile, kendisi üzerinde ya da beden üzerinde çalışmasını sağlayan biçim ya da kuvvet hakkında da cahil değil miyiz? Onun hakkındaki bir fikri nasıl elde ettiğimizi soruyorum size! Bu güç hakkında, kendi kendimize, hiçbir kanıya ya da bilince sahip değiliz. Yüce Varlık hakkında hiçbir fikrimiz yok, fakat kendi yeteneklerimiz üzerindeki derin düşüncelerimizden bazı fikirler ediniyoruz. Bu nedenle cehaletimiz herhangi bir şeyi geri çevirmek için iyi bir sebep olduğuna göre, en kaba maddedeki kadar, Yüce Varlık içindeki tüm enerjiyi de yalanlama konusundaki o ilkeye sürüklenmeliydik. Hareketin bir itmeden kaynaklanabildiğini tasarlamak, onun bir iradeden kaynaklanabildiğini tasarlamaktan daha zor değil midir? Her iki durumda da tüm bildiğimiz şu derin cehaletimizdir.[5]

---

4 XII. bölüm

5 Yeni felsefe içinde öylesine çok tartışma konusu olan ve maddeye atfedilen *vis inertiae (eylemsizlik, atalet)* yi uzun uzadıya incelemeye gerek görmüyorum. Durgun ya da hareket halindeki bir cismin kendiliğinden olduğu kadar onu iten cisimden de hareket sağladığını tecrübe sayesinde biliyoruz. Bunlar olgulardır. Bunu atalet olarak adlandırdığımızda, yerçekiminden söz ettiğimizde, bu aktif gücü algılamaksızın belirli sonuçları kasdetmemizle aynı biçimde, hareketsiz güç hakkında hiçbir fikre sahip olmaksızın bu olgulara dikkat çekeriz. Sir Isaac Newton'un amacı, bazı takipçilerinin bu teoriyi onun otoritesi üzerine yerleştirmeye çabalamalarına rağmen, kuvvetin ya da enerjinin tümü üzerindeki ikincil nedenleri açığa çıkarmak değildi. Aksine bu büyük filozof, bunun daha fazla deney yapılmadan üzerinde ısrar edilmemesi gereken sade bir hipotez olduğunu kabul edecek kadar tedbiri ve alçakgönüllü olmasına rağmen, evrensel çekim hakkındaki bu açıklamaları

Fakat, zaten fazlaca uzatılmış olan bu argümandan bir sonuç çıkarmayı hızlandırmak için, onlardan türetildiğini varsayabileceğimiz tüm kaynaklar içindeki güç ya da zorunlu bağlantıya dair bir fikir hakkında boşuna araştırma yapıyoruz. Cisimlerin işlevlerinin tek örnekleri içerisinde, son derece dikkatli incelemelerimiz sayesinde, nedenin etkisini gösterdiği herhangi bir kuvveti ya da gücü veya aralarındaki zorunlu bağlantıyı ve onun farzedilen sonucunu, algılayabilir olmaksızın, diğerini takip eden bir olaydan başka herhangi bir şeyi asla keşfedemeyiz. Aynı zorluk zihnin beden üzerindeki işlemlerini izlemesi konusunda da ortaya çıkar -ikincinin, birincinin iradesini izlemek için gösterdiği hareketi gözlemlediğimizde, fakat hareket ve iradeyi birbirine birleştiren bağı ya da sayesinde zihnin bu sonucu ortaya çıkardığı enerjiyi gözlemleyemediğimiz veya kavrayamadığımızda. İradenin kendi yetenekleri ve fikirleri üzerindeki otoritesi zerre kadar bile algılanabilir değildir: Böylece konunun tümü üzerinde, doğanın her yerinde, tarafımızdan kavranabilir bağ hakkında hiçbir örnek ortaya çıkmamaktadır. Tüm olgular tamamıyla serbest ve ayrık görünmektedir. Bir olgu diğerini izler; fakat asla aralarında bir bağ gözlemleyemeyiz. *Bitişik* görünürler; fakat asla *bağlı* değil. Dış duyularımıza ya da iç duyularımıza hiç görünmeyen herhangi bir şey hakkında hiçbir fikir edinemeyeceğimize göre, şu sonuç kaçınılmaz *görünüyor:* Bağ ya da güç hakkında hiçbir fikre sahip değiliz ve bu kelimeler, felsefi

için aktif ve esir niteliğinde bir akışkana başvurmuştu. Fikirlerin yazgısında bir parça olağanüstülük içeren bir şey olduğunu itiraf etmeliyim. Descartes Tanrının evrensel ve tek etkisi hakkındaki öğretiyi, üzerinde ısrar etmeden, yavaş yavaş kabul ettirmiştir. Malebranche ve diğer Kartezyanlar bunu tüm felsefelerinin temeli yapmışlardır. Bununla birlikte İngiltere'de hiçbir otoritesi olmamıştır. Locke, Clarke ve Cudworth bunu asla böylesine fazla dikkate almamışlardır, fakat bu konunun her zaman için, ast ve türev olması yanısıra, gerçek bir güce sahip olduğunu farz etmişlerdir. Çağdaş metafizikçiler arasında hangi suretle böylesine yaygın hale gelmiştir?

akıl yürütmelerde veya günlük hayatta kullanıldıklarında, tamamıyla anlamsızdırlar.

Fakat, her şeye rağmen ortada bu sonuçtan kaçınmak için bir yöntem ve henüz incelemediğimiz bir kaynak bulunmaktadır. Bize herhangi doğal bir obje ya da olgu sunulduğunda, bizim için, sağgörü ya da anlayış tarafından, bundan hangi olgunun sonuçlanacağını, tecrübenin yardımı olmaksızın, keşfetmek -hatta tahmin etmek bile- veya öngörümüzü hafızamıza ve duyularımıza dolaysız olarak sunulan o objenin ötesine taşımak imkânsızdır. Özel bir olgunun diğerini izlediğini gözlemlediğimiz bir örnek ya da deneyden sonra bile bize genel bir kural biçimlendirme veya benzer durumlarda neyin olacağını önceden haber verme hakkı tanınmamıştır; bu, ne kadar doğru veya kesin olursa olsun, bir tek deneyden doğanın tüm seyri hakkında yargıda bulunma konusunda haklı olarak bağışlanamaz bir küstahlıkla değerlendirilmektedir. Fakat, olguların özel bir çeşidi, tüm örneklerde, diğeriyle bitişik olduğunda, birini diğerinin görünümü üzerinde önceden haber vermekte ve bize kendi başına herhangi bir somut olguyu ya da varoluşu garanti eden akıl yürütmeyi kullanmakta daha fazla tereddüt etmeyiz. Böylece bir objeye *neden* diğerine de *sonuç* adını veririz. Aralarında bazı bağların olduğunu, birinin içinde şaşmaz bir şekilde diğerini ortaya çıkaran ve en büyük kesinlik ve en sağlam zorunluluk içerisinde çalışan bir güç olduğunu varsayarız.

O zaman, olgular arasındaki zorunlu bir bağlantı hakkındaki bu fikrin, bu olguların sabit bağlarına dair ortaya çıkan benzer örneklerin bir miktarından kaynaklandığı görülür ve bu örneklerin herhangi biri tarafından, tüm olası açılardan ve durumlardan incelenmiş olduğu asla farkedilemez. Fakat, örneklerin bir miktarı içinde tamamıyla aynı olduğu varsayılan her tek örnek içindekinden, şundan başka farklı hiçbir şey

yoktur: Benzer örneklerin bir tekrarından sonra, zihin, alışkanlık tarafından, bir olgunun ortaya çıkışı üzerinde, onun olağan eşleniğini beklemeye ve onun varolacağına inanmaya itilir. Böylece akılda *hissettiğimiz* bu bağ, hayal gücünün bir objeden onun olağan eşleneğine gerçekleştirdiği âdet niteliğindeki bu geçiş, bizim güç ya da zorunlu bağlantı hakkında biçimlendirdiğimiz fikirden kaynaklanan kanı veya izlenimdir. Durumda bundan öte hiçbir şey yoktur. Konuyu tüm yönleriyle iyice düşünün; bu fikrin başka bir kaynağını asla bulamayacaksınız. Bu, ondan hiçbir zaman bağlantı fikrini edinemeyeceğimiz tek örnekle, sayesinde bu fikrin önerildiği benzer örneklerin bir miktarı arasındaki tek ayrımdır. Bir insan iki bilardo topunun çarpışması sayesinde hareketin itme tarafından oluşturulan iletişimini gördüğü ilk seferde bir olgunun diğeriyle *bağlı* olduğunu ilan edemez, fakat sadece *bitişik* olduğunu söyleyebilir. Bu doğadan birkaç örnek daha gözlemledikten sonra bunların bağlanmış olduklarını söyleyecektir. *Bağlantı* hakkındaki bu yeni fikrin ortaya çıkmasını sağlayan nasıl bir değişiklik gerçekleşmiştir? Artık bu olguların hayalinde bağlanmış olduklarını *hissetmesinden* ve birinin ortaya çıkışından diğerinin varlığını kolayca önceden haber verebilmesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, bir objenin diğeriyle bağlanmış olduğunu söylediğimizde, sadece onların diğerlerinin kanıtları durumuna gelmeleri sayesinde, düşüncemizde bir bağ edinmiş olduklarını kastederiz: Bir parça olağanüstü olan, fakat yeterli kanıtlar üzerinde temellenmiş görünen bir sonuç. Kanıtı, zihnin herhangi genel bir çekingenliği ya da yeni ve olağanüstü olan her yeni sonucu ilgilendiren skeptik şüphesi tarafından asla zayıflatılmayacaktır. Hiçbir sonuç, skeptisizm için, insan aklının ve kapasitesinin zayıflığı ve dar sınırları üzerine keşifler sağlayan bu sonuç gibi daha yerinde olamaz.

Üstelik, zihnin şaşırtıcı cehaleti ve zayıflığı hakkında ortaya bundan daha sağlam bir örnek koymak mümkün müdür?

Zira eğer ortada bize mükemmel bir şekilde bilmemiz için getirtilen objeler arasında herhangi bir ilişki varsa bu kesinlikle neden-sonuç ilişkisidir. Bunun üzerinde somut olgu ya da varoluş üzerindeki tüm akıl yürütmelerimiz temellenmiştir. Hafızamızın ve duyularımızın mevcut tanıklığından uzaklaştırılmış objeleri ilgilendiren herhangi bir güvene sadece onun vasıtasıyla ulaşırız. Tüm bilimlerin dolaysız tek yararlılığı, bize gelecek olguları, nedenleri sayesinde, nasıl kontrol edeceğimizi ve düzenleyeceğimizi öğretmeleridir. Bu nedenle, düşüncelerimiz ve soruşturmalarımız her an için bu ilişki çevresinde yoğunlaşmaktadır: Bununla birlikte bu ilişki üzerine edindiğimiz fikirler öylesine eksiktir ki, nedene dair, nedenin dışında ve ona yabancı olan bir şeyden çıkarılan bir tanımlamadan başka, doğru herhangi bir tanım vermek imkansızdır. Benzer objeler her zaman için benzerleriyle bitişiktirler. Bunun üzerine tecrübemiz vardır. Böylece bu tecrübeye uygun şekilde bir neden tanımlayabiliriz: *Diğeri tarafından izlenen bir obje ve birinciye benzeyen tüm objeler ikinciye benzeyen objeler tarafından izlenirler.* Veya bir başka deyişle: *Birinci objenin bulunmadığı bir yerde ikincisi asla varolmaz.* Bir nedenin ortaya çıkışı her zaman zihni, âdet niteliğindeki bir geçiş sayesinde sonuç fikrine taşır. Bunun üzerine de tecrübemiz vardır. Bu nedenle bu tecrübeye uygun bir şekilde, nedene dair, başka bir tanım yapabilir ve şöyle diyebiliriz: *Diğeri tarafından izlenen ve ortaya çıkışı düşünceyi her zaman diğerine taşıyan bir obje.* Ancak bu tanımların nedene yabancı olan koşullardan çıkarılmasına rağmen, bu rahatsızlığı bertaraf edemeyiz ya da neden içerisindeki, onun sonuçla bağlantısını sağlayan şartları ortaya çıkarabilecek daha mükemmel bir tanıma ulaşamayız. Bu bağlantı hakkında hiçbir fikrimiz olmadığı gibi bu bağlantıya dair bir kavram edinmeye çalıştığımız zaman, bilmek istediğimiz şey konusunda belirsiz bir kavramımız bile yoktur. Örneğin, şu yayın titrşiminin bu özel sesin nedeni olduğunu söyleriz. Fakat, bu savla söylemek istediğimiz şey nedir? *Ya bu titreşimin bu ses tarafından izlendiğini*

ve'tüm benzer titreşimlerin benzer sesler tarafından izlenmekte olduğunu ya da bu titreşimin bu ses tarafından izlendiğini ve birinin ortaya çıkışı üzerine zihnin, duyuları önceden tahmin ettiğini ve hemen diğeri hakkında bir fikir biçimlendirdiğini kastederiz. Neden-sonuç ilişkisini bu iki açıdan ele alabiliriz; fakat bunların ötesinde hiçbir fikre sahip değiliz.[6]

Böylece bu bölümün akıl yürütmelerini özetlememiz gerekirse: Her fikir önceki bazı izlenimlerden ya da kanılardan kopya edilmiştir ve nerede hiçbir izlenim bulamazsak, orada fikrin de olmadığından emin olabiliriz. Cisimlerin ya da zihin-

---

6 Bu açıklamalara ve tanımlara göre *güç* fikri *neden* fikrinin olduğu kadar görecelidir; her ikisi de bir sonuca ya da sık sık birinciyle bitişik olan bazı diğer olgulara bir başvuru içerir. Bir objenin sonucunun derecesinin ve niceliğinin onun tarafından saptandığı ve belirlendiği *bilinmeyen* koşullarını ele aldığımızda, bunu onun gücü olarak adlandırırız: Ve bu nedenle de sonucun gücün bir ölçüsü oduğu tüm filozoflar tarafından kabul edilmektedir. Fakat eğer güce dair, kendi içinde olduğu şekliyle, herhangi bir fikirleri olsaydı, niye onu kendi içinde ölçemesinlerdi? Hareket halindeki bir cismin kuvvetinin hızıyla mı yoksa hızının karesiyle mi orantılı olduğu şeklindeki anlaşmazlığın, bu kuvvetin eşit olduğu ve olmadığı zamanlardaki sonuçlarının kıyaslanmasıyla değil doğrudan bir ölçüm ve kıyaslama yoluyla çözülmesi gerektiğini söylüyorum.

Felsefede olduğu kadar günlük konuşmalar içinde de her yerde ortaya çıkan Kuvvet, Güç, Enerji vb. kelimelerinin sık kullanımlarına gelince; bu, hiçbir şekilde, herhangi bir örnek içerisinde, neden ve sonuç arasındaki bağlayıcı ilke hakkında bilgili olduğumuzun ya da bir şeyin nihai olarak diğerini ortaya çıkardığını hesaba katabileceğimizin kanıtı değildir. Bu kelimelerin, genelde kullanıldıkları şekliyle, çok yaklaşık anlamları vardır ve haklarındaki fikirler çok belirsiz ve karmaşıktırlar. Hiçbir hayvan dış cisimleri, bir *nisus (gayret)* ya da çaba kanıları olmaksızın harekete geçiremez ve her hayvan hareket halindeki dış bir objenin çarpmasından veya vuruşundan bir duygu edinir. Salt hayvani olan ve kendisinden *a priori* olarak hiçbir çıkarım sağlayamayacağımız bu duyumları cansız objelere taşıma ve hareketi her ne zaman taşırlarsa ya da edinirlerse bu tür duygulara sahip olduklarını varsayma eğilimindeyizdir. İletilen hareketin herhangi bir fikrini ilave etmediğimiz halde sarfedilen enerji konusunda sadece olguların tecrübe edilmiş sabit bağlarını ele alırız ve fikirler arasında da âdet niteliğinde bir bağ *hissettiğimize* göre, bu duyguyu, hiçbir şeyin dış cisimlerin neden olduğu her iç duyumu yine onlara uygulamaktan daha olağan olmaması şeklinde, objelere taşırız.

lerin işlemlerinin tüm özel örneklerinde, herhangi bir izlenim yaratan ya da bu sayede herhangi bir güç ya da zorunlu bağlantı fikrini önerebilen hiçbir şey yoktur. Ancak birçok tekbiçimli örnek ortaya çıktığında ve aynı obje her zaman aynı olgu tarafından izlendiğinde, neden ve bağlantı kavramlarını edinmeye başlarız. Sonrasında yeni bir kanı veya izlenim, yani, düşüncede ya da hayal gücünde bir obje ile onun olağan eşleneği arasında âdet niteliğinde olan bir bağ *hissederiz* ve bu kanı bizim aradığımız fikrin kaynağıdır. Zira bu fikir, herhangi özel bir örnekten değil de benzer örneklerin bir miktarından kaynaklandığına göre, içerisinde örneklerin miktarının her özel örneğe göre değiştiği şartlardan ortaya çıkıyor olsa gerek. Fakat âdet niteliğinde olan bu bağ ya da hayal gücünün bu geçişi, içerisinde farklılık gösterdikleri tek koşuldur. Diğer her özel örnekte benzerdirler. Hareketin iki bilardo topunun çarpışmasıyla iletilmesini gördüğümüz (tekrar bu açık örneğe başvuruyoruz) ilk örnek şu anda rastlayabileceğimiz herhangi bir örnekle tamamıyla benzerdir -bir olgunun diğerinden, şu anda tekbiçimli tecrübelerin uzun bir seyrinden sonra yapabilir olduğumuz, *çıkarımını* yapamayacağımız ilki hariç. Okuyucunun bu akıl yürütmeyi çabucak kavrayıp kavrayamacağını bilmiyorum. Hakkındaki kelimeleri arttıracak olursam ya da onu daha büyük bir çeşitlilik içindeki açılarından gösterecek olursam, sadece daha bulanık ve karmakarışık bir hale geleceğinden korkuyorum. Tüm soyut akıl yürütmeler içinde tek bir bakış açısı vardır ve ona isabet edersek eğer konuyu örnekleme doğrultusunda, dünyadaki çok etkili ve uzun tüm ifadeler sayesinde ulaşılandan çok daha ilerilere gideceğizdir. Bu bakış açısına ulaşmak için çabalamalıyız ve ona daha fazla uyarlanmış olan konular için retorikten faydalanmalıyız.

bölüm 8

ÖZGÜRLÜK VE ZORUNLULUK ÜZERİNE

I. KISIM

Bilimin ve felsefenin ilk kaynaklarından beri dikkatle incelenip büyük bir şevkle tartışılmakta olan sorunlar içerisinde, en azından, tüm terimler üzerinde taraflar arasında bir uzlaşma olması ve soruşturmalarımızın, iki yüz yıllık bir seyri içerisinde, kelimelerden doğru ve gerçek tartışma konularına geçebilir bir duruma gelmesi gerektiği akla uygun bir şekilde beklenebilirdi. Zira akıl yürütmelerde kullanılan terimlerin tam tanımlarını vermek ve bu tanımları, kelimelerin salt anlamları şeklinde bırakmayıp geleceğin dikkatli araştırma ve incelemelerinin konusu haline getirmek ne kadar basit görünebilir? Fakat konuyu daha yakından ele alırsak eğer, oldukça farklı bir sonuç çıkarma eğiliminde olacağız. Bir tartışmanın böylesine uzun bir süre hazır blunması ve hâlâ çözülmemiş olarak kalması koşulu altında ifadede bazı iki anlamlılıkların olduğunu ve tarafların tartışmada kullanılan terimlere farklı fikirler kattıklarını farzedebiliriz. Zira zihnin yeteneklerinin her bireyde doğal olarak benzer olduğu varsayımına göre -aksi takdirde hiçbir şey birlikte akıl yürütmekten veya tartışmaktan daha verimsiz olamazdı-, eğer insanlar terimlere aynı fikirleri ilave etselerdi, aynı konu hakkında farklı görüşler biçimlendirebilmeleri imkansız olurdu; özellikle de görüşlerini birbirleri-

ne ilettiklerinde ve her taraf rakipleri üzerinde onlara zafer sağlayabilecek argümanların araştırılmasında tüm yönlerden kendisine döndüğünde. Eğer insanlar, tamamıyla insan kapasitesinin erimini aşan kelimelerin kaynağını ya da zihinsel sistemin veya ruhlar alanının ekonomisini ilgilendirenler gibi sorunları tartışmaya kalkışırlarsa, bu verimsiz mücadeleleri içerisinde uzunca bir süre uğraşabilir ve herhangi belirli bir karara asla varamazlar. Fakat sorun günlük hayatın ve tecrübenin herhangi bir konusunu ilgilendirirse, biri, hiçbir şeyin tartışmayı belirlemekten, rakipleri hâlâ uzakta tutan ve onların birbirleriyle göğüs göğüse savaşmasına engel olan bazı iki anlamlı ifadelerden daha fazla alıkoyamayacağını düşünecektir.

Bu, özgürlüğü ve zorunluluğu ilgilendiren sorunun uzun süredir tartışılageldiği durumdur ve -öylesine çok dikkat çeken bir dereceye kadar ki-, eğer yanılmıyorsam, tüm insanoğlunun, eğitimli ya da cahil, bu konuya ilişkin her zaman aynı görüşe sahip olduğunu ve birkaç anlaşılır tanımın tüm tartışmaya hemen bir son vereceğini göreceğiz. Bu tartışmanın, her yönden çok dikkatlice incelenmekte olduğunu ve filozofları, duyarlı bir okuyucunun ne bir bilgi ne de bir eğlence bekleyebileceği bir sorunun önerisine hiç kulak asmaması biçiminde rahatını bozmamasının şaşılacak bir şey olmadığı bulanık bir safsata labirentinin içine attığını kabul ediyorum. Fakat burada önerilen argümanın doğruluğu, belki de, onun ilgisini yenileyebilir; bu, daha fazla yeniliğe sahip olduğuna göre, en azından anlaşmazlık konusunda bazı kararlar önerir ve onun rahatını da herhangi karmaşık ya da bulanık bir akıl yürütmeyle fazla bozmayacaktır.

Bu nedenle, tüm insanların zorunluluk ve özgürlük hakkındaki her iki teoride de bu terimler üzerine yerleşebilen herhangi bir anlama göre hep hemfikir olduklarını ve tüm

anlaşmazlığın şimdiye kadar sadece kelimeler üzerinde döndüğünü ortaya çıkarmayı ümit ediyorum. Zorunluluk öğretisini incelemekle işe başlayacağız.

Maddenin, her işlevinde, zorunlu bir hareket tarafından harekete geçirildiği ve her doğal sonucun, kesinlikle, bu özel şartlar içinde kendisinden başka bir sonucun çıkarılmasının mümkün olmadığı nedeninin enerjisi tarafından belirlendiği evrensel olarak kabul edilir. Her hareketin derecesi ve yönü, doğa yasaları tarafından, öyle bir kesinlikle buyurulmaktadır ki, iki cismin çarpışmasından oluşan hareketin asıl ortaya çıkışından farklı herhangi bir derecede ya da yönde olabilmesi kadar bir çabukluk içinde bir canlı varlık ortaya çıkabilir. Bu nedenle *zorunluluk* hakkında sağlam ve kesin bir fikir biçimlendirecek olduğumuzda, onu cisimlerin işlevlerine uygulamamızda nasıl ortya çıktığını ele almalıyız.

Doğanın tüm görünümleri her objenin tamamıyla, daha önce görülmüş olan bir şeye benzeyiş içermeksizin, yeni olmasından başka, hiçbir iki objenin herhangi bir benzeyiş içerisinde birbirleriyle ilgisi olmadığı bir biçimde devamlı olarak değişim içinde olsaydı eğer, bu durumda asla zorunluluk ya da bu objeler arasındaki bağ hakkında en küçük bir fikir bile edinemeyecek olduğumuz apaçık ortadadır. Bu tür bir varsayım üzerine, bir objenin ya da olgunun diğerini izlemekte olduğunu -aksine birinin diğeri tarafından ortaya çıkarıldığını değil- söyleyebilirdik. Neden-sonuç ilişkisinin insanlık için tamamen bilinmez olması gekekirdi. Doğanın işlevlerini ilgilendiren çıkarımlar ve akıl yürütmeler, bu andan sonra, bir son bulacaktı; hafıza ve duyular, sayesinde herhangi gerçek bir varoluşun bilgisinin belki akla ulaşabileceği kanallar olarak kalacaklardı. Bu nedenle zorunluluk ve nedensellik hakkındaki fikrimiz, tamamıyla, benzer objelerin aralıksız olarak birbirleriyle bağlı olduğu ve zihnin, bir objeyi diğerinin

görünümünden çıkrabilmesi için alışkanlık tarafından belirlendiği doğanın tüm işlevleri içerisinde gözlemlenebilir olan tekbiçimlilikten doğar. Bu iki koşul bizim maddeye atfettiğimiz zorunluluğun tümünü biçimlendirir. Benzer objelerin sabit *birleşmelerinin* ve birinden diğerine geçen *çıkarımların* ötesinde, herhangi bir zorunluluk veya bağ konusunda hiçbir kavrama sahip değiliz.

Bu nedenle eğer tüm insanoğlunun, herhangi bir şüphe ya da tereddüt olmaksızın, bu iki koşulun insanın iradeye bağlı eylemlerinde ve zihnin işlevlerinde ortaya çıktığını kabul ettiği görünürse, bunu, zorunluk hakkındaki öğretide hemfikir oldukları ve şimdiye kadar sadece birbirlerini anlamak için tartışmakta olmadıkları izlemelidir.

Benzer olguların sabit ve düzenli birleşmeleri olan ilk koşul konusunda, kendimizi aşağıdaki değerlendirmler tarafından muhtemel olarak tatmin edebiliriz: Evrensel olarak kabul edilmektedir ki, her ülkeden ve her yaştan insanların eylemleri arasında büyük bir tekbiçimlilik vardır ve insan doğası ilkelerinde ve işlevlerinde her şeye rağmen aynı kalmaktadır. Aynı güdüler aynı eylemlere neden olurlar: Aynı olgular aynı nedenleri izlerler. Yükselme hırsı, para hırsı, kendini beğenmişlik, kibir, dostluk, cömertlik, yardımseverlik: Çeşitli derecelerde karıştırılıp topluma dağıtılmış olan bu tutkular dünyanın başlangıcından beri, ve hâlâ, insanlar arasında hep gözlemlenmekte olan tüm eylemlerin ve girişimlerin kaynakları durumundadırlar. Yunanlıların ve Romalıların kanılarını, eğilimlerini ve hayatlarının akışını mı öğrenmek istiyorsunuz? Fransızların ve İngilizlerin mizacını ve eylemlerini iyice inceleyin: İkincilerden elde etmekte olduğunuz gözlemlerin *çoğunu* birincilere aktarmakta fazla yanlışlık yapamazsınız. İnsanoğlu, tüm zamanlarda ve bölgelerde, öylesine çok benzerdir ki tarih bize bu alanda yeni ve ilginç hiçbir şey öğretmez. Onun asıl

yararı sadece insan doğasının değişmez ve evrensel ilkelerini, insanı koşulların tüm çeiştliliklerinde ve durumlarında göstererek ve bizi gözlemlerimizi biçimlendirebileceğimiz ve insan eylemleri ve davranışları konusunda düzenli kökenler hakkında bilgi sağlayabileceğimiz malzemelerle donatarak, keşfetmektir. Savaşların, entrikaların, hiziplerin ve devrimlerin bu kayıtları öylesine zengin bir deney koleksiyonudur ki bunun sayesinde politikacılar ve moral filozofları, fizikçilerin ya da doğa filozoflarının, minerallerin, bitkilerin ve diğer dış objelerin doğası hakkında, onları ilgilendirir bir şekilde biçimlendirdiği deneyler sayesinde bilgi elde etmesiyle aynı biçimde, bilimlerinin ilkelerini oluştururlar. Aristo ve Hipocrates tarafından incelenen toprak, su ve diğer elementler, şu anda gözlemlerimiz altında bulunanlarla, Polybius ve Tacitus tarafından tasvir edilen insanın şimdi dünyayı yönetenlere olan benzerliğinden daha fazla bir benzerlik içinde değildir.

Uzak ülkelerden dönen bir seyyah bize, hep bilmekte olduğumuzdan bütünüyle farklı bir şekilde, para ve yükselme hırsından, intikam duygusundan tamamıyla sıyrılmış, dostluk, cömertlik ve yardımseverlikten başka bir zevk tanımayan insanlar hakkında bir bilgi getirecek olsa, hemen bu koşulların uydurma olduğunu ortaya çıkarıp, onun, hikâyesini insan başlı at biçimli yaratıklar ve ejderhalarla ve mucizeler ve olağanüstülüklerle donatmış gibi, yalancı olduğunu söylerdik. Ve eğer tarihteki herhangi bir sahtekârlığı ortaya çıkarmak istiyorsak, herhangi bir kişiye atfedilen eylemlerin doğanın seyrine dolaysız bir şekilde aykırı olduğunu ve bu tür koşullarda hiçbir insan güdüsünün onu böyle bir davranışa asla sevkedemeyeceğini kanıtlamaktan daha inandırıcı bir argüman kullanamayız. Quintus Curtius'un, İskender'in kalabalıklara tek başına saldırmasındaki doğaüstü cesareti tasvir ederken gösterdiği dürüstlük hakkında, yine İskender'in onlara direnmesini sağlayan doğaüstü kuvvetini ve etkinliğini

tasvir ederken gösterdiği kadar şüphe edilmektedir. Böylece insan güdülerindeki ve eylemlerindeki tekbiçimliliği, cisimlerin işlevlerinde olduğu kadar kolaylıkla ve evrensel olarak kabul ederiz.

Bundan sonra, bizi insan doğasının ilkeleri konusunda eğitmesi ve gelecekteki davranışlarımızı -spekülasyonlarımızı olduğu kadar- düzenlemesi için uzun bir hayat ve iş hayatında ve dostluklarda ortaya çıkan çeşitlilik tarafından edinilen tecrübenin benzer yararlarını göreceğiz. Bu rehberin aracılığıyla insanların eğilimleri, güdüleri, eylemlerindeki ifadeleri ve hatta jestleri hakkındaki bilgimizi arttırırız ve güdüleri ve eğilimleri hakkındaki bilgimizden tekrar eylemlerinin açıklanmasına geçeriz. Tecrübenin seyri tarafından biriktirilen genel gözlemler bize insan doğası hakkında ipucu verir ve onun tüm eğilimlerini açığa çıkarmamızı öğretir. Bahaneler ve görünüşler bizi daha fazla aldatamaz. Toplumsal bildiriler bir nedenin aldatıcı boyaları olarak kabul edilirler. Erdem ve onur onların uygun ağırlığı ve otoritesi kabul edildiği halde, böylesine sıklıkla iddia edilen bu mükemmel tarafsızlık kalabalıklardan ve partilerden asla beklenmez; seyrek olarak liderlerinde ve herhangi bir sınıf ve mevkiden bireylerde bile güçlükle görülebilir. Fakat insan eylemlerinde tekbiçimlilik olmamış ve bu türden biçimlendirebildiğimiz her deney düzensiz ve anormal olmuş olsaydı, insanoğlunu ilgilendiren herhangi bir genel gözlem toplamak imkansız olurdu ve hiçbir tecrübe, düşünce tarafından ne derece doğrulukla sindirilmiş olursa olsun hiçbir amaca hizmet edemezdi. Yaşlı çiftçilerin mesleklerinde genç acemilerden daha hünerli olmalarının nedeni, güneşin, yağmurun ve toprağın, sebzelerin yetişmesi doğrultusundaki işlevlerinin belirli bir tekbiçimlilik içermesidir sadece; tecrübe, yaşlı uygulayıcıya, sayesinde bu işlevlerin yönetildiği ve yönlendirildiği kuralları öğretir.

Bununla birlikte insan eylemlerindeki bu tekbiçimliliğin, tüm insanların, aynı koşullar altında, kişiliklerin, önyargıların ve görüşlerin farklılığı için izin verilmeksizin, her zaman kesinlikle aynı biçimde rol alacaklarının söylenmesine kadar bir uzunluğa taşınacağını ummamalıyız. Her özel durumdaki bu tür bir tekbiçimlilik doğanın hiçbir kısmında görülmez. Aksine, farklı insanlardaki davranış çeşitliliğinin gözlemlenmesinden, her şeye rağmen bir derece tekbiçimlilik içeren kuralların daha büyük bir çeşitliliğini biçimlendirmemiz mümkün kılınmaktadır.

Farklı ülkelerden ve yaşlardan insanların âdetleri de farklı mıdır? Buradan insan zihnini çocukluktan beri yoğuran ve onu değişmez ve oturmuş bir kişilik içinde biçimlendiren alışkanlık ve eğitimin muazzam kuvvetini öğreniyoruz. Bir cinsin davranış ve hareketleri diğer cinslerinkinden çok mu farklıdır? Doğanın cinsler üzerinde iyice yerleştirmiş olduğu ve değişmezlik ve düzen içerisinde koruduğu farklı kişilikler hakkında buradan mı bilgi edinmiş oluyoruz? Aynı kişinin eylemleri, çocukluktan yaşlılığa kadar, hayatının farklı evrelerinde fazlasıyla çeşitlenmekte midir? Bu, kanılarımızın ve eğilimlerimizin aşamalı değişimlerini ilgilendiren birçok genel gözleme ve insanların farklı yasaları içerisinde baskın çıkan farklı kurallar için bir yerin açılmasına neden olur. Her bireye özgü olan kişilikler bile etkilerinde bir tekbiçimliliğe sahiptirler; aksi takdirde kişiler ve onların davranışları hakkındaki gözlemlerimizle bilgilenmemiz bize asla onların yaradılışını öğretemez ya da davranışlarımızı onlarınkine göre yönetmemiz için hizmet edemezlerdi.

Bilinen herhangi bir güdüyle hiçbir düzenli bağa sahip olmaz görünen ve hep insanın yönetimi için tesis edilmekte olan hal ve gidişlerin tüm ölçüsü için istisna niteliğinde olan bazı eylemlerin bulunmasının mümkün olduğunu garanti

ederim. Ancak bu tür düzensiz ve olağanüstü eylemler hakkında hangi hükmün biçimlendirilecek olduğunu seve seve tanıyacak olursak eğer, doğanın seyri ve dış objelerin işlevleri içerisinde ortaya çıkan bu düzensiz olgulara göre genel tarafından edinilmiş kanıları değerlendirebilriz. Tüm nedenler, olağan sonuçlarına benzer bir tekbiçimlilikle birleşmemişlerdir. Sadece cansız maddeleri kullanan bir sanatçı da duyarlı ve akıllı etkenlerin davranışlarını yöneten politikacı kadar, amacında hayal kırıklığına uğrayabilir.

Nesneleri ilk görünüşlerine göre ele alan halk, olguların belirsizliğini nedenler içerisindeki bir belirsizliğe, ikincinin olağan etkilerinde sıklıkla başarısızlığa uğramasına neden olacak bir şekilde atfeder -işlevlerinde hiçbir engelle karşılaşmamalarına rağmen. Fakat filozoflar, doğanın hemen hemen her kısmının, çok küçük olmaları ve uzaklık nedeniyle saklanmış olan kaynaklarını ve ilkelerin çok geniş bir çeşitliliğini içerdiğini gözlemleyerek, olguların karşıtlığının, nedenin içerisindeki herhangi bir olasılıktan değil de karşıt nedenlerin gizli bir işlevinden ortaya çıkabileceğinden az da olsa mümkün olduğunu görürler. Bu olasılık ileri gözlemlerin, açık bir araştırma üzerinde, sonuçların bir karşıtlığının her zaman nedenlerin bir karşıtlığını ele verdiğine ve ikili karşıtlıklardan ortaya çıktığına dikkat çekmeleriyle, kesinliğe dönüştürülür. Bir köylü herhangi bir saatin durması karşısında, saatin genellikle iyi çalışmadığını söylemekten daha iyi bir sebeb gösteremez; fakat saatçilikten anlayan bir adam, ya zemberek ya da rakkastaki kuvvetin, bütün çarklar üzerinde hep aynı etkiyi yaptığını, ancak, genel harekete engel olan belki de tek bir toz zerreciği yüzünden, her zamanki sonucu oluşturmadığını kavrayıverir. Filozoflar birbirine parelel birkaç örneğin gözlemlenmesinden, tüm nedenler ve sonuçlar arasındaki bağın eşit derecede zorunlu olduğu ve bazı örneklerde görülen belirsizliğin karşıt nedenlerin gizli itirazından ortaya çıktığı yolunda bir kural

şekillendirirler.

Böylece, örneğin insan bedeni içerisinde, sağlığın ya da hastalığın olağan belirtileri beklentilerimizi bozduğunda, ilaçlar alışılmış güçleriyle işlemediğinde ve herhangi belirli bir nedeni düzensiz olgular izlediğinde, filozoflar ve fizikçiler ne bu durum karşısında şaşırırlar ne de sayesinde içgüdüsel ekonominin yönetildiği bu ilkelerin zorunluluğunu ve tekbiçimliliğini reddetme konusunda ayartılırlar. İnsan bedeninin sağlam ve karmaşık bir makine olduğunu bilirler: Hepsinin birden anlayışımızı aştığı gizli güçlerin içinde gizlendiğini, işlevleri içerisinde bize sıklıkla en uç belirsizliklerin görünmesi gerektiğini ve bu nedenle de kendi kendilerini dışa doğru gösteren düzensiz olguların, doğa yasalarının iç işlevleri ve yönetimi konusunda en büyük bir düzenle yürürlükte bulunmadıklarının bir kanıtı olamayacaklarını bilirler.

Filozof, eğer tutarlı ise, akıllı etkenlerin eylemlerine ve iradelerine aynı akıl yürütmeyi uygulamalıdır. İnsanların en düzensiz ve en beklenmedik kararları onların kişilik ve durumları konusundaki her özel koşulu bilenler tarafından sıklıkla hesaba katılabilir. Nazik yaradılışı olan bir kimse şöyle titiz bir cevap verir: Fakat onun bir diş ağrısı var ya da karnı aç. Aptal bir adam duruşunda alışılmadık bir canlılık keşfeder: Fakat aniden bir parça iyi talihle karışlaşmıştır. Ya da bir eylemin, bazen olduğu gibi, ne kişinin kendisi tarafından ne de diğerleri tarafından özel olarak hesaba katılmadığında bile, genel olarak, insanların kişiliklerinin, belirli bir dereceye kadar, değişken ve tutarsız olduğunu biliriz. İşte bu, daha özel bir biçimde, hal ve gidişlerinde hiçbir sabit kurala sahip olmayan, fakat kaprisin ve değişkenliğin sürekli bir akışı içerisinde ilerleyen bazı kişilere uygulanabilir olmasına rağmen, bir bakıma, insan doğasının değişmez niteliğidir. İç ilkeler ve güdüler, görünen bu düzensizliklere ve insan anlayışı ve sorgulaması

tarafından kolayca keşfedilebilir olmamalarına rağmen, rüzgârın, yağmurun, bulutların ve havanın diğer çeşitliliklerinin sağlam ilkeler tarafından yönetildiği farzedilen aynı tekbiçimli bir şekilde işleyebilirler.

Bu nedenle, sadece, güdülerle iradi eylemler arasındaki birleşmenin, doğanın herhangi bir kısmında neden ve sonuç arasındaki kadar düzenli ve tekbiçimli olduğu değil, bu düzenli birleşmenin insanlar arasında evrensel olarak kabul edilmiş olduğu ve ne felsefede ne de günlük hayatta asla bir tartışma konusu olmadığı da ortaya çıkar. Bu durumda bizim gelecek hakkındaki bütün çıkarımlarımızı gerçekleştirdiğimiz şeyin, geçmiş tecrübelerimiz olduğuna ve her zaman bitişik olarak gördüğümüz objelerin gelecekte de hep bitişik olacakları sonucunu çıkardığımıza göre, insan eylemlerinde tecrübe edilmiş bu tekbiçimliliğin sayesinde onlar hakkında çıkarımlar yaptığımız bir kaynak olduğunu kanıtlamak gereksiz görülebilir. Ancak argümanı daha büyük bir çeşitlilik içinde inceleyebilmek için bu nokta üzerinde, kısaca da olsa ısrar edeceğiz.

Bütün toplumlarda insanların birbirlerine bağlılıkları öyle büyüktür ki herhangi bir insan eylemi, nadiren kendi kendini tamamlar, ya da onun etkenin niyetine tamamen cevap vermesini sağlamak için gerekli olan diğerlerinin eylemlerine hiçbir başvuru olmaksızın gerçekleştirilir. Yalnız çalışan en fakir zanaatkâr bile, çalışmasının ürünlerinden zevk almak için, en azından kanunun korunmasını bekler. Hatta ürünlerini pazara götürdüğünde ve onları makul bir fiyatla sunduğunda, müşteriler bulmayı ve kazandığı parayla, kendisine geçimi için gerekli olan malları sağlayan diğerlerini ücretle tutabilmeyi de umar. İnsanlar iş ilişkilerini genişletmeleri ve diğerleri ile kurdukları bu ilişkileri daha karmaşık bir hale getirmeleri oranında hayatlarının planları içerisinde, her zaman kendi kendileriyle işbirliği içinde olmak için, uygun güdülerden bekledikleri iradi

eylemlerin daha büyük bir çeşitliliğini algılarlar. Tüm bu sonuçlar içinde ölçülerini dış objeleri ilgilendiren akıl yürütmeleri ile aynı tarz içerisinde geçmiş tecrübelerden alırlar ve insanların, tüm elementler kadar, işlevlerinde şu ana kadar hep göründükleriyle aynı şekilde sürekli olduklarına kesinlikle inanırlar. Bir üretici, herhangi bir işin yürütülmesi için, kullanmakta olduğu aletlere olduğu kadar işçilerinin çalışmasına da güvenir ve her iki durumda da beklentilerinin gerçekleşmemesi halinde eşit derecede hayrete düşer. Kısaca, diğerlerinin eylemlerini ilgilendiren bu deneysel çıkarımlar ve akıl yürütmeler insan hayatında o kadar büyük bir rol oynar ki hiçkimse, uyanık olduğu sürece, bunları kullanmaktan bir an geri durmaz. Bu nedenle biz tüm insanoğlunun zorunluluk hakkındaki öğreti konusunda, yukarıda yapılan tanımına ve açıklanmasına göre, hemfikir olduğunu ileri sürmek için akıl yürütmüş olmuyor muyuz?

Filozoflar da bu noktada hiçbir zaman diğer insanlardan farklı bir görüşü savunmamışlardır. Zira hayatlarının hemen hemen her eyleminin bu görüşü gerektirdiğini söylemesek bile, bilginin kurama ait kısımları arasında bu görüşün çok gerekmediği yerler pek azdır. İnsanoğlu hakkında edindiğimiz tecrübeye göre tarihçinin dürüstlüğüne bir bağımlılığımız olmasaydı *tarihin* durumu ne olurdu? Yönetim biçimleri ve yasaları toplum üzerinde tekbiçimli bir etkiye sahip olmasalardı *politika* nasıl bir bilim haline gelebilirdi. Belirli nitelikler belirli kanılar oluşturmak için kesin ve belirli hiçbir güce sahip olmasalardı ve bu konular da sabit işlevlere ve eylemlere sahip olmasaydı *ahlakın* temeli nerede olacaktı? Ve herhangi bir şair ya da terbiyeli bir yazar üzerine yaptığımız *eleştirileri*, kahramanlarının kanılarını ve davranışlarını bu koşullar altında ve bu tür kişiliklere ne doğal ne de yapay bir şekilde bildiremeseydik, hangi iddialarla destekleyebilirdik? Bu yüzden zorunluluk öğretisini kabul etmeksizin, bilimin veya eylemin

herhangi bir çeşidiyle meşgul olmamız ve güdülerden iradi eylemlere ve kişiliklerden hal ve gidişlere gerçekleştirdiğimiz bu *çıkarım* hemen hemen imkansız görünmektedir.

Gerçekten de, *doğal* ve *moral* kanıtların nasıl bir eğitimle birbirlerine bağlandıklarını gözönüne alıp, argümanın sadece bir halkasını biçimlendirdiğimizde, bunların aynı doğanın işi olduğunu ve aynı ilkelerden türetildiklerini kabul etmekte hiçbir terüddüt duymayacağız. Ne parası ne de itibarı olan bir mahkûm, kendisini çevreleyen duvarlar ve demir çubuklar kadar gardiyanın inatçılığını da gözönüne aldığında, kaçışının imkansızlığını keşfeder ve özgürlük için giriştiği her teşebbüste taşların ve demirin üzerinde çalışmayı diğerinin esnek olmayan doğası üzerinde çalışmaya tercih eder. Aynı mahkûm, giyotine götürülürken de, ölümünü, gardiyanın kararlılığından ve doğruluğundan olduğu kadar baltanın ve çarkın işlemesinden de aynı derecede bir kesinlik içinde önceden görür. Zihni belirli bir fikirler zincirini izler: Askerlerin onun kaçışına izin vermeyi reddetmesi, cellatın eylemi, başın ve bedenin birbirinden ayrılması, kanama, çırpınma hareketleri ve ölüm. İşte burada doğal nedenler ve iradi eylemlerle bağlanmış bir zincir vardır; fakat zihin bir halkadan diğerine geçerken hiçbir farklılık hissetmez. Ve ne de bu, gelecek olgu için, hafızaya ve duyulara nedenlerin bir zinciri tarafından sunulmuş objelerle bağlanıp, *fiziksel* bir zorunluluk olarak adlandırmanın hoşumuza gideceği bir şeyle, birbirleriyle birleşmiş olmalarından daha az belirgindir. Tecrübe edilmiş aynı birlik zihin üzerinde aynı etkiye sahiptir; birleşmiş objeler, güdüler, irade ve eylemler ya da şekil ve hareket, ne olursa olsun. Nesnelerin isimlerini değiştirebiliriz; fakat onların zihin üzerindeki işlevleri ve doğaları asla değişmez.

Eğer dürüst ve varlıklı olduğunu bildiğim ve birlikte candan bir dostluk yaşadığım bir adam, uşaklarımla çevrelen-

miş bulunduğum evime gelmiş olsaydı onun evimden ayrılırken gümüş hokkamı çalmak için beni bıçaklamayacağından emin olurdum ve bu olaydan, yeni olan ve sağlam bir şekilde inşa edilip temellenmiş olan evimin yıkılmasından daha fazla şüphelenmezdim. -*Fakat bu kimse ani ve bilinmeyen bir çılgınlıkla doldurulmuş olabilirdi.*- Bunun gibi, ani bir deprem olabilir ve evimi sallayarak üzerime yıkılabilirdi. Bu nedenle varsayımı değiştireceğim. Onun elini ateşin içine koyup tükeninceye kadar orada tutmayacağını kesinlikle bildiğimi söyleyeceğim: Aynı kimsenin, kendini pencereden atıp hiçbir engele rastlamadığı takdirde, havada bir an asılı kalmayacağını nasıl önceden bildiriyorsam, bu olayı da, sanırım aynı güvenle önceden haber verebilirim. Bilinmeyen br çılgınlık hakkındaki hiçbir şüphe, insan doğasının bilinen tüm ilkelerine aykırı olan bu olaya zerre kadar olasılık veremez. Altın dolu kesesini öğle üzeri Charing-Cross'ta bir kaldırım üzerinde bırakın bir kimse, onu bir saat sonra dokunulmamış olarak bulacağını beklediği kadar bir tüy gibi uçup gitmiş olacağını da bekleyebilir. İnsanın akıl yürütmelerinin yarıdan çoğu, insanoğlunun bu tür özel durumlardaki olağan davranışları hakkındaki tecrübemizle orantılı olarak kesinliğin daha az ve daha fazla dereceleriyle meşgul olan benzer bir doğa konusundaki çıkarımları içerir.

Tüm insanlığın uygulamalarının ve akıl yürütmelerinin bütünü içerisinde, zorunluluk öğretisini tereddüt etmeksizin kabul etmelerine rağmen, bunu kelimeler üzerinde kabul etme konusunda hâlâ bir tür isteksizlik gösteriyor olmalarının ve tüm yaşlarda karşıt görüşü açıkça söylemeye daha çok eğilim ortaya koymalarının muhtemel sebebinin ne olabileceğini sıklıkla gözözüne almaktayım. Sanıyorum sorun, aşağıda izlenecek yoldan sonra hesaba katılabilir. Cisimlerin işlevlerini ve sonuçların nedenlerinden kaynaklanmalarını inceleyecek olursak, tüm yeteneklerimizin, bizi bu ilişki hakkındaki bilgimiz

konusunda belirli objelerin birbirleriyle *sürekli olarak birleşmiş* olduklarının ve zihnin *âdet niteliğindeki bir geçiş sayesinde* birinin görünüşünden diğerinin varlığının inancına taşındığını, ancak gözlemlemekten asla daha ileriye taşıyamayacağını görürüz. Fakat insan cehaletini ilgilendiren bu sonuç, bu objenin en sıkı şekilde araştırılmasının sonucu olmasına rağmen, insanlar hâlâ doğa güçlerinin içinde daha ilerilere sızdıklarına inanmak ve neden ve sonuç arasında zorunlu bağlantıya benzer bir şeyler olduğunu algılamak için güçlü bir doğal eğilim beslerler. Tekrar düşüncelerini kendi zihinlerinin işlevleri doğrultusuna yönelttiklerinde de güdü ve eylemin hiçbir bağını *hissetmedikleri*nde maddesel kuvvetten kaynaklanan sonuçlarla düşünceden ve zekadan ortaya çıkanlar arasında bir fark olduğunu varsayma eğilimindedirler. Fakat bir kere herhangi bir tür nedensellik konusunda sadece objelerin *sürekli birleşmelerinden* ve zihnin bir objeden diğerine gerçekleştirdiği sonuç niteliğindeki *çıkarımlardan* başka bir şey bilmediğimize dair ikna olmakla ve bu iki koşulun iradi hareketlerde yer almalarına evrensel olarak izin verilmiş olduğunu görmekle, aynı zorunluluğun tüm nedenler için ortak olduğunu kabul etmeye daha kolay yöneltiliriz. Bu akıl yürütme, zorunluluğun iradenin kararlarına atfedilmesinde, birçok filozofun sistemleri ile çelişebildiği halde, derin düşünce üzerinde, onların sadece kelimeler konusunda -gerçek kanıları üzerinde değil- fikir ayrılığı içinde olduklarını görürüz. Zorunluluk burada ele alınan anlamına göre, şimdiye kadar asla rerdedilmemiştir ve sanıyorum ne de herhangi bir filozof tarafından reddedilebilir. Belki sadece iddia edilebilir ki zihin maddenin işlevleri içerisinde, neden ve sonuç arasında bazı ileri bağlar algılayabilir; akıllı varlıkların iradi eylemleri içinde bir yeri olmayan bir bağ. Şimdi bunun böyle olup olmadığı sadece incelemeler üzerinde ortaya çıkabilir ve bu filozoflara düşen de, bu zorunluluğu tanımlayarak veya tasvir ederek maddi nedenlerin işlevlerinde göstermek yoluyla iddialarını

haklı çıkarmaktır.

İnsanların, özgürlük ve zorunluluğu ilgilendiren bu soruna ruhun yeteneklerini, zihnin etkilerini ve iradenin işlevlerini inceleyerek giriş yaptıklarında, gerçekten de yanlış bir uçtan başladıkları görülecektir. İlk olarak çok daha basit olan bir sorunu -bedenin ve zekasız bedensel maddelerin işlevlerini- tartışmalarına ve orada, objelerin sürekli birleşmeleri ve zihnin birinden diğerine gerçekleştirdiği ardarda gelen çıkarımları dışında herhangi bir nedensellik ve zorunluluk fikrini biçimlendirebilme konusunda uğraşmalarına izin verelim. Eğer bu koşullar, gerçekte, maddede algıladığımız zorunluluk fikrinin tümünü biçimlendirirse ve bunların da zihnin işlevleri içinde yer aldığı evrensel olarak kabul edilirse, anlaşmazlık sona erer, en azından, bundan böyle, kelimelerle ilgili olduğu kabul edilmelidir. Fakat dış objelerin işlevlerinde zorunluluk ve nedensellik konularında bazı ileri fikirlere sahip olduğumuzu ve aynı zamanda da zihnin iradi hareketleri içerisinde daha ileri hiçbir şey bulamayacağımızı düşüncesizce fark ettiğimiz sürece, böyle yanlış bir varsayıma uyarken, sorunu herhangi bir çıkışa ulaştırmamız konusunda hiçbir olasılık yoktur. Kendimizi uyandırmanın tek yöntemi daha yukarılara çıkmak, maddesel nedenlere uygulandığında bilimin dar alanlarını incelemek ve kendimizi onlar hakkında tüm bildiğimizin sürekli birleşme ve yukarıda bahsedilen çıkarım olduğu konusunda ikna etmektir. Belki de, insan zihnini bu tür dar sınırlara yerleştirmeye ikna edilmemizin zorlukla gerçekleştiğini görebiliriz: Ancak daha sonra bu öğretiyi iradenin eylemlerine uygulamaya başladığımızda hiçbir zorlukla karşılaşmayız. Zira bu etkiler, güdüler, koşullar ve niteliklerle düzenli bir birleşmeye sahip olduğuna ve her zaman birinden diğerine çıkarımlar yaptığımıza göre, hayatımız hakkındaki her düşünmede ve davranışlarımızın ve tavırlarımızın her basamağında zaten itiraf etmiş olduğumuz bu zorunluluğu sözle de kabul

etmek durumundayız.[1]

Bu uzlaşma projesi içinde, özgürlük ve zorunluluk hakkındaki soruna göre -metafiziğin en tartışmalı sorunu, en tartışmalı bilim- ilerleme konusunda, tüm insanoğlunun zorunluluk öğretisinde olduğu kadar özgürlük öğretisi üzerinde de hep hemfikir olduğunu ve anlaşmazlığın, yine bu bakımdan, şimdiye kadar sadece kelimeleri ilgilendirmekte olduğunu kanıtlamak öyle birçok kelimeye gereksinim duymacaktır. Zira

1 Özgürlük öğretisinin üstünlüğü, diğer bir nedenle, yani eylemlerimizin birçoğu içerisinde özgürlük ya da kayıtsızlık hakkında sahip olduğumuz veya olabileceğimiz yanlış bir duyumla veya sözde tecrübeyle değerlendirilebilir. Herhangi bir eylemin maddedeki ya da zihindeki zorunluluğu, doğruyu söylemek gerekirse, etkendeki bir nitelik değil, eylemi değerlendirebilecek akıllı bir varlıktaki ya da herhangi bir düşünmedeki bir niteliktir ve bu başlıca, özgürlük, zorunluluğun karşısında olduğunda, bir objenin fikrinden onu izleyen diğerininkine geçtiğimizde ya da geçmediğimizde hissettiğimiz kararın ve belirli bir serbestliğin ya da kayıtsızlığın isteğinden başka bir şey olmadığına göre, bir eylemin varlığını onu izleyen bazı objelerden çıkaran düşüncelerinin belirlemesi içerisinde yer almaktadır. Şimdi insan eylemleri üzerine *derinlemesine düşünmemizde*, bu tür bir serbestliği ya da kayıtsızlığı nadiren hissetmemize rağmen, onları genellikle güdülerinden ve etkenin eğilimlerinden dikkate değer bir kesinlikle çıkarabilmekte olduğumuzu gözlemleyebiliriz; yine de, eylemlerin kendiliğinden *yapılmasında*, buna benzer bir şey konusunda duyarlı olmamız sıklıkla gerçekleşir: Tüm benzer objeler kolayca birbirlerine benzetildiklerine göre bu insan özgürlüğünün inandırıcı ve hatta sezgisel bir kanıtı olarak kullanılmaktadır. Biz çoğu durumda, eylemlerimizin irademize bağlı olduğunu hisseder ve iradenin kendisinin de hiçbir şeye bağlı olmadığını hayal ederiz, çünkü onun yalanlanması tarafından çabalamaya zorlandığımızda, her yöne doğru, yerleşmemiş olduğu yöne bile, kolayca hareket ettiğini ve kendiliğinden bir hayal (ya da okullarda adlandırıldığı gibi *Velleity (zayıf istek, hafif heves)*) oluşturduğunu hissederiz. Kendimizi inandırdığımız bu hayal, ya da zayıf hareket, o anda, kendi içinde tamamlanabilmektedir; çünkü, bu yalanlanacak olursa, ikinci bir tecrübe üzerinde, bunu yapabilmesinin mevcut olduğunu görürüz. Gösterilen bu zorunluluğun hayali isteğinin burada eylemlerimizin güdüsü olduğunu gözözüne almalıyız: Ve öyle görünüyor ki, içimizde bir özgürlük hissettiğimizi her ne kadar hayal edersek edelim, bir seyircinin genellikle eylemlerimizi güdülerimizden ve kişiliğimizden çıkarabildiği ve hatta bunu yapamadığı zaman bile, durumumuzun ve mizacımızın her koşulu ve tenimizin ve yeteneklerimizin en gizli kökenleri konusunda bilgilenmiş olabileceği sonucuna vardığı kesindir. İşte, önceki öğretiye göre, zorunluluğun aslı da budur.

iradi eylemlere uygulandığında özgürlükle ne denmek istenmektedir? Eylemlerin güdülerle, eğilimlerle ve birinin diğerini tek biçimliliğin belirli bir aşamasında izlemediği ve birinin sayesinde diğerinin varlığı sonucunu çıkaralabildiğimiz, hiçbir çıkarım sağlamadığı koşullarla çok az bir bağının olduğunu elbette söyleyemeyiz. Zira bunlar kolay anlaşılır ve kabul edilmiş somut olgulardır. O halde özgürlük ifadesiyle sadece şunu kastedebiliriz: *Iradenin belirlemelerine göre hareket etme ya da etmeme gücü;* bu, hareketsiz kalmayı seçsek de hareket etmeyi seçsek de yapabileceğimiz bir şeydir. İşte varsayım niteliğindeki bu özgürlüğün mahkûm ve zincire vurulmamış herkese ait olduğu, evrensel olarak kabul edilir. Bu durumda ortada hiçbir anlaşmazlık konusu kalmamaktadır.

Özgürlük hakkında hangi tanımı verirsek verelim, şu iki elzem koşulu gözlemlemek için dikkatli olmalıyız: *Ilki*, anlaşılır somut olguyla birbirlerini tutmaları; *Ikincisi*, kendi içinde tutarlı olması. Eğer bu koşulları gözlemler ve tanımımızı anlaşılabilir kılarsak tüm insanoğlunun bu tanımlama hakkında tek bir görüş edineceğine ikna olurum.

Evrensel olarak kabul edilmektedir ki, varoluşun bir nedeni olmaksızın hiçbir şey varolmaz ve şans, harfi harfine incelendiğinde, salt olumsuz bir sözcüktür ve doğada herhangi bir yerde bir varlığı olan herhangi bir gerçek güç anlamına gelmez. O halde işte tanımların yararı. Herhangi birinin bir nedeni, tanımın bir kısmı olarak onun sonucuyla sahip olduğu *zorunlu bir bağlantı* algılamadan, *tanımladığını* ve tanım tarafından ifade edilen fikrin kaynağını açık seçik gösterdiğini düşünelim; bu durumda bütün tartışmadan kolaylıkla vazgeçerim. Fakat sorun hakkındaki önceki açıklama kabul edilirse, bunun uygulanması mutlaka olanaksız olmalıdır. Objeler birbirleriyle düzenli bir birleşme içinde olmasalardı, neden ve sonuç hakkında asla bir kavram edinemezdik ve bu düzenli birleşme

zihnin, herhangi bir algısına sahip olabileceğimiz tek bağ olan, çıkarımını ortaya koyar. Her kim nedenin bu koşullara özgü bir tanımını yapmaya kalkışırsa ya anlaşılmaz terimleri ya da tanımlamaya çalıştığı terimle eşanlamlı olanları kullanmak zorunda kalacaktır.[2] Eğer yukarıda bahsedilen tanım kabul edilirse, özgürlük, baskıya değil de zorunluluğa karşı olduğunda hiçbir varlığı olmadığı evrensel olarak kabul edilen şansla aynı şeydir.

II. KISIM

Akıl yürütme konusunda, felsefi anlaşmazlıklarda herhangi bir varsayımın, dine ve ahlâka tehlikeli sonuçlar verebileceği bahanesiyle, çürütülmeye çalışılmasından daha yaygın ve hatta daha suçlanabilir olan başka hiçbir yöntem yoktur. Saçmalığa neden olan herhangi bir görüş kesinlikle yanlıştır; fakat bir görüşün yanlışlığı tehlikeli sonuçlarının olması nedeniyle kesinlik kazanmaz. Bu tür konulardan, bu nedenle, tamamıyla kaçınılmalıdır; çünkü gerçeğin keşfine hiçbir hizmette bulunmayıp, sadece kişiyi nefret verici bir düşman durumuna sokarlar. Bunu genellikle, ondan herhangi bir sonuç çıkarmayı iddia etmeden, gözlemlerim. Bu türden bir incelemeyi açıkca öneriyorum ve zorunluluk ve özgürlük hakkındaki her iki öğretinin de, yukarıda açıklandığı gibi, sadece ahlâkla tutarlı olmadıklarını, onun destekleri için de mutlak bir şekilde esas olduklarını ileri sürmeye cüret edeceğim.

2 Bu nedenle, eğer *herhangi bir şey ortaya koyan* bir neden tanımlanırsa *ortaya koymanın, neden olmayla* eşanlamlı olduğunu gözlemek çok kolay olur. Benzer biçimde *sayesinde herhangi bir şeyin varolduğu* bir neden tanımlanırsa, bunun aynı itiraza uğraması muhtemeldir. Zira *sayesinde* kelimesiyle anlatılmak istenen nedir? Nedenin, sonrasında *herhangi bir şeyin sürekli olarak varolduğu bir şey olduğu* söylenmiş olsaydı eğer, terimleri anlamış olurduk. Zira bu gerçekten madde hakkında bildiklerimizin tümüdür. Ve bu sürekli biçimler zorunluluğun esasını oluştururlar ve onun hakkında başka hiçbir fikrimiz yoktur.

Zorunluluk, onun esaslı bir bölümünü oluşturan *nedenin* iki tanımına da uygun bir şekilde iki yoldan tanımlanabilir. Ya benzer objelerin sürekli birleşmelerinden ya da zihnin bir objeden diğerine gerçekleştirdiği çıkarımından ibarettir. Şimdi zorunluluğun (aslında temelde aynı olan) her iki anlamında da açıkça söylenmesine rağmen, evrensel olarak okullarda, kürsülerde ve günlük hayatta, insanın eylemlerini ilgilendiren çıkarımlar yapabileceğimizi ve bu çıkarımların benzer eylemlerin benzer güdüler, eğilimler ve koşullarla oluşturduğu tecrübe edilmiş birliklerinde temellenmiş olduklarını reddetmek asla düşünülmemiştir. İçerisinde herhangi birinin farklılık gösterebileceği tek özel durum, ya onun, belki de, insan eylemlerinin bu özelliğine zorunluluk adını vermeyi reddedecek olması -anlam anlaşıldığı sürece, umarım, kelime daha fazla zarar veremez- ya da maddenin işlevleri içinde daha ileri bir şeyin keşfedilmesinin mümkün olduğunu ileri sürecek olmasıdır. Fakat bunun, kabul edilmelidir ki, doğa felsefesi ya da metafizik için olsa da ahlâk veya din için hiçbir önemi olamaz. Cisimlerin eylemlerinde başka hiçbir zorunluluk veya bağ fikrinin olmadığını ileri sürmekle hata yapmış olabiliriz. Fakat zihnin eylemlerine, kesinlikle, herkesin gerçekleştirmekte olduğu ve kolayca kabul edilmesi gerekenden başka hiçbir şeyi atfetmeyiz. İradeye göre kazanılmış olan alışılmış sistem içerisinde, sadece maddesel objelere ve nedenlere göre yaptıklarımız dışında, hiçbir değişiklik yapamayız. Bu nedenle hiçbir şey en azından bu öğreti kadar zararsız olamaz.

Tüm yasaların ödüller ve cezalar üzerine temellenmiş bulunmasıyla, temel bir ilke olarak farz edilmektedir ki, bu güdeler zihin üzerinde düzenli ve tekbiçimli bir etkiye sahiptirler ve her ikisi de iyi eylemleri ortaya çıkarıp kötülerini engellerler. Bu etkiye istediğimiz ismi verebiliriz; fakat genellikle eylemle birleşmiş bulunduğu için bir *neden* olarak değer görmeli ve burada kuracağımız zorunluluğun bir örneği sayıl-

malıdır.

Nefret ya da intikam için en uygun obje, düşünce ve bilinçle donatılmış bir kişi ya da varlıktır ve herhangi bir cinaî veya incitici eylem bu duyguyu uyandırdığında, bu sadece onların kişiyle ilişkileri ya da bağı sayesinde olur. Eylemler doğaları gereği geçici ve ölüdürler; onları gerçekleştiren kimsenin kişiliği ve yaradılışı içindeki bazı *nedenleri* izlemedikleri zaman, o kimsenin onurunu, eğer iyiyseler, ne arttırabilirler ne de, eğer kötüyseler, alçaltabilirler. Eylemler kendi içlerinde suçlanabilir olabilirler; ahlâkın ve dinin tüm kurallarıyla karşıtlık içinde bulunabilirler -fakat kişi onlardan sorumlu değildir-; kişinin içinde bulunan devamlı ve değişmez hiçbir şeyi izlemeyip, arkalarında da bu türden hiçbir şey bırakmamış olduklarından, kişinin, onların hesabı üzerinde, ceza ya da intikam objesi durumuna gelebilmesi imkânsızdır. Bu nedenle zorunluluğu ve sonuç olarak da nedenleri reddeden ilkeye göre, bir insan en korkunç suça karıştıktan sonra bile doğumunun ilk anında olduğu kadar saf ve lekesizdir; kişiliğinin hiçbir surette eylemleriyle ilgisi yoktur, çünkü onlar kişiliğinden türetilmemişlerdir ve birinin kötülüğü asla diğerinin ahlâksızlığının kanıtı olarak kullanılamaz.

İnsanlar cahilce ve tesadüfen gerçekleştirmiş oldukları bu tür eylemler için, sonuçları ne olursa olsun, suçlanmazlar. Niye? Salt bu eylemler hakkındaki ilkeler sadece bir anlık oldukları ve kendi kendilerini sona erdirdikleri için. İnsanlar aceleyle ve kasıtsız bir şekilde yaptıkları bu eylemleri yüzünden düşünüp taşınıp da yaptıklarından daha az suçlanırlar. Hangi nedenden dolayı? Salt aceleci bir yaradılışın, zihindeki sürekli nedene ya da ilkeye rağmen, sadece aralıklarla çalıştığı ve bütün kişiliği bozmadığı için. Yine pişmanlık eğer hayatın ve âdetlerin bir düzeltmesinden yardım görüyorsa, her suçu siler. Bu nasıl açıklanır? Salt, eylemlerin, zihindeki suçlu ilkele-

rin kanıtları olmaları dolayısıyla kişiyi tamamen suçlu haline soktuklarını ve bu ilkelerin değişikliği sayesinde de sadece kanıtlar olmalarına son verdiklerinde, aynı şekilde, suçlu olmalarına da son verdiklerini ileri sürme yoluyla açıklanabilir. Fakat onlar, zorunluluk öğretisi için olmaları hariç, hiçbir zaman salt kanıt ve sonuç olarak da hiçbir zaman suçlu olmamışlardır.

Yine aynı argümanlardan, *özgürlüğün* de, yukarıda bahsedilen ve herkesin kabul ettiği tanıma göre, ahlâk için esas olduğunu ve özgürlükten yoksun olan hiçbir insan eyleminin herhangi bir ahlâki nitelik için hassas olmadığını ya da ne beğenme ne de beğenmeme objeleri olamayacaklarını kanıtlamak eşit derecede basit olacaktır. Zira, eylemler, şimdiye kadar sadece iç niteliklerin, tutkuların ve gösterişlerin işaretleri olmaları şeklinde ahlâki kanılarımızın objeleri olduklarına göre, bu ilkeler sonucu oluşmadıkları, fakat tamamen bir dış baskıdan kaynaklandıkları zaman, ne övmeyi ne de yermeyi mümkün kılarlar.

Zorunluluk ve özgürlük hakkındaki bu teoriye yöneltilen itirazların tümünü yendiğimi ya da uzaklaştırdığımı iddia etmiyorum. Burada ele alınmamış olan konulardan türetilen diğer itirazları da görebiliyorum. Örneğin şöyle söylenebilir: Eğer iradi eylemler maddenin işlevlerinin bağlı olduğu aynı zorunluluk yasalarına bağlıysalar, ortada zorunlu nedenlerin, önceden karar verilmiş ve önceden belirlenmiş, her insan varlığının her iradesinin tümünün özgün nedeninden gelen, sürekli bir zinciri var demektir. Evrenin herhangi bir yerinde ne olasılık ne kayıtsızlık ne de özgürlük vardır. Biz hareket ederken aynı zamanda etkide de bulunmuş oluruz. Tüm irademizin nihai Yazarı, dünyanın, bu uçsuz bucaksız makineye ilk olarak hareketi bağışlayan ve tüm varlıkları, izleyen her olayın, kaçınılmaz bir zorunluluk tarafından sonuçlanması

gerektiği özel bir durum içerisine yerleştiren Yaratıcısıdır. Bu nedenle, insan eylemleri, böylesine iyi bir nedenden ileri gelerek, ahlâki bayağılıklara sahip olamadıkları gibi, eğer herhangi bir bayağılığa sahip olsalar bile, Yaratıcımızla, o bunların nihai nedeni ve yazarı olduğunu kabul ederken, suç ortağı olmalıdırlar. Zira bir maden ocağını yakan biri kullandığı kundak kuyruğu ne kadar kısa veya uzun olursa olsun tüm sonuçlardan sorumludur; böylece zorunlu nedenlerin sürekli bir zinciri her nerede kurulursa kurulsun, birinciyi meydana getiren sonlu ya da sonsuz varlık, aynı şekilde, onun devamının da Yaratıcısıdır ve hem suçu yüklenmek hem de onlara yöneltilecek övgüyü benimsemek zorundadır. Herhangi bir insan eyleminin sonuçlarını incelediğimizde ahlâk hakkındaki açık ve değişmez fikirlerimiz bu kuralı koyar; bu nedenler sonsuz zekâya ve güce sahip olan Yüce Varlığın isteklerine ve amaçlarına uygulandıklarında daha da büyük bir kuvvete sahip olmalıdır. Cehalet ve güçsüzlük insan gibi böylesine sınırlı bir yaratık için bahane sayılabilir fakat bu kusurların Yaratıcımız üzerinde hiçbir yeri yoktur. O, düşüncesizce suçlu olarak adlandırdığımız tüm insan eylemlerini öncede görmüş, buyurmuş ve istemiştir. Bu nedenle ya onların suçlu olmadıkları ya da onlardan Tanrının, insanın değil, sorumlu olduğu sonucunu çıkarmamız gekekir. Fakat bu durumların her ikisi de saçma ve dinsiz olduğuna göre, bunların kendisinden çıkarıldığı öğretinin doğru olması, tüm benzer itirazlara uğraması olasılığı nedeniyle, kesinlikle mümkün değildir. Saçma bir sonuç, eğer zorunluysa, özgün öğretiyi de saçma kılar; aynı şekilde suçlu eylemler de, eğer aralarındaki bağ zorunlu ve kaçınılmaz ise, özgün nedeni suçlu kılar.

Bu itiraz, ayrı ayrı inceleyeceğimiz iki kısımdan oluşur; *birincisi:* Eğer insan eylemleri, zorunlu bir zincir tarafından Tanrıya kadar çıkartılabilirlerse, kendisinden bunların türetildiği ve tümüyle iyi ve övgüye değer olanlardan başka hiçbir şeyi

amaçlamayan Yüce Varlığın sonsuz yetkinliği hesabına, asla suçlu olamazlar. *İkincisi:* Eğer suçluysalar Tanrıya atfettiğimiz yetkinlik niteliğini geri çekmeli ve onun tüm yaratıkları içindeki suçluluğun ve ahlâk bozukluğunun nihai yaratıcısı olduğunu kabul etmeliyiz.

İlk itiraza verilecek cevap net ve inandırıcı görünmektedir. Doğanın tüm olaylarının titiz bir araştırması sonunda tek bir sistem olarak ele alınan *bütünün*, varoluşunun her aşamasında, mükemmel bir iyilikseverlikle düzenlenmiş olduğu ve en uzak mutluluk olasılığının, sonunda, pozitif ya da mutlak hastalığın veya acının herhangi bir karışımı olmaksızın, yaratılmış tüm varlıkları etkileyeceği sonucunu çıkaran birçok filozof vardır. Onlar her fiziksel hastalığın bu iyiliksever sistemin esaslı bir kısmını oluşturduğunu ve zeki bir etken olarak ele alınan Tanrının kendisi tarafından bile daha büyük bir hastalığa giriş vermeksizin ya da ondan sonuçlanacak olan daha büyük bir iyiliği dışarı atmaksızın, uzaklaştırılamayacağını söylerler. Bazı filozoflar ve diğerleri arasında antik *Stoacılar* bu teoriden çektikleri acıların, gerçekte evren için bazı iyilikler sağladığını ve doğanın tüm sistemine her şeyi kavrayabilecek kadar genişlemiş bir görüşle bakılınca her olayın sevinç ve neşe konusu oluverdiğini öğreterek bütün acılardan birer teselli konusu türetiyorlardı. Fakat bu konunun, görünüşte doğru ve yüce olmasına rağmen, uygulamada, eninde sonunda, zayıf ve verimsiz olduğu görülüyordu. Damla hastalığının artan ağrıları altında kıvranmakta olan bir insanı, bedeninde çok zararlı huylara neden olan ve bunları uygun kanallar yardımıyla bu tür şiddetli acıların uyandırıldığı sinirlere ve kaslara yönlendiren genel yasaların dürüstlüğünü ona övmekle, yatıştırmaktan çok sinirlendireceğimiz kesindir. Bu genişlemiş görüşler, bir an için, rahatlık ve güvenlik içinde olan kuramsal insanın hayal gücünü memnun edebilir; fakat, acı ya da tutku duygularıyla rahatsız edilmemiş olsalar bile, o insa-

nın zihni üzerinde kararlı bir şekilde duramazlar; bu tür güçlü rakipler tarafından saldırıya uğradıklarında ise temellerini çok daha az savunabilirler. Duygulanımlar onların objeleri üzerine daha sıkı ve daha doğal bir araştırma edinirler; insan, zihnin güçsüzlüğüne daha uygun düşen bir ekonomi sayesinde de yalnız bizi çevreleyen varlıklara değer verir ve sadece özel sisteme göre iyi veya kötü görünen olaylarla harekete geçirilirler.

Fiziksel hastalıkta olduğu gibi *ahlâkta* da durum aynıdır. Birine göre çok az yeterlilikle temellenmiş olan bu uzak değerlendirmelerin diğerine göre daha güçlü bir etkiye sahip olacağı akla uygun bir biçimde farz edilemez. İnsanın zihni doğa tarafından öyle biçimlendirilmiştir ki belirli karakterler, yaradılışlar ve eylemlerin ortaya çıkışı üzerinde hemen bir onama ya da kınama duygusu hisseder; ortada onun çevresinde ve oluşumunda daha esaslı bir yer edinebilecek hiçbir duygu yoktur. Onayımızı başlıca meşgul eden karakterler halkı zarara ve kargaşaya yönlendirdiği kadar kınamayı da uyandıranlar gibi insan toplumuna barış ve güven sağlayan karakterlerdir: Ahlâki kanıların, dolaylı ya da dolaysız, kaynaklandığı yerin bu karşıt ilgilerin üzerinde gerçekleştirilen derinlemesine bir düşünce olduğu akla uygun bir şekilde varsayılabilir. Felsefi düşünceler, her şeyin *bütüne* göre haklı olduğunu ve toplumu rahatsız eden niteliklerin, aslında doğanın başlıca amacı için, onun mutluluğunu ve sağlığını doğrudan ilerletenler kadar, yararlı ve uygun olduğunu içeren farklı bir görüş ya da sanı kursalar bile ne çıkar? Bu tür uzak ve belirsiz spekülasyonlar, objelerin doğal ve dolaysız görünümlerinden kaynaklanan kanıları denkleştirebilirler mi? Dikkate değer bir miktarda parası çalınan bir insanın bu kayıptan duyduğu acısının bu yüce düşüncelerle azalmasına imkân var mı? Bu durumda niye bu insanın suça karşı takındığı kızgınlığın onlarla uyuşmaz olduğu farz edilsin? Ya da niye ahlâksızlıkla erdem arasındaki

gerçek bir ayrımın kabulü, felsefenin tüm spekülatif sistemlerine, kişisel güzellik ve çirkinlik arasındaki gerçek bir ayrımın olduğu kadar uzlaştırılabilir gelsin? Her iki ayrım da insan zihninin doğal kanıları içinde temellenmiştir: Ve bu kanılar herhangi bir felsefi teori ya da herhangi bir spekülasyon tarafından ne kontrol edilebilir ne de değiştirilebilirler.

Ikinci itiraz böylesine basit ve tatminkâr bir cevaba olanak vermez; Tanrının, insanın tüm eylemlerinin, günahın ve ahlâki bayalığılığın yaratıcısı olmaksızın, nasıl dolaylı bir nedeni olabildiğini net bir şekilde açıklamak imkânsızdır. Bunlar, salt doğal ve yardımcısız aklın üstesinden gelmede yetersiz kaldığı sırlardır; hangi sistemi bozarsa bozsun, kendisini bu tür konular içerisinde attığı her adımda içinden çıkılmaz zorluklara ve hatta çelişkilere bile karışmış olarak görüyor olmalıdır. İnsan eylemlerinin kayıtsızlığını ve rastlantısallığını öngörüyle uzlaştırmak ya da mutlak kararları savunmak ve hatta Tanrıyı günahın yaratıcısı olmaktan kurtarmak şimdiye kadar felsefenin tüm gücünü aşar durumdaydı. İşte akıl, bu yüce sırlar içerisine merakla baktığında ve bulanıklıklar ve tereddütlerle böylesine dolu olan bir manzarayı bırakıp, uygun bir alçakgönüllülükle, araştırmalarının kullanılmasında, şüphe, belirsizlik ve çelişkinin sınırsız bir okyanusuna girmeden yeterli bir zorluk bulacağı, gerçek ve uygun alanına, günlük hayatın incelenmesine döndüğünde, eğer kendi gözüpekliği konusunda duyarlı olabilirse ne mutlu!

bölüm 9

HAYVANLARIN AKLI ÜZERİNE

Somut olguları ilgilendiren tüm akıl yürütmelerimiz, bizim herhangi bir nedenden, benzer nedenlerden sonuçlandığını gözlemlediğimiz aynı olayları beklememize neden olan bir tür Benzeşim üzerine temellenmiştir. Nedenlerin tamamıyla benzer olduğu bir yerde benzeşim mükemmeldir ve ondan elde edilen çıkarım da kesin ve belirli olarak değer görür. Hiçkimse, bir parça demir gördüğünde, onun ağırlığının ve kısımlarının birbirini tutma özelliğinin olacağı konusunda bir şüpheye düşmez; bu gözlemlediği diğer tüm örneklerde de aynıdır. Fakat objelerin böyle açık bir benzerliğe sahip olmadığı bir yerde benzeşim mükemmelliği ve çıkarımın kesinliği daha azdır -her şeye rağmen benzerliğin ve benzeyişin derecesi ile orantılı olarak bazı güçlere sahip olduğu halde. Bir hayvan üzerine biçimlenmiş anatomik gözlemler, bu türden bir akıl yürütme sayesinde tüm hayvanlara genişletilirler; örneğin kan dolaşımının kurbağa ya da balık gibi bir yaratıkta var olduğu açıkça kanıtlandığında, bunun, aynı ilkenin tümünde yer aldığı şeklinde sağlam bir varsayım biçimlendirdiği kesindir. Bu benzetme yoluyla yapılan gözlemler daha ilerilere, şu anda ele almakta olduğumuz bilime bile, taşınabilir; sayesinde zihnin işlevlerinin ya da insanın tutkularının kaynaklarını ve bağlarını açıkladığımız herhangi bir teori, eğer aynı teorinin diğer tüm

hayvanlardaki aynı olayların açıklanması için gerekli olduğunu görürsek, ek bir otorite kazanacaktır. Sayesinde, önceki söylemimizde, tüm deneysel akıl yürütmeleri açıklamaya çalıştığımız varsayıma göre bunun bir denemesini gerçekleştireceğiz ve bu yeni bakış açısının önceki tüm gözlemlerimizi doğrulayacağı umulmaktadır.

Ilk olarak, insanlar kadar hayvanların da tecrübeden birçok şey öğrendiği ve aynı olayların her zaman aynı nedenlerden kaynaklanacağı çıkarımını yaptıkları apaçık ortada görünmektedir. Bu ilke sayesinde dış objelerin daha açık özellikleri konusunda bilgi edinmiş olur ve doğumlarından itibaren ateşin, suyun, toprağın, taşların, yükseltilerin, derinliklerin vb. doğası ve onların işlevlerinden kaynaklanan etkiler hakkında azar azar bilgi toplarlar. Genç olanın cahilliği ve tecrübesizliği burada uzun gözlemler sayesinde onu incitenden kaçınmayı ve ona haz ve rahatlık sağlayanın da peşine düşmeyi öğrenen yaşlının kurnazlığından ve sağgörüsünden açıkça ayrılmaktadır. Bulunduğu alana alıştırılmakta olan bir at, üzerinden atlayabileceği yükseklik konusunda bilgili hale gelir ve gücünü ve yeteneğini aşan bir şeye asla kalkışmaz. Yaşlı bir tazı, avın en yorucu kısmını kendinden daha genç olana bırakır ve avını yakalayabilmek için, en elverişli olan köşelerde ve dönemeçlerde pusuya yatar; bu konudaki varsayımları da önceki gözlemlerinden ve tecrübeden başka hiçbir şeye dayanmaz.

Bu, cezanın ve ödülün yerinde uygulanmalarıyla doğal güdülerine ve eğilimlerine en karşıt durumdaki herhangi bir eylem dizisini öğrenebilen hayvanlar üzerindeki disiplinin ve öğretimin etkilerinden daha da açık bir hale gelir. Bir köpeği, tehdit ettiğiniz ya da kırbacı ona vurmak üzere kaldırdığınızda telaşlı bir duruma sokan tecrübe değil midir? Hatta onun, adına cevap vermesi ve bu tür keyfi bir sesten, sizin diğer

arkadaşlarını değil de kendisini ima ettiğinizi ve adını belirli bir biçimde ve belirli bir ton ve vurguyla söylediğinizde kendisini çağırmayı amaçladığınızı çıkarması da mı tecrübe değildir?

Tüm bu durumlarda hayvanın duyularını doğrudan uyaranların ötesinde bazı olgular çıkardığını gözlemleyebiliriz ve bu çıkarımın tümü, yaratık, sunulan bir objeden, gözlemlerinde her zaman benzer objelerden kaynaklanmış olduğunu gördüğü aynı sonuçları beklerken, geçmiş tecrübeleri üzerinde temellenmiştir.

Ikinci olarak, hayvanın bu çıkarımının, sayesinde benzer olguların benzer objeleri izlemesi gerektiği ve doğanın seyrinin, işlevleri konusunda her zaman düzenli olacağı sonucuna vardığı argümanın ya da akıl yürütmenin herhangi bir işlevi üzerinde temellenebilmesi imkânsızdır. Zira eğer gerçekte bu doğadan herhangi bir argüman olsaydı, bu tür kusurlu zihinlerin gözlemleri için anlaşılması kesinlikle güç olurdu; çünkü bunların keşfedilmesi ve gözlemlenmesi ancak felsefi bir dahinin en büyük özeni ve dikkati sayesinde olabilir. Bu nedenle hayvanlar bu çıkarımlar içerisinde akıl yürütme ile yönlendirilmezler: Ne çocuklar, ne genel olarak insanoğlu sıradan eylemlerinde ve sonuç çıkarmalarında ve ne de hayatın tüm aktif kısımlarında, temelde halkla aynı durumda olan ve aynı kurallarla yönetilmekte olan filozoflar bu akıl yürütmeyle yönlendirilirler. Doğa, bu alanda, herhalde, daha kullanılışlı ve uygulaması daha genel herhangi başka bir ilke sağlamış olsa gerektir; hayattaki bu tür muazzam sonuçların bir işlevi, nedenlerden yapılan çıkarımların etkisi gibi, akıl yürütmenin ve muhakemenin belirsiz işlemlerine asla güvenemez. Bu, insanlar için şüpheli olsa bile hayvanlar için hiçbir sorun içermez görünmektedir; sonucun biri için kesinlikle yerleşmiş olmasıyla, benzeşimin tüm kuralları sayesinde, onun, herhangi bir istisna ya da sınırlama kabul etmeksizin, evrensel olarak kabul edilme-

si gerektiği yolunda sağlam bir varsayıma sahibiz. Hayvanları, duyularını harekete geçiren her objeden onun olağan eşleniğini çıkarmaya çeken ve hayal güçlerini birinin görünüşünden *inanç* olarak adlandırdığımız o özel biçim içerisinde diğerlerini tasarlamaya iten sadece alışkanlıktır. Dikkatimiz ve gözlemimiz altında olan akıllı varlıkların en alt sınıfında olduğu kadar en üst sınıfında da bu işlem hakkında yapılabilecek başka bir açıklama yoktur.[1]

---

1 Olguları ya da nedenleri ilgilendiren tüm akıl yürütmeler salt alışkanlıktan türetildiği için insnın akıl yürütme konusunda hayvanlardan ve kendi arasında da bir diğerinden çok daha üstün olmasının nasıl gerçekleştiği sorulabilir. Aynı alışkanlık tümünün üzerinde aynı etkiye sahip değil midir?

Burada insan zihinleri arasındaki büyük farkı kısaca açıklamaya çalışacağız - insanlar ve hayvanlar arasındaki ayrımın nedeni iyice anlaşıldıktan sonra.

1. Biz bir süre yaşayıp doğanın tekbiçimliliğine alıştırıldığımızda, sayesinde her zaman bilineni bilinmeyene aktardığımız ve ikincinin birinciye benzer olduğunu tasarladığımız genel bir alışkanlık ediniriz. Alışkanlık niteliğindeki bu genel ilkenin aracılığıyla, bir deneye bile akıl yürütmenin temeli olarak değer verir, deneyin doğru olarak tekrar edildiği ve tüm yabancı koşullardan bağımsız olduğu yerde belirli bir kesinlik derecesi içinde benzer bir olay bekleriz. Böylece bu nesnelerin sonuçlarının gözlemlenmesine büyük bir önem veririz ve bir insan dikkat, hafıza ve gözlem konusunda diğerinden fazlasıyla üstün olabildiği için, bu akıl yürütmelerinde de çok büyük bir farklılık oluşturacaktır.

2. Nedenlerin herhangi bir sonuç üretmek için karışımı bulunan bir yerde, bir zihin diğerinden çok daha geniş olabilir, objelerin bütün sistemini algılayabilme ve sonuçlarını çıkarabilme konusunda daha iyi olabilir.

3. Bir insan sonuçların bir zinciri üzerinde diğerinden daha büyük bir aşamaya taşınmaya elverişli olabilir.

4. Sadece birkaç insan bir fikir karmaşasına düşmeden ve birini diğeriyle karıştırmadan uzun uzun düşünebilir ve bu zayıflığın çeşitli dereceleri vardır.

5. Sonuçların bağlı olduğu koşullar, yabancı ve dış koşullarla sıklıkla karıştırılır. Onların birbirlerinden ayrılması sürekli olarak büyük bir dikkat, doğruluk ve incelik gerektirir.

6. Özel gözlemlerden genel kurallar biçimlendirmek çok titiz bir işlemdir; acelelik ve nesneyi tüm yönleriyle göremeyen zihnin darlığı yüzünden, bu özel durumda hatalarla karşılaşmaktan daha olağan hiçbir şey yoktur.

Fakat hayvanlar bilgi dağarcıklarının birçok kısmını gözlemden sağladıkları halde, içinde doğanın, olağan fırsatlar üzerinde sahip oldukları kapasite paylarını arttıran ve içerisinde en uzun uygulama ve tecrübe sayesinde geliştikleri -bir parça ya da hiç- özgün yetkisinden türetilen birçok kısım da bulunmaktadır. Bunları içgüdüler olarak adlandırırız ve kendilerine olağanüstü ve insan zihninin tüm araştırmaları tarafından açıklanamaz bir şey olarak hayran kalmamıza neden olurlar. Fakat hayranlığımız, belki de, genel anlamda hayvanlarla birlikte sahip olduğumuz ve hayatın tüm iradesinin ona dayandığı deneysel akıl yürütmenin kendisinin bizim için bilinmeyen bir şekilde çalışan bir tür içgüdü ya da mekanik güçten başka bir şey olmadığını gözönüne aldığımızda, azalacak ya da yok olacaktır; onun başlıca işlevleri zihinsel yeteneklerimizin uygun objeleri şeklindeki ilişkiler ya da fikirlerin karşılaştırılması tarafından yönlendirilmemektedir. İçgüdü farklılık gösterse bile, her şeye rağmen insana ateşten sakınmasını öğreten bir güdüdür; aynı şekilde bir kuşa da, bu tür bir kesinlik içerisinde, kuluçkaya yatma sanatını ve yavrularına yaptığı bakımın düzenini ve ekonomisini öğreten de bir güdüdür.

---

7. Benzeşimlerden yola çıkarak akıl yürüttüğümüzde, önerilen benzeşimler konusunda daha büyük bir tecrübeye ya da daha büyük bir çabukluğa sahip olan biri daha iyi bir akıl yürütücü olacaktır.

8. Önyargılardan, eğitimden, tutkulardan, partiden vb. gelen peşin yargılar bir zihine diğerinden daha fazla etki ederler.

9. İnsan tanıklığına güvenmeye başladıktan sonra, kitaplar ve konuşmalar bir insanın tecrübe ve düşünce küresini diğerinden çok daha fazla genişletir.

İnsan zihinlerindeki ayrımları ortaya koyan diğer birçok koşulu keşfetmek çok basit olacaktır.

MUCİZELER ÜZERİNE

I. KISIM

Dr. Tillotson'un yazılarında *gerçek varlığa* karşı ciddi bir itiraz karşısında çok az bir değeri olan bir öğretiyi karşısına alabilen herhangi bir argüman kadar özlü, zarif ve güçlü bir argüman vardır. Bu bilgin piskopos, Kutsal Kitabın ya da geleneğin otoritesinin sadece, Hz. İsa'nın, sayesinde tanrısal misyonunu kanıtladığı o mucizelerinin (miracles) görgü tanıkları olan Havarilerin tanıklığı üzerine temellenmiş olduğunun her açıdan kabul edildiğini söyler. Bu durumda Hıristiyan dininin doğruluğu hakkındaki kanıtımız duyularımızın doğruluğu hakkındaki kanıtımızdan daha azdır; çünkü dinimizin ilk kurucuları için bile daha büyük değildi ve onlardan Havarilere doğru gerçekleşen geçişte azalması gerektiği de apaçık ortadadır; hiçbir kimse onların tanıklığı üzerinde, duyularının dolaysız objeleri üzerinde olduğu kadar bir güven içinde olamaz. Fakat zayıf bir kanıt daha güçlü olanı asla çürütmez ve bu nedenle eğer gerçek varlık öğretisi Kutsal Kitapta böylesine açık bir şekilde belli edilmiş olsaydı, ona onayımızı vermek için gerçekleştirdiğimiz akıl yürütmelerin kurallarıyla dolaysız bir karşıtlık içinde olurdu. Öğretinin *üzerlerine kurulduğu varsayılan Kutsal Kitabın ve geleneğin* her ikisinin de duyu gibi bir kanıt taşımalarına rağmen, salt dış kanıtlar olarak ele alındıklarında ve herkesin gönlüne Kutsal Ruh'un dolaysız işlemleri tarafından getirilmediklerin-

de, bu öğreti duyuyla çelişir.

Hiçbir şey, en azından en kibirli hoşgörüsüzlüğü ve boş inancı *susturan* ve bizi onların küstah taleplerinden kurtaran bu türden kararlı bir argüman kadar kullanışlı değildir. Zeki ve bilgili insanların elinde, boş inanca dayanan her türlü kuruntuya karşı sürekli bir fren ödevini görecek olan ve dünya durdukça da faydalı olacak olan bir argüman keşfetmiş bulunduğum için kendi kendime iltifat ediyorum. Öyle tahmin ediyorum ki, mücizeler ve olağanüstü olaylar hakkındaki hikayeler kutsal olan ya da olmayan tüm tarih içerisinde bulunmaya devam edecektir.

Tecrübe, somut olguları ilgilendiren akıl yürütmelerimizde bizim tek rehberimiz olmasına rağmen, bu rehberin tamamıyla şaşmaz olmadığı, aksine bazı durumlarda bizi hatalara yönlendirme eğiliminde olduğu kabul edilmelidir. Bizim iklimimizde bulunan bir kimse haziranın herhangi bir haftasında aralıktakinden daha iyi bir hava bekleyecek, doğru ve tecrübeye de uygun bir şekilde akıl yürütecektir. Bununla birlikte, böyle bir durumda, onun tecrübeden şikayet etmesini gerektirecek hiçbir nedeni olmadığını gözlemleyebiliriz; çünkü bu, bize genel olarak, gayretli bir gözlemden öğrenebileceğimiz olguların karşıtlığı tarafından ortaya çıkarılan belirsizlikten önce bilgi verir. Tüm sonuçlar varsayılan nedenlerini aynı kesinlik derecesi içinde izlemezler. Tüm ülkelerde ve tüm çağlarda sürekli olarak birbirleriyle birleşik olagelmiş bazı olgular bulunmuştur; diğerlerinin daha çeşitli oldukları ve bazen de beklentilerimiz konusunda bizi hayal kırıklığına uğrattıkları görülmüştür; bu nedenle somut olguyu ilgilendiren akıl yürütmelerimiz içinde, en yüksek kesinlikten ahlâki kanıtın en düşüğüne kadar, güvencenin akla gelebilen bütün çeşitleri vardır.

Bu yüzden zeki bir insan inancını kanıta göre ayarlar. Şaşmaz bir tecrübe üzerine temellenmiş olan bu tür sonuçlar

içerisinde, olguyu güvenin en son derecesi içinde bekler ve bu olgunun gelecekteki varlığı konusunda geçmiş tecrübelerine tam bir *kanıt* olarak değer verir. Diğer durumlarda daha dikkatli ilerler, karşıt deneyleri tartar, hangi tarafın deneylerin daha büyük bir miktarıyla desteklendiğini gözözüne alır, bu tarafa doğru şüphe ve tereddüt içinde eğilir ve sonunda yargısını verdiğinde, kanıt, haklı olarak *olasılık* diye adlandırdığımız şeyi aşmaz. Bu durumda tüm olasılık, bir tarafın diğerinden ağır bastığı ve üstünlüğüyle orantılı bir biçimde bir miktar kanıt ortaya koyduğu yerde, deneylerin ve gözlemlerin karşıtlığını gerektirir. Bir tarafta yüz ve diğer tarafta da elli örnek ya da deney, tekbiçimli yüz deneyin çelişkili olan bir tekiyle birlikte akla uygun bir şekilde oldukça güçlü bir güven sağlamasına rağmen, herhangi bir olgu hakkında şüpheli bir beklentiye neden olur. Tüm durumlarda, karşıt deneyleri, karşıt oldukları yerde dengelemeli ve üstün kanıtın gerçek kuvvetini öğrenmek için en küçük sayılardan daha büyüklerine çıkmalıyız.

Bu ilkeleri özel bir örneğe uygulamakla, akıl yürütmenin, insanın tanıklığından ve görgü tanıklarının ve seyircilerin raporlarından türetilenden daha olağan, daha kullanışlı ve hatta insan hayatı için daha gerekli olan başka bir türü olmadığını gözlemleyebiliriz. Belki de biri akıl yürütmenin bu türünün neden-sonuç ilişkisi üzerinde temellenmiş olduğunu reddedebilir. Bir kelime üzerinde tartışmayacağım. Bu türden bir argümana olan güvenimizin, insanın tanıklığının dürüstlüğü ve olguların tanıklarının raporlarına olan her zamanki uygunluğu konusundaki gözlemlerimizin dışında hiçbir ilkeden türetilmediğini gözlemlemek biçim izin yeterli olacaktır. Hiçbir objenin diğerile keşfedilebilir bir bağının olmadığı ve birinden diğerine doğru gerçekleştirdiğimiz tüm çıkarımların sadece, onların değişmez ve düzenli birleşmeleri konusundaki tecrübelerimiz üzerine temellenmiş olduğu genel bir kural

durumundadır; bu kurala dair, herhangi bir olguyla olan bağının, kendi içinde, diğerleri kadar bir parça zorunlu göründüğü insan tanıklığından yana bir beklenti içine girmek zorunda olmadığımız apaçık ortadadır. Hafıza belirli bir dereceye kadar kuvvetli olmamış olsaydı, insanın genel olarak doğruya ve bir dürüstlük ilkesine eğilimi olmasaydı, yalanları yüzüne vurulduğunda utanmaya karşı duyarlı olmasaydı ve *tecrübe* tarafından nitelikler olarak keşfedilenler insan doğasından ayrılmaz bir şekilde bulunmasalardı, insan tanıklığındaki en küçük bir güvenceye bile asla dayanmazdık. Çılgın ya da hainliği ve yalancılığı ile tanınmış bir insan üzerimizde hiçbir otoriteye sahip değildir. İnsanın tanıklığından türetilen kanıt geçmiş tecrübe üzerinde temellendiğine göre, tecrübe ile birlikte çeşitlilik gösterir ve raporun herhangi bir özel türü ile herhangi bir tür obje arasındaki birleşmenin sabit ya da değişken olmasına göre ya bir kanıt ya da bir *olasılık* olarak değerlendirilir. Bu türden tüm yargılamalar içinde gözönüne alınması gereken birçok koşul vardır; sayesinde, onlarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek olan tüm anlaşmazlıkları bir karara vardığımız nihai ölçü, her zaman tecrübe ve gözlemden türetilir. Bu tecrübe, herhangi bir yönden tamamıyla tekbiçimli olmadığı yerde, yargılamalarımız içerisinde kaçınılmaz bir karşıtlık ve argüman hakkında kanıtın diğer her türünde olduğu gibi aynı zıtlık ve iki taraflı tahrip ile birlikte gider. Diğerlerinin raporları hakkında sıklıkla tereddüte düşeriz. Herhangi bir süpheye ya da belirsizliğe neden olan karşıt koşulları dengeleriz; herhangi bir tarafta bir üstünlük keşfettiğimizde de ona yöneliriz; fakat hâlâ onun rakibinin kuvveti oranında bir güven azalması içinde.

Kanıtın mevcut durumdaki bu karşıtlığı birkaç farklı nedenden türetilmiş olabilir; çelişkili tanıklığın karşıtlığından, tanıkların niteliği ya da niceliğinden, tanıklıkların teslim edilme biçimlerinden ya da tüm bu koşulların birliğinden. Tanıklar birbirleriyle çeliştiklerinde, sadece birkaç tane olduklarında ya

da şüpheli bir niteliğe sahip olduklarında, ileri sürdükleri şey konusunda çıkarları olduğunda, tanıklıklarını tereddüt içinde ya da aksine, gereğinden fazla şiddetli iddialarla sunduklarında, herhangi bir somut olgu hakkında bir şüphe ediniriz.

Örneğin, tanıklığın yerleştirmeye çalıştığı olgunun herhangi bir olağanüstülüğe ve mucizeviliğe karıştığını farz edelim; bu durumda, tanıklıktan sonuçlanan kanıt, olgunun az veya fazla olağandışı olmasıyla orantılı bir biçimde, daha büyük ya da küçük bir azalmaya uğrar. Tanıklara ve tarihçilere duyduğumuz güvenin nedeni, tanıklıkla gerçeklik arasında *a priori* olarak algıladığımız herhangi bir *bağdan* kaynaklanmaz; bunun nedeni bizim onların arasında bir uygunluk bulmaya alışmış olmamızdır. Fakat üzerinde tanıklık edilen olgu, gözlemimize nadiren çarpmış bir olguysa, ortaya birbirlerine zıt iki deneyin mücadelesi çıkar ki, bu deneylerden biri, kendi kuvvetine göre diğerini yok eder; üstün gelen deney de, zihin üzerinde ancak kuvvetinin geri kalanıyla etki yapabilir. Tecrübenin, tanıkların tanıklıkları lehinde bize belirli bir derecede güven veren aynı ilkesi, bu durumda, bize aynı zamanda bu tanıkların ortaya koymaya çalıştıkları olguya karşı da bir güven verir; bu ise, ister istemez, bir karşıt ağırlık ve inançla otoritenin karşılıklı yok edilmesine neden olan bir çelişmedir.

Böyle bir hikayeye, Cato tarafından anlatılmış olsaydı inanmazdım ifadesi Roma'da, hatta o felsefi vatanseverlik süresince bile, atasözü niteliğinde bir deyişti[1]. Bir olgunun inanılmazlığının böylesine büyük bir otoriteyle geçersiz kılınabileceği kabul ediliyordu.

Don olayının sonuçlarını ilgilendiren ilk hikayelere inanmayı reddeden Hintli prens doğru bir şekilde akıl yürütmüştür; doğanın bir durumdan ortaya çıkan, prensin hakkında

1 Plutarch, in vita Catonis

bilgi sahibi olmadığı ve hakkında değişmez ve tekbiçimli tecrübeler edinmiş olduğu olaylarla çok az bir benzeşim taşıyan olgulara onay vermek için çok sağlam bir tanıklığa ihtiyacı vardı. Bunlar onun tecrübesi ile karşıtlık içinde olmadığı halde, ona uygun değillerdi.[2]

Tanığın tanıklığı karşısındaki olasılığı çoğaltmak için, ileri sürdükleri olgunun sadece olağanüstü olması bir yana, gerçekten mücizevî olduğunu ve hatta ayrı bir şekilde değerlendirilen tanıklığın kendiliğinden tam bir kanıta vardığını da farz edelim; bu durumda kanıtın karşısında yine bir kanıt vardır ki, güçlü olan üstün gelmelidir; fakat her şeye rağmen, gücü konusunda rakibinin sahip olduğuyla orantılı bir biçimde azalma vardır.

Bir mucize doğa yasalarının bir ihlalidir ve bu yasaları sağlam ve değişmez bir tecrübe kurduğuna göre, olgunun tam doğasından kaynaklanan mucize karşıtı kanıt, tecrübeden muhtemel olarak çıkarılabilen herhangi bir argüman kadar geniştir. Tüm insanların ölmek zorunda olması, kurşunun

2 Hiçbir Hintlinin suyun soğuk iklimlerde donmadığı yolunda bir tecrübe edinemeyeceği apaçık ortadadır. Bu doğayı onun için oldukça bilinmeyen bir duruma sokmaktır ve bundan neyin sonuçlanacağı *a priori* olarak söylemek de yine onun için imkansızdır. Bu yeni bir deney sağlamaktadır ve sonucu her zaman belirsizdir. Biri bazen benzeşimden neyin ortaya çıkacağını tahmin edebilir; fakat bu da her şeye rağmen bir varsayımdır. Donmanın mecut durumunda, olayın benzeşim kurallarına karşıt bir biçimde ortaya çıktığı ve rasyonel bir Hintlinin de bunu beklemeyeceği kabul edilmelidir. Soğuğun su üzerindeki işlevleri, onun derecesine göre aşamalı değildir; aksine donma noktasına geldiği anda su son derece sıvı olan halinden mükemmel katılığa bir anda geçer. Bu nedenle bu tür bir olay *olağanüstü* olarak adlandırılabilir ve sıcak iklimlerdeki insanları buna inandırmak için de sağlam bir tanıklık gerektirir: Fakat her şeye rağmen ne mucizevîdir ne de tüm koşulların aynı olduğu durumlarda doğanın seyri hakkındaki tekbiçimli tecrübeyle karşıtlık içindedir. Sumatra sakinleri kendi iklimlerinde suyu her zaman sıvı halde görmüşlerdir ve nehirlerinin donmasını bir mucize olarak kabul etmelidirler: Fakat Muscovy'de kış boyunca asla su görmezler ve bu nedenle sonucun ne olacağı konusunda da akla uygun bir şekilde olumlu olamazlar.

kendiliğinden havada asılı kalamaması ve ateşin odunu yakması ve su tarafından söndürülmesi, doğa yasalarına uygun olarak görünüp ortada da bu yasaların gerekli bir ihlali, ya da başka bir deyişle, onları engelleyecek bir mucize olmadıkça, niye olası olmaktan daha fazladır? Hiçbir şey bir mucize olarak değerlendirilemez, eğer doğanın olağan seyri içinde gerçekleşiyorsa. Görünüşte sağlığı yerinde olan bir insanın aniden ölmesi bir mucize değildir; çünkü bu tür bir ölümün, diğer herhangi bir ölümden daha olağandışı olduğu halde, sıklıkla gerçekleştiği gözlenlenmektedir. Fakat ölü bir insanın hayata geri dönecek olması bir mucizedir; çünkü bu hiçbir çağda ve hiçbir ülkede asla gözlemlenmemiştir. Bu nedenle, her mucizevî olayın karşısında tekbiçimli bir tecrübe olmalıdır, yoksa olay bu ünvanı hakedemez. Ve tekbiçimli bir tecrübe bir kanıta vardığına göre, ortada olgunun doğasından kaynaklanan ve herhangi bir mucizenin olmasına karşı koyan dolaysız ve tam bir *kanıt* var demektir; üstünlük içinde olan karşıt bir kanıt olmadıkça ne böyle bir kanıt çürütülebilir ne de mucize inanılır bir duruma sokulabilir.[3]

3 Bazen bir olay *kendi içinde*, doğanın yasalarıyla karşıtlık içinde *görünmeyebilir*, ancak eğer gerçek olsaydı, bazı koşullar sayesinde bir mucize olarak adlandırılabilecekti, çünkü *gerçekte* bu yasalara aykırı bir durumdadır. Bu nedenle tanrısal bir otoriteden şikayetçi bir kimse eğer hasta birinin iyi olmasını, sağlıklı birinin ölmesini, bulutların saf yağmura dönüşmesini, rüzgârın esmesini yönetecek, kısaca, doğrudan onun emrine uyan birçok doğa olayını düzenleyecek olsaydı, bunlar haklı olarak mucize olarak değerlendirilebilecekti, çünkü, bu durumda, gerçekten doğa yasalarıyla karşıtlık içindedirler. Zira eğer bir olgunun ve emrin bir rastlantıyla kesiştiği bir şüphe kalsaydı, ortada doğa yasaları hakkında hiçbir mucize ve hiçbir ihlâl olmazdı. Eğer bu şüphe uzaklaştırılmış olsaydı ortada apaçık bir şekilde bir mucize ve bu yasaların da bir ihlali olurdu; çünkü hiçbir şey doğayla, bir insanın sözünün ya da emrinin böyle bir etkiye sahip olmasından daha fazla bir karşıtlık içinde bulunamaz. Bir mucie doğru bir şekilde şöyle tanımlanabilir: *Tanrının belirli bir iradesi ya da bazı görünmez etkenlerin müdahalesiyle doğa yasalarından birinin ihlal edilmesi.* Bir mucize insanlar tarafından keşfedilebilir olabilir de olmayabilir de. Bu değişiklik onun doğasında ve özünde gerçekleşmez. Bir evin ya da bir geminin havada yükselmeye başlaması görünür

Bunun net sonucu (ve bu dikkate değer genel bir kuraldır) şudur: "Hiçbir tanıklık, yanlışlığı yerleştirmeye çalıştığı olgudan daha mucizevi türden bir tanıklık olmadıkça, bir mucize kabul ettirmek için yeterli olamaz; o durumda bile argümanların iki taraflı çürümeleri vardır ve üstünlük bize sadece altta olanın çıkarılmasından sonra kalan kuvvetin derecesine uygun bir güven sağlar." Herhangi bir kişi bana hayata geri döndürülen ölü bir adam gördüğünü söylediğinde hemen kendi kendime bu kişinin beni aldatıp aldatmadığını ya da aldatılmış olup olmadığını veya anlattığı olayın gerçekten oluşup oluşmadığını gözönüne alırım. Diğerine karşı olan bir mucizeyi tartar, keşfettiğim üstünlüğe göre kararımı dile getiririm ve her zaman daha büyük olan mucizeyi geri çeviririm. Eğer onun tanıklığının yanlışlığı anlattığı olaydan daha mucizevi olacak olursa, o zaman, daha önce değil, görüşüme ve inancıma hükmedebilir.

II. KISIM

Önceki akıl yürütmede, üzerinde bir mucizenin temellendiği tanıklığın bütün bir kanıta çıkarılabilmesinin olası olduğunu ve bu tanıklığın yanlışlığının gerçek bir mucize sayılacağını varsaymıştık; fakat ödünümüzde fazla cömert davrandığımızı ve ortada böylesine tam bir kanıtın üzerinde kurulacak mucizevi bir olayın asla olmadığını göstermek çok basittir.

Zira *ilk olarak* şunu söyleyebiliriz ki, tüm tarih içerisinde, insanların yeterli bir miktarı tarafından, kesin sağduyu, eğitim ve öğrenme hakkında içimizdeki tüm hayallere karşı bizi korumaya dair; şüphe götürmez bir dürüstlük hakkında onları, diğerlerini yalanlamanın herhangi bir planının içerdiği tüm

bir mucizedir. Bir tüyün, rüzgarın bunu gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu kuvvetten eksik olan miktar ne kadar az olursa olsun, havada yükselmesi bizim için, o kadar göze çarpar olmamakla birlikte, aynı derecede gerçek bir mucizedir.

şüphenin ötesine yerleştirmeye dair; inasoğlunun gözlerindeki saygınlık ve şöhret hakkında, herhangi bir yalanın ortaya çıkarılması durumunda bunların büyük bir kısmının kaybedilmesine dair; ve aynı zamanda da sözü edilen olguları iddianın sahteliğinin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılacak kadar önemli bir yerde ve genel ve açık biçimde ileri süren kimseler tarafından iddia edilmiş hiçbir mucize yoktur.

Ikinci olarak, insan doğasında, dikkatlice incelendiğinde, herhangi bir tür mucize konusunda, insanın tanıklığından elde edebileceğimiz güvenin son derece azaldığı görülecektir. Akıl yürütmelerimizde genelde uyduğumuz kural, hakkında hiçbir tecrübeye sahip olmadığımız objelerin sahip olduklarımıza benzemeleri, en olağan olarak bulduğumuz şeyin her zaman için en olası olduğu ve argümanların bir karşıtının olduğu yerde geçmiş gözlemlerimizin daha büyük bir miktarı üzerinde temellenmiş olanları tercih etmemizdir. Bu kural sayesinde ilerlememiz ve hatta daha ilerilere gelişmemiz süresince sıradan bir derecede olağandışı ve inanılmaz olan herhangi bir olguyu hemen geri çevirmemize rağmen zihin her zaman aynı kuralı gözlemlemez; fakat herhangi bir şeyin tamamen saçma ve mucizevi olduğu iddia edildiğinde, bu, onun tüm otoritesini parçalamak zorunda olan her koşulun hesabına daha basit bir gerçek içerir. Mucizelerden ortaya çıkan *hayret* ve *şaşkınlık* uyandıran duygu, hoş bir coşku olmasıyla, kaynaklandığı bu olaylar hakkındaki inanç doğrultusunda hissedilir bir eğilime neden olur. Ve bu eğilim öylesine güçlüdür ki, bu hazzı dolaysız bir şekilde hissedemeyenlerin ve bilgilendirilmiş oldukları mucizevi olaylara inanamayanların bile yine de ikinci elden ya da geri sekme sayesinde kazanılmış tatmini paylaşmayı sevmelerine ve diğerlerinin heyecan verici hayranlıklarına bir gurur ve seninç yerleştirmelerine neden olur.

Gezginler, deniz ve kara canavarları, harika maceralar,

ilginç insanlar ve garip âdetleriyle ilişkileri hakkındaki mucizevi hikâyeleri ne tür bir açgözlülükle edinirler? Fakat dinin ruhu kendiliğinden hayranlık aşkına katılırsa eğer, sağduyu bir son bulur ve insanın tanıklığı bu şartlar altında otoriteye karşı hak iddia edemez olur. Dindar bir kimse aşırı bir taraftar olabilir ve gördüğü şeylerin gerçekliği olmadığını hayal edebilir; hikayesinin yanlış olduğunu bile bile dünyadaki en iyi amaç içerisinde böylesine kutsal bir nedenin desteklenmesi uğruna, onda ısrar edebilir ya da bu hayalin olmadığı yerde bile böylesine sağlam ve dayanılmaz bir istek tarafından uyandırılan kendini beğenmişlik -ve eşit derecede bencillik- onun üzerinde, insanoğlunun başka şartlar altındaki geri kalan kısmının üzerinde yaptığından daha güçlü bir şekilde işleyebilir. Dinleyenleri kanıtını dikkatle gözden geçirmek için yeterli bir yargıya sahip olmayabilirler, ve genelde sahip değildirler; sahip oldukları yargıyı, bu yüce ve gizemli konu içerisinde ilke sayesinde terkederler. Bu yargıyı çok istekli bir şekilde bir kere olsun kullanmış olsalardı, tutku ve öfkeli bir hayal gücü onun işlevlerinin düzenliliğini bozardı. Saflıkları onun yüzsüzlüğünü arttırır ve yüzsüzlüğü de onların saflığına boyun eğdirir.

Etkili ve güzel söz söyleme sanatı (eloquence) en üst noktasına eriştiğinde akıl yürütmeye ya da derinlemesine düşünmeye çok az yer bırakır; fakat kendini tamamıyla fanteziye ya da hayallere yerleştirmekle, istekli dınleyicileri büyüler ve onların zihinlerine boyun eğdirir. Şükürler olsun ki, bu noktaya çok seyrek ulaşılır. Fakat bir Tully veya bir Demosthenes, Atinalı veya Romalı bir dinleyici kitlesi üzerinde nasıl ancak etkili olabildiyse, her *Capuchin**, her gezici ya da sabit öğretmen de insanoğlunun geneli üzerinde etkili olabilir ve bu, nezaketsiz ve kaba duygulara dokunma yoluyla daha yüksek bir dereceye ulaşabilir. Sahte mucizeler, kehanetler ve doğaüstü olaylara dair tüm çağlarda karşıt kanıtlar tarafından ortaya çıkartılmak-

* Fransiskan rahibi. ç.n.

ta olan ya da saçmalıkları sayesinde kendi kendisini gösteren birçok örnek, insanoğlunun olağanüstüye ve mucizeye olan güçlü eğilimini kanıtlar ve akla uygun bir biçimde bu türden tüm ilişkilere karşı bir şüpheye neden olmak zorundadır. Bu bizim en doğal düşünme yolumuzdur, hatta en olağan ve en inanılır olaylar konusunda bile. Örneğin ortada evlenmelerle ilgili olanlar gibi böylesine kolaylıkla açığa çıkıp, özellikle kırsal kesimlerde ve taşra kasabalarında, böylesine çabuk yayılan başka hiçbir tür hikaye yoktur; o kadar ki eşit durumdaki iki genç insan birbirlerini iki kereden fazla asla görmedikleri halde, komşuların tümü onları hemen birleştiriverirler. Öylesine ilginç bir haber parçasını anlatmanın, onu yaymanın ve ilk anlatıcısı olmanın hazzı onun kolaylıkla yayılmasına neden olur. Aklı başında hiçbir insanın bu hikayelere, daha büyük bazı kanıtlar tarafından doğrulandıklarını görmedikçe dikkatini vermediği iyice bilinmektedir. İnsanoğlunun genelini, tüm dini mucizelere en büyük coşkunluk ve güvenle inanıp onları anlatmaya yönelten aynı tutkular ve daha da güçlü olan diğerleri değil midir?

Üçüncü olarak, tüm doğaüstü ve mucizevi hikayelerin başlıca cahil ve uygarlıktan uzak ülkeler içerisinde bolca bulunduğunun gözlemlenmesi bunlara karşı güçlü bir varsayım biçimlendirir; ya da eğer uygar bir insan onlardan herhangi birini bir kere olsun kabul etmiş olsaydı, bu hikayeleri, onları her zaman kabul edilmiş kanılara hizmet eden bozulmaz onay ve otoriteyle yaymakta olan cahil ve uygarlıktan uzak atalarından edinmiş olduğu görülecekti. Bütün milletlerin ilk tarihlerini incelediğimizde kendimizi yeni bir dünyaya taşınmış olarak hayal etme eğilimi içinde oluruz; bu öyle bir dünyadır ki doğanın tüm yapısı tutarsızdır ve her element işlevini şu ankinden bambaşka bir biçimde gerçekleştirir. Savaşlar, devrimler, vebalar, kıtlıklar ve ölüm asla şu tecrübe etmekte olduğumuz doğal nedenlerin sonuçları değildirler.

Mucizeler, kehanetler, gaipten haber vermeler ve tanrısal yargılamalar onlarla karışan birkaç doğal olayı da oldukça anlaşılmaz bir hale sokarlar. Fakat ilk saydıklarımız, aydınlık çağlara yaklaştıkça, her sayfada bir parça daha azaldığına göre, biz de eninde sonunda, insanoğlunun olağanüstüye olan doğal eğiliminden kaynaklanan durumların dışındaki herhangi bir durumda mucizevi ya da doğaüstü hiçbir şey olmadığını ve bu eğilimin bazı aralıklarda duyular ve öğrenme tarafından bir kontrole maruz kalmasına rağmen, insan doğasından tamamıyla silinmesinin mümkün olamayacağını öğreniriz.

Aklı başında bir okuyucu bu harika tarihçilerin incelemeleri üzerinde *böyle mucizevi olayların günümüzde asla gerçekleşmemesinin garip olduğunu* söyleme eğilimindedir. Fakat öyle sanıyorum ki insanların yalan söylemesinin tüm çağlar içerisinde şaşılacak bir yanı yoktur. Bu zayıflık üzerine kesinlikle yeterli sayıda örnek görmüşsünüzdür. Akıllı ve mantıklı insanlar tarafından hor görülmeyle ele alınmaları dolayısıyla sonunda halk tarafından bile terk edilmiş olan böyle mucizevi hikayelerin ortaya çıkışını duymuş olmalısınız. Anormal bir yükseklikte yayılmakta ve ilerlemekte olan bu ünlü yalanların benzer başlangıçlardan kaynaklandıklarından, fakat daha verimli bir toprağa ekilmiş olduklarından ve sonuçta da hikaye ettikleri mucizelerle ancak eşit olacak kadar büyüyüp gelişmiş olduklarından emin olunuz.

Şu anda unutulmuş olmasına rağmen bir zamanlar oldukça ünlü olan İskender'in o yalancı peygamberliği içerisinde sahtekarlıklarının ilk uygulamasını, Lucian'ın bize anlattığına göre insanların tamamıyla cahil, aptal ve kaba hayallere bile kanmaya hazır olduğu Paphlagonia*da gerçekleştirmesi akıllıca bir politikaydı. Konunun soruşturmaya değeceğini düşünmek için yeterince zayıf olan insanlar uzaktan daha iyi bir bilgi edin-

* Şu anki Kastamonu yöresi. ç.n.

mek için hiçbir fırsata sahip değildirler. Hikayeler onlara yüzlerce koşul tarafından abartılmış olarak ulaşır. Akıllı ve bilgili kişiler genelde sahtekarlığın saçmalığıyla, kendilerini sayeside onun açıkca reddebileceği özel olgularla bilgilendirmeksizin, alay etmeye razı olurlarken, aptallar onun yayılması için en iyi çalışanlardır. Ve böylece yukarıda sözü edilen sahtekarın cahil Paphlagonianlardan yola çıkap Yunanlı filozoflar ve Roma'daki en yüksek sınıf ve saygınlıktaki insanlar arasından bile destek verecek taraftarlar elde etmesi mümkün değildi; hatta egemen imparator Marcus Aurelius'un dikkatini çekip onun seferlerinden birinin başarısını kendisine bağışlatacak kadar güvenini kazanabilmesi hep bu yalancı peygamberliği sayesinde olmuştur.

Herhangi bir sahtekarlığı cahil insanlar arasında yaymanın öyle büyük yararları vardır ki, yalan onların zaafından yararlanmak için fazlasıyla kaba olacak olsa bile -*ki seyrek olmakla birlikte bazen böyle olur*- uzak ülkelerde başarılı olma konusunda ilk görünümün, sanat ve bilgi bakımından şanlı bir şehir içerisinde gerçekleşmesinden daha iyi şansa sahiptir. Bu ilkellerin en cahilleri ve uygarlıktan en uzak olanları hikayeyi denizler ötesine taşırlar. Vatandaşlarından hiçbiri bu hayali yalanlamak ve çiğneyip ezmek için büyük bir haberleşmeye ya da yeterli bir güvene ve otoriteye sahip değildir. İnsanların olağanüstülüğe olan eğilimi kendi kendini gösterme fırsatıyla tamamıyla doludur. Ve böylece ilk ortaya çıkmış olduğu yerde evrensel olarak asılsızlığının gösterildiği bir hikaye, binlerce mil uzaklıkta kesinlikle kabul edilecektir. Fakat eğer İskender Atina'da yerleşmiş olsaydı öğrenmenin bu şanlı pazarının filozofları konunun, öylesine muazzam bir otoriteyle desteklenip aklın ve etkili ve güzel söz söyleme sanatının bütün kuvvetiyle sergilenmeleri yoluyla insanoğlunun gücünü tamamıyla aşan kanılarını tüm Roma İmparatorluğu içerisinde yayarlardı. Rastlantısal olarak Paphlagonia içerlerinden geçen Lucian'ın

bu iyi görevi gerçekleştirme konusunda bir fırsata sahip olduğu doğrudur. Fakat öylesine çok arzu edilmesine rağmen her İskender'in, onun sahtekarlıklarını açığa çıkarıp keşfedecek bir Lucian'la karşılaşması her zaman gerçekleşmez.

Mucizelerin otoritesini azaltan *dörrdüncü* bir neden olarak, herhangi biri için, açıkca yalanlanmamış olanlar için bile, tanıkların sınırlı bir sayısı tarafından karşı koyulan hiçbir tanıklığın olmadığını ve böylece de sadece mucizenin tanıklığa duyulan güveni sarsmadığını, aksine tanıklığın kendi kendini çürüttüğünü ileri sürebilirim. Bunun daha iyi anlaşılması için dinlerin içeriklerinde farklı olan herhangi bir şeyin karşıtlık içerdiğini ve eski Roma, Türk, Siam ve Çin dinlerinin hepsinin herhangi bir sağlam temele oturtulmuş olmasının imkansız olduğunu gözönüne alalım. Bu nedenle bu dinlerin herhangi birinde ortaya çıktığı farz edilen her mucizenin (bu dinlerin herbirinde bol bol mucize vardır) dolaysız amacı atfedildiği özel sistemi kurmaktır; dolayısıyla ortaya çıkardığı sonuç da kendinden ayrı olan her sistemi yıkmaktır ve bu yolda da aynı kuvveti sarfeder. Mucize rakip bir sistemi yok ederken, bu sistemin dayandığı mucizelerin saygınlığını da birlikte yokeder ve böylece de farklı dinlerin tüm mucizeleri karşıt olgular ve bu mucizelerin kanıtları da, zayıf ya da güçlü, birirlerine karşıt olarak değerlendirilirler. Akıl yürütmenin bu yöntemine göre, Muhammed'in ya da onu izleyenlerin herhangi bir mucizesine inandığımızda, inancımızın kefili uygarlık dışı birkaç arabın tanıklığıdır; diğer taraftan Titus Livius'un, Plutarch'ın, Tacitus'un ve kısaca kendi özel dinlerindeki herhangi bir mucizeyi hikaye eden Yunanlıların, Çinlilerin ve Romalı Katoliklerin tüm yazarlarının ve tanıklarının otoritesine değer veririz; fakat bana göre, biz onların tanıklığına sanki Muhammed'in mucizesinden bahsediyorlarmış ve hikaye ettikleri mucize için sahip oldukları aynı kesinlik içinde Muhammed'in mucizesiyle çelişen terimler ifade ediyorlarmış gibi aynı ışık altında değer veri-

riz. Bu argüman gereğinden fazla ince ve narin görunuyor olabilir; fakat bu, gerçekte herhangi bir kişinin suç işlediğini iddia eden iki tanığın saygınlığının, onun suçun işlendiği anda ikiyüz fersah uzakta olduğunu ileri süren diğer iki kişinin tanıklığı tarafıdan yok edildiğini farz eden bir yargıcın akıl yürütmesinden farklı değildir.

Dinle ilgisi olmayan tüm tarih içinde en iyi biçimde iddia edilmiş mucizelerden biri de Tacitus'un, İskenderiye'de kör bir adamı tükürüğü yardımıyla ve topal bir adamı da ayaklarının salt dokunuşu sayesinde iyileştren ve bunu, bu mucizevi iyileştirmeler için imparatora başvurmalarını emreden Tanrı Serapis'in ileri görüşlülüğüne itaat ederek gerçekleştiren Vespasian hakkında anlattıklarıdır. Hikaye bu değerli tarihçinin[4], her koşulun tanıklığa değer katar göründüğü eserinde görülebilir ve eğer herhangi bir kimse, asılsız olduğu gösterilmiş ve putperestlik derecesindeki bu boş inancın kanıtını şu anda zorla kabul ettirmekle ilgileniyor olsaydı, hikayenin her koşulu argümanın ve güzel ve etkili söz söyleme sanatının tüm gücüyle ve ayrıntılı olarak genişletilebilirdi. Tüm hayatı boyunca arkadaşları ve saray adamlarıyla bildik bir biçimde sohbet eden ve İskender ve Demetrius tarafından takınılan o olağanüstü tanrısallık havalarından asla etkilenmeyen büyük bir imparatorun ağırbaşlılığı, sağlamlığı, yaşı ve dürüstlüğü. İçtenlik, dürüstlük ve üstelik en büyük ve en keskin dahi namına belki de tüm eski çağlara dikkat çeken saygınlığa duyulan herhangi bir eğilimden öylesine bağımsız olup ateizm ve dinsizlik konusunda suçlamalara bile maruz kalan çağının yazarı, tarihçi. Ve bu tarihçinin, onların yetkilerinden mucizeyi hikaye ettiği, yargılama ve dürüstlük namına bizim iyice varsayabileceğimiz kadar yerleşmiş bir kişiliğe sahip

4 Hist. lib. v. cap. 8. Suetonius Vespaisan'ınkiyle hemen hemen aynı olan bir hikayeyi rapor eder.

olan ve Flavian ailesinin artık hükümdarlığı kaybedip de herhangi bir yalanı ödüllendiremeyeceği bir durumda bulunduğu sırada gerçeğin görgü tanığı olan kişiler. *Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium**. Olguların, bize anlattıkları gibi, yaygın doğalarını neye eklersek ekleyelim, böylesine kaba ve belli olan bir yanlışlık için daha sağlam hiçbir kanıtın varsayılamayacağı ortaya çıkacaktır.

Cardinal de Retz tarafından anlatılan, önem vermemizi iyice hakedebilecek, anılmaya değer bir hikaye daha vardır. Entrikalar içindeki bu politikacı, düşmanlarının zulmünden sakınmak için İspanya'ya kaçtığında, bir katedralde yedi yıl süreyle kapıcı olarak görev yapan ve kasabadaki herkes tarafından ibadetlerini hep bu kilisede gerçekleştirdiği bilinen bir adam gördüğü, Aragon'un başkenti Saragossa'dan geçti. Bu adamın uzun bir süre boyunca bir bacağı yoktu; fakat takma bacağını kutsal yağla ovalama sayesinde bu organını yeniden kazandı ve kardinal de onu iki bacakla gördüğü konusunda bize garanti vermekteydi. Bu mucize kilisenin özel heyetinin tüm üyeleri tarafından doğrulanmıştı ve kasabanın, kardinal tarafından ateşli dindarlıkları dolayısıyla mucizenin eksiksiz inananları olarak değerlendirilen tüm topluluklarına, olgunun bir onayı için başvurulmuştu. Burada da hikayeyi anlatan, varsayılan mucizenin çağdaşı olmakla birlikte dine inancı olmayan açık fikirli biriydi ve aynı zamanda da büyük bir dehaydı; mucize bir taklidini ancak içerebilecek kadar *eşsiz* bir doğaya sahipti ve oldukça fazla olan tanıkların hepsi de, bir şekilde, tanıklıklarını verdikleri olgunun anlatıcılarıydı. Kanıtın gücüne fazlasıyla ilave edilen ve bu özel olay üzerindeki şaşkınlığımızı ikiye katlayabilecek olan şey ise hikayeyi anlatan, ona hiçbir saygınlık verir görünmeyen ve sonuç olarak da bu kutsal hileye karıştığı yolunda şüphelenemeyeceğimiz kardinalin ta kendisi-

* Bugün artık yalanın değeri kalmadığı halde, iki kişi her şeye rağmen bu iddiayı geçerli sayıyor. ç.n.

dir. Bu doğadan bir olgunun reddedilmesi için tanıklığın doğru bir şekilde çürütülmesinin ve yanlışlığının onun ortaya koyduu dolandırıcılığın ve saygınlığın tüm koşulları arasından uzaklaştırılmasının gerekli olmadığını yerinde bir şekilde dikkate almıştır. Bunun zaman ve mekanın en ufak bir parçası üzerinde tamamıyla imkansız olduğu bir yerde bile, hoşgörüsüzlük, cahillik ve kurnazlık nedeniyle ve insanoğlunun büyük bir kısmının dolandırıcılığı sayesinde son derece zor olduğunu biliyordu. Bu nedenle, sağlam bir akıl yürütücü gibi, böyle bir kanıtın her yüzü üzerinde yanlışlık taşıdığı ve herhangi bir insan tanıklığıyla desteklenen bir mucizenin, argüman hakkında olandan daha uygun bir şekilde alay konusu olduğu sonucunu çıkardı.

Şüphe yok ki, ünlü bir Jansenist olan Abbé Paris'in, son günlerde Fransa'daki mezarı üzerinde gerçekleşmiş olduğu söylenen ve kutsallığı uzun bir süre insanları aldatan mucizelerden daha fazlası asla hiçkimseye atfedilmemiştir. Hastaların iyileştirilmesi, sağırların kulaklarının ve körlerin gözlerinin açılması bu kutsal gömütün olağan etkileri olarak her yerde konuşulmuştur. Bu konuda daha olağandışı olan şey, birçok mucizenin, şüphesiz dürüstlük içeren yargıçların önünde derhal ve dolaysız bir şekilde kanıtlanıp, saygınlık ve üstünlükle dolu görgü tanıkları tarafından aydınlık bir çağda ve şu anda dünyanın en ileri gelen ve en güzide sahnesinde onaylanmış olmalarıdır. Hepsi bu değil: Onlar üzerinde bir hikaye basılmış ve her yere daıtılmıştı ve *Cizvitler* bile, sivil yargıçlar tarafından desteklenen bilgili bir topluluk ve böyle kanıların kararlı düşmanları olmalarına ve mucizelerin onların nazarında incelikle işlenmiş konular olduğu söylenmesine rağmen, hiçbir zaman bu mucizeleri çürütememişler ya da açığa çıkaramamışlardır.[5] Bir olgunun doğrulanması için birleşmiş koşul-

5 Mons. Montgeron, Paris Parlamentosunun dava vekili ya da yargıcı.

ların bu çokluğunu başka nerede bulacağız? Bu tanıkların çokluğuna karşı, ifade ettikleri olayların mucizevi doğalarının mutlak imkansızlığından başka ne gibi bir çürütme yoluna sahibiz? Ve bu şüphesiz, tüm mantıklı insanların nazarında, tek başına yeterli bir yalanlama olarak değer görecektir.

Bazı insan tanıklıklarının bazı durumlarda, Örneğin Philippi ya da Pharsalia savaşını anlattıklarında, son derece güçlü ve otoriter olması dolayısıyla, tüm tanıklık türlerinin de, tüm durumlarda, aynı derecede güce ve otoriteye sahip olması gerektiği sonucunu çıkarmak doğru mudur? Bu savaşlarda Ceasarean ve Pompeian taraflarının her birinin zafer iddiasında olduğunu ve iki tarafın tarihçilerinin de tekbiçimli olarak üstünlüğü kendi taraflarına atfettiklerini varsayalım: Bu durumda insanoğlu, aralarında bu kadar uzaklık varken hangi tarafın haklı olduğuna nasıl karar verebilirdi? Herodot ya da Plutarch tarafından hikaye edilen ve Mairana, Bede ya da herhangi bir rahip tarihçi tarafından dağıtılan mucizeler arasındaki karşıtlık aynı derecede güçlüdür.

Tutkuları sayesinde tarafsızlığını yitiren akıllı bir insan her hikayeye, ülkesini, ailesini veya kendisini olduğundan daha büyük göstererek ya da doğal eğilimleri sayesinde onu başka bir yöne saptırarak sağlam bir inanç katar. Fakat cennetten gelme bir misyoner, bir peygamber ya da bir elçi olarak ortaya çıkmaktan daha cazip ne olabilir ki? Böylesine yüce bir kişiliğe ulaşma yolunda birçok tehlikeyle ve zorlukla karşılaşmayacak biri olabilir mi? Ya da eğer bir kimse, kibirin ve ateşli bir hayal gücünün yardımıyla öncelikle kendini inandırır ve ciddi olarak hayal dünyasına girerse, böylesine kutsal ve değerli bir nedeni destekleme konusunda bu sahtekar sofuluğu kullanma yolunda kim tereddüt edebilir?

Burada en küçük bir kıvılcım bile en büyük bir alevi tutuşturabilir, çünkü tüm malzeme her zaman onun için hazırlan-

mıştır. *Avidum genus auricularum*[6], dik bakışlar yönelten halk, boş inancı yatıştıran ve hayranlığa önayak olan her ne varsa incelemeksizin aç gözlü bir şekilde kabul eder.

Tüm çağlarda bu doğadan ne kadar hikaye başlangıç anında çürütülüp yalanlanmıştır? Daha fazla ne kadarı bir zaman için yüceltilip sonradan ihmal ve unutulma içinde batıp yok olmuştur. Bu nedenle böyle hikayelerin havalarda uçuştuğu yerlerde olayın çözümü apaçık ortadadır; saflığın ve hayalin bilinen doğal ilkeleri sayesinde onu açıklamaya kalkıştığımızda doğru tecrübeye ve gözleme uygun olarak karar vermiş oluruz. Ve öylesine doğal bir çözüme başvurmak dururken doğanın en yerleşik yasalarının mucizevi bir ihlaline izin mi vereceğiz?

Herhangi bir özel ya da hatta genel bir tarih içerisinde gerçekleştiği söylenen yerde, bir yanlışın ortaya çıkarıldığı sahne öylesine küçük bir uzaklığa çekildiğinde daha da artan bir zorluktan bahsetme ihtiyacı duymuyorum. Bir mahkeme oturumu bile, kullanabileceği tüm otorite, dürüstlük ve yargılamaya rağmen, en son eylemler konusunda kendisini sıklıkla yanlış ile doğru arasındaki ayrımı algılayamaz durumda bulur. Fakat sorun, ağız dalaşının, tartışmanın ve uçuşan söylentilerin olağan yöntemlerine güvenildiğinde, özellikle de insanların tutkuları her yandan bir etkiye sahip olduğunda, asla bir çözüme ulaşamaz.

Yeni dinlerin başlangıç anlarında, akıllı ve bilgili insanlar sorunu, dikkatlerini ve önemlerini hak edemeyecek kadar önemsiz olarak değerlendirirler. Ve daha sonradan aldanmış kalabalığın gözünü açmak için sahtekarlığı isteyerek ortaya çıkaracak olduklarında, artık çok geçtir, sorunu temizleyebilecek olan kayıtlar ve tanıklar tekrar geriye gelemeyecek şekilde eriyip yok

6 Lucret.

Anlatıcıların sağlam tanıklıklarından çıkartılması gerekenlerden başka hiçbir açığa çıkarma yöntemi kalmamıştır; bunlar da, mantıklı ve bilgili olmalarıyla her zaman için yeterli olmalarına rağmen, halkın algılama yetisinin kapsamına girebilmek için fazlasıyla keskindirler.

O halde tüm bu söylenenler üzerinde, herhangi bir tür muczenin her zaman bir olasılığa vardığı, bir kanıta daha zayıf bir şekilde ulaştığı ve bir kanıta ulaştığı farz edildiğinde bile bunun kendini yerleştirmeye çabalayacak olan olgunun eksiksiz doğasından türetilen başka bir kanıt tarafından karşı konulacağı ortaya çıkar. İnsan tanıklığına otorite sağlayan sadece tecrübedir ve doğanın yasaları hakkında bize garanti veren de tecrübedir. Böylece, bu iki çeşit tecrübe birbirine karşıt olduğunda, birini diğerinden çıkarmaktan ve taraflardan biri ya da öteki üzerinde, geride kalandan kaynaklanan güven içerisinde bir kanı edinmekten başka yapacak bir şeyimiz yoktur. Fakat burada açıklanan ilkeye göre, bu çıkarım tüm popüler dinler konusunda geniş bir imhaya varır ve bu nedenle de onu hiçbir insan tanıklığının bir mucizeyi kanıtlayacak derecede güce sahip olamayacağı şeklindeki bir kural olarak yerleştirebilir ve dinin bu türden herhangi bir sistemi için sağlam bir temel haline sokabiliriz.

Bir mucizenin, dinin bir sisteminin temeli olması şeklinde asla kanıtlanamayacağını söylediğimde burada belirtilen sınırlamaların dikkate alınmasını diliyorum. Zira, aksi takdirde ortada doğanın olağan seyrinin insan tanıklığından kaynaklanan kanıtlar içeren türden ihlallerinin ya da mucizelerinin bulunabilmesinin mümkün olduğunu, bu türden bir olayın tarihin tüm kayıtları içinde belki de bulunamayacak olmasına rağmen, kabul ediyorum. Bu nedenle, tüm dillerden bütün yazarların 1600 yılının Ocak ayının ilk gününden itibaren sekiz gün süresince, dünyanın tümünü kapsayan bir karanlık evre olduğunda

hemfikir olduklarını; bu olağanüstü olay hakkındaki geleneğin insanlar arasında hâlâ güçlü ve canlı olduğunu ve yabancı ülkelerden dönen tüm gezginlerin bize en küçük bir çeşitlilik veya çelişkili ifade içermeyen, hep aynı hikayeler getirdiklerini varsayalım: Böyle bir durumda filozoflarımızın, olgu hakkında şüphelenmek yerine, onu kesin olarak kabul etmek ve onun kaynaklanabileceği nedenleri araştırmak zorunda kalacağı apaçıktır. Doğanan çürümesi, bozulması ve ölümü öyle çok benzeşim tarafından olası hale getirilen bir olaydır ki, bir afete doğru eğilime sahip görünen herhangi bir olay da, insan tanıklığının, eğer bu tanıklık yaygın ve tekbiçimli ise, kapsamı içerisine girer.

Fakat İngiltere'yi konu alan tüm tarihçilerin 1600 yılının Ocak ayının ilk gününde Kraliçe Elizabeth'in öldüğünde; ölümünün öncesinde ve sonrasında, doktoru ve tüm saray halkı tarafından, kendi sınıfından insanlar için alışılmış bir şekilde görülmüş olduğunda; halefinin parlamento tarafından kabul edilip ilan edilmiş olduğunda ve gömülmesinden bir ay sonra tekrar ortaya çıkıp tahtını ele geçirip İngiltere'yi üç yıl daha yönettiğinde hemfikir olduklarını varsayalım: Böylesine çok garip koşulun birbirleriyle uyuşmasına şaşıracağımı fakat böyle mucizevi bir olaya inanmaya en ufak bir eğilim bile göstermeyeceğimi itiraf etmeliyim. Onun sözde ölümünden ve onu izleyen diğer koşullardan kuşkulanmazdım; sadece bunun yalandan yapıldığını ve ne gerçek olduğunu ne de gerçek olma ihtimalinin bulunduğunu ileri sürerdim. Siz bana böylesine önemli bir olayda dünyayı aldatmanın zorluğu ve hatta imkansızlığıyla, bu meşhur kraliçenin hikmeti ve katı yargılarıyla ve onun böylesine zavallı bir hileden sağlayabileceği çok az ya da hiç değerinde olan yararla boşuna çakrı çıkacaksınız. Tüm bunlar beni şaşırtabilir fakat bu itiraza her şeye rağmen şöyle cevap verirdim: İnsanların dolandırıcılığı ve çılgınlığı sıradan bir olaydır ve doğanın yasalarının böylesine

göze çarpan bir ihlalini kabul etmektense bu dolandırıcılıkla çılgınlığın kesişmesinden kaynaklanan en olağandışı olaylara inanmayı tercih ederim.

Fakat bu mucize dinin herhangi yeni bir sistemine atfedilecek olsaydı, insanlar, tüm çağlarda, böyle bazı gülünç hikayelerle o kadar çok aldatılmışlardır ki; asıl bu atfediliş keyfiyeti bile, mükemmel bir sahtelik belgesi olurdu ve bütün sağduyu sahiplerinin olguyu sadece reddetmeleri için değil, onu başka incelemelere sokmaksızın bir yana atmaları için yeterdi. Bu durum için, mucizenin atfedildiği varlık sınırsız gücü olan Tanrı olduğu halde, mucize bu nedenle zerre kadar bile daha olası bir duruma gelmez; çünkü böyle bir varlığın nitelikleri ya da eylemlerine dair doğanın olağan seyri içinde onun ürettikleri hakkında edindiğimiz tecrübelerden çıkardıklarımızdan fazlasını bilmek bizim için imkansızdır. Bu bizi hâlâ geçmiş gözlemlerimize yönlendirir ve insanların tanıklıkları içindeki gerçeklerin ihlalleri konusundaki örnekleri, doğa yasalarında mucize tarafından gerçekleştirilen ihlaller ile, aralarından hangisinin akla daha yakın ve daha olası olduğuna karar vermek için, karşılaştırmak zorunda bırakır. Gerçek üzerindeki ihlaller dinsel mucizeleri ilgilendiren tanıklıklar içinde, herhangi bir diğer somut olguyu ilgilendirenlerden daha yaygın olduğuna göre, bu, ilk bahsedilen tanıklığın otoritesini fazlasıyla azaltıyor ve bize de bu türden bir tanıklığa -bu tanıklık ne kadar akıl çelici bir bahaneye bürünürse bürünsün- hiçbir dikkat ve önem vermemek gibi genel bir karar verdiriyor olmalıdır. Lord Bacon da akıl yürütmenin aynı ilkelerine sahip görünüyor ve şöyle diyor: "Tüm yaratıkların, mucizevi doğuş ve ortaya çıkışlarının ve tek kelimeyle doğada yeni, nadir ve olağanüstü her şeyin bir koleksiyonunu ya da özel bir tarihini yapmak zorundayız. Fakat bu, gerçekten uzaklaşmamak için en ciddi araştırmalarla yapılmalıdır. Daha da önemlisi Livy'nin mucizeleri gibi herhangi bir dereceyle dine bağlı olan her hika-

ye şüpheli olarak değerlendirilmelidir; doğal sihir ya da simya yazarlarının ya da hepsinin de yalanlar ve masallar için yenilmez bir iştaha sahip olur göründüğü yazarların yazılarının içerdiği her şeyden de daha az şüphe edilmelidir.[7]

Burada verilen akıl yürütme yönteminden, onu insan aklının ilkeleri sayesinde korumayı üstlenen *Hıristiyan Dininin* maskeli düşmanlarını ya da tehlikeli dostlarını şaşırtma yolunda hizmet verebileceğini düşündüğüm için, daha hoşnutum. En kutsal din *inanç* üzerinde temellenmiştir, akıl üzerinde değil ve onu sergilemenin en emin yolu hiçbir yönden dayanıklı olmadığı bir sınavı sokmaktır. Bunu daha açık bir hale getirmek için kutsal kitapta hikaye edilen mucizeleri inceleyelim ve böylesine geniş bir alanda kendimizi kaybetmemek için de incelememizi bu sözde Hıristiyanların ilkellerine göre bizzat Tanrının tanıklığı ya da sözü olarak inceleyecek olduğumuz *Pentateuch**ın içeriğiyle sınırlandıralım. Bu durumda ilk olarak, bize uygarlıktan uzak cahil bir insan tarafından sunulan, uygarlıktan daha uzak oldukları bir zamanda yazılan, hikaye ettiği olaylardan çok sonra tüm olasılıklar içinde aynı zamandan gelen hiçbir tanıklıkla doğrulanmayan ve her milletin kaynağını gösterdiği o inanılmaz hikayelere benzeyen bir kitabı göz önüne almak dumundayız. Bu kitabın okunması üzerine, onun mucizeler ve olağanüstülüklerle dolu olduğunu buluyoruz. Dünyanın bir ülkesinden ve şu andakinden tamamıyla farklı olan bir insan doğasından; o ülkeden düşüşümüzden; insanların yaşının binlerce yıla ulaştığından; dünyanın bir tufan tarafından yıkıldığından; bir kavmin Tanrı gözdesi olarak keyfi bir biçimde seçilip bu kavmin de yazarın üyesi bulunduğu kavim olduğundan ve onların kölelikten düşünülebilen en şaşırtıcı mucizeler sayesinde kurtulmalarından

7 Nov. Org. Lib. ii. aph. 29.

* Kitab-ı Mukaddes'te Eski Ahidin ilk beş kitabı yani Tevrat. ç.n.

haberler vermektedir. Herhangi bir kimseden elini kalbinin üzerine koymasını ve ciddi bir değerlendirmeden sonra da böyle bir tanıklıkla desteklenen bu tür bir kitabın yanlışlığının onun hikaye ettiği tüm mucizelerden daha olağanüstü ve mucizevi olduğunu düşünüp düşünmediğini söylemesini istiyorum; bu, kitabın yukarıda ortaya konan olasılık ölçülerine göre anlaşılması için zorunludur.

Mucizeler üzerine söylediğimiz bu düşünceler, hiçbir değişikliğe uğratılmadan, gaipten haber verme olaylarına da uygulanabilir ve gerçekten de bu olayların hepsi gerçek mucizelerdir ve herhangi bir vahiy hakkındaki kanıtlar olarak sadece bunlar kabul edilebilir. Gelecekteki olayları önceden haber vermek insan doğasının kapasitesini aşmamış olsaydı, herhangi bir kahinliği tanrısal bir görev için ya da Tanrıdan kaynaklanan otorite için bir argüman olarak kullanmak saçma olurdu. Böylece tüm söylediklerimiz üzerine, *Hıristiyan Dininin* sadece başlangıçta mucizelerle meşgul olmadığını, bu gün bile mantıklı hiçbir insan tarafından mucizeler olmaksızın inanılamayacağı sonucunu çıkarabiliriz. Salt akıl onun doğruluğu konusunda bizi ikna etmek için yeterli değildir ve her kim *inanç* sayesinde ona razı olmaya yöneltilirse, o kimse kendi kişiliği içindeki zihnin tüm ilkelerini altüst eden ve ona alışkanlığa ve tecrübeye en karşıt olan şeye inanması için bir azim veren sürekli bir mucize hakkında bilinçlidir.

BELİRLİ BİR TANRI İNAYETİ VE BİR GELECEK DURUM ÜZERİNE

Geçenlerde skeptik paradoksları çok seven bir dostumla aramızda bir konuşma geçmişti. Hiçbir şekilde kabul edemeyeceğim ama yine de bu soruşturma boyunca izlenen anlaşılmaz akıl yürütme zinciriyle bir ilişki taşır görünen birçok ilke geliştirmesine rağmen, bu ilkeleri, burada okuyucunun yargısına sunmak için elimden geldiği kadar doğru bir şekilde hafızamdan kopya edeceğim.

Konuşmamız benim, tüm diğer ayrıcalıklar üzerinde tam bir özgürlük gerektirdiği ve başlıca duyguların ve tartışmaların bağımsız muhalefetinden gelişip ilerlediği için ilk ortaya çıkışının özgür ve hoşgörülü bir çağ ve ülkede gerçekleştiği ve herhangi bir inanç, ayrıcalık ya da ceza kanunu tarafından, en aşırı ilkeleri konusunda bile, asla engellenmemiş olan, felsefenin eşsiz iyi talihine olan hayranlığımı belirtmemle başladı. Zira Protagoras'ın sürgünü ve kısmi olarak başka nedenlerden kaynaklanan en son olay olan Sokrates'in ölümü dışında, antik tarih içerisinde, günümüzde çevremizi fazlasıyla saran o darkafalı kıskançlık üzerine karşılaşabileceğimiz ancak birkaç örnek vardır. Epikuros Atina'da ileri bir yaşa kadar barış ve huzur içinde yaşamıştır, Epikurosçuların[1] papazların niteliği-

1 Luciani.

ne sahip olmaları ve yerleşmiş olan dinin en kutsal ayinlerinde mihrapta görev yapmaları bile kabul edilmişti ve aylıkların ve maaşların kamu teşviki[2], tüm Roma imparatorlarının[3] en akıllıları tarafından, felsefenin her mezhebinden profesörlerine eşit derecede sağlanmıştı. Bu ilk gençlik yıllarında felsefeye gösterilen böyle bir davranışın ne kadar zorunlu olduğu, şu anda bile, onun daha gözüpek ve güçlü olduğu varsayılabildiğinde, dönemlerin insafsızlığı ve başında esen sert iftira ve işkence rüzgarları konusunda daha fazla bir zorluk taşıdığı üzerinde iyice düşündüğümüzde, kolayca anlaşılacaktır.

Dostum şöyle konuşmuştu: "Nesnelerin doğal seyrinden kaynaklanan ve her çağ ve ülkede kaçınılmaz olarak görünen şeyi felsefenin eşsiz iyi talihi olarak takdir ediyorsun. Felsefe için öylesine ölümcül olduğunu söyleyip şikayet ettiğin bu ısrarcı hoşgörüsüzlük, gerçekte, boş inançla müttefik yaptıktan sonra kendisini kaynağının ilgisinden tamamıyla ayıran ve onun en müzmin düşmanı ve işkencecisi durumuna gelen dölüdür. Dinin kuramsal dogmalarının, böylesine şiddetli anlaşmazlıkların mevcut nedenlerinin, dünyanın, insanoğlunun, bütünüyle cahil olmasıyla, din konusunda zayıf algılarına daha uygun bir biçimde bir fikir biçimlendirdiği ve bu tür masalların kutsal ilkelerini argümanın ya da tartışmanın olduğundan çok geleneksel inancın objeleri olarak birleştirdiği ilk çağları içerisinde kavranılabilmesi ya da kabul edilebilmesi mümkün değildi. Bu nedenle ilk uyarıdan sonra filozofların yeni paradokslarından ve ilkelerinden ortaya çıkanlar gereğinden fazlaydı; bu öğretmenler ondan sonra hep, antik çağ boyunca, yerleşik boş inançlarla büyük bir uyum içinde yaşar ve insanoğlu üzerinde onları adil bir şekilde bölüştürür göründü; ilki tüm bilgili ve zeki olanlara ikincisi de tüm halka ve cahillere sahip çıkmaktadır."

2 Luciani.
3 Luciani ve Dio.

"O halde" dedim "politikacıları tamamıyla sorunun dışında tutuyor ve zeki bir yüksek memurun felsefenin tanrısal varoluşu dolayısıyla bir Tanrı inayetini ve bir gelecek durumu reddederek ahlak bağlarını gevşetir gibi görünen ve çağdaş toplumun barış ve dirliği için zararlı sayılabilen, Epikuros'unkiler gibi, belirli inançları konusunda yerinde olarak kıskanç olabileceğini varsaymıyorsunuz."

Dostum da şöyle cevap verdi: "Gerçekte bu işkencelerin, herhangi bir çağda, sakin bir akıldan ya da felsefenin öldürücü sonuçları hakkındaki tecrübeden kaynaklanmadığını, tamamıyla tutkulardan ve önyargılardan ortaya çıktığını biliyorum. Fakat daha da ileriye gidip, Epikuros o günlerin bazı *dalkavukları* ya da muhbirleri tarafından topluluk önünde suçlanmış olsaydı, onun kolaylıkla davasını savunabileceğini ve felsefi ilkelerinin, onu halkın nefretine ve kıskançlığına büyük bir şevkle sunmaya çabalayan düşmanlarınınkiler kadar hayırlı olduklarını gösterebileceğini iddia edecek olsaydım ne derdiniz?"

"Şu güzel ve etkili söz söyleme sanatınızı" dedim "böylesine olağandışı bir konu üzerinde denemenizi ve Epikuros için, eğer eski ve nazik şehirlerin herhangi bir ayak takımı içerdiğini kabul edecek olursanız, Atina'nın ayak takımı değil de daha çok dinleyicilerinin onun argümanlarını anlayabilir kapasitede olan felsefi kısmını tatmin edebilecek olan bir söylev hazırlamanızı isterdim."

"Konu bu tür koşullar altında zor olmazdı" diye cevapladı: "ve eğer izin verirsen, kendimi bir an için Epikuros'un yerine ne koyup seni de Atinalı biri olarak dinleyicilerin arasına koyacağım ve size tüm kavanozu beyaz fasulyelerle dolduracak ve düşmanlarımın şirretini giderecek tek bir siyah fasulye bırakmayacak kadar sıkıcı bir söylev vereceğim.

Bu durumda lütfen varsayımlara göre hareket ediniz.

Ey Atinanılar! Buraya okulda savunduğum şeylerin doğruluğunu huzurunuzda göstermeye geldim ve kızgın düşmanlarımın sakin bir şekilde tarafsız soruşturmalarla akıl yürütmelerinin yerine beni suçladıklarını gördüm. Gerçek hakkında halkın iyiliği ve devletin çıkarı üzerindeki sorunlara yöneltilmesi gereken düşünüp taşınmalarınız spekülatif felsefenin araştırmalarına sapmış bulunmaktadır; bu muhteşem, fakat belki de verimsiz olan soruşturmalar sizin daha sıradan fakat daha yararlı uğraşılarınızın yerini almış bulunuyor. Ancak bu suistimali elimden geldiği kadar önleyeceğim. Burada dünyaların kaynağını ve idaresini ilgilendiren bir tartışmaya girmeyeceğiz. Sadece böyle sorunların halkın çıkarlarını nereye kadar ilgilendirdiğini araştıracağız. Ve eğer sizi bunların toplumun barışı ve devletin güvenliğiyle tamamıyla ilgisiz oldukları konusunda ikna edebilirsem, umarım bizi birazdan, boş zamanlarımızda tüm felsefenin en yüce ve aynı zamanda da en spekülatif sorununu incelememiz için geri gönderirsiniz.

Dini filozoflar sizin atalarınızın gelenekleriyle ve dinin aklın ilkeleri üzerinde nereye kadar yerleştirilebileceğinin denenmesinde (benim de seve seve razı olduğum) aceleci bir merakın isteklerine boyun eğen rakiplerinizin öğretisiyle tatmin olmazlar; o suretle de gayretli ve çetin bir soruşturmadan doğal olarak kaynaklanan kuşkuları gidermek yerine tahrik ederler. Evrenin düzenini, güzelliğini ve akıllıca gerçekleştirilmiş tanzimini en görkemli renklere büründürürler ve sonrasında da böylesine parlak bir zeka belirtisinin atomların rastlantısal biraraya gelişinden kaynaklanıp kaynaklanamayacağını ya da şansın en büyük dahinin bile asla yeterince takdir edemeyeceği bir şey üretip üretemeyeceğini sorarlar. Bu argümanın doğruluğunu incelemeyeceğim. Onun, rakiplerimin ve beni suçlayanların arzulayabildiği kadar sağlam olduğunu

kabul edeceğim. Bu eksiksiz akıl yürütmeden, sorunun tamamıyla spekülatif olduğunu ve felsefi araştırmalarımda bir Tanrı inayeti ve gelecek bir durumu reddettiğimde toplumun temellerini oymadığımı aksine, kendi kendilerine, konuları üzerinde, eğer sürekli olarak tartışılacaklarsa, sağlam ve tatmin edici olmalarına olanak vermeleri gereken ilkeleri geliştirdiğimi kanıtlayabilmem yeterli olacaktır.

O halde beni suçlayanlar olarak siz (asla sorgulamadığım) tanrısal bir varoluş için gerekli tek esaslı argümanın doğanın düzeninden ortaya çıktığını kabul etmiş olacaksınız ki orada, zekanın ve planın onun nedenine, ya şansa ya da maddenin kör ve yol göstericisiz gücüne, bağlanmasının gereğinden fazla olduğunu düşündüğünüz işaretleri ortaya çıkar. Bunun sonuçlardan nedenlere giden bir argüman olduğunu kabul edersiniz. Eğer bu noktayı açığa çıkaramıyorsanız sonucunuzun başarısız olduğunu kabul eder ve onu doğa olaylarının ortaya çıkarmasından daha büyük bir alana genişletmeyecek olduğunuzu gösterirseniz. Bunlar ödünlerinizdir. Ben çıkan sonuçları belirtmenizi istiyorum.

Bir sonuçtan herhangi özel bir nedene ulaştığımızda birini diğerine oranlamalıyız ve nedene sonucun üretilmesi için tam olarak yeterli olandan başka herhangi bir nitelik atfedilmesini asla kabul edemeyiz. Herhangi bir terazi ile kaldırılan on onsluk bir cisim ona denk ağırlığın on ons çektiğine bir kanıt oluşturur; fakat onun yüz onsa ulaşacağı yolunda hiçbir neden besleyemez. Eğer herhangi bir sonuca bağlanan neden onu üretmek için yeterli değilse ya bu nedeni reddetmeli ya da ona sonuçla tam bir orantı verecek şekilde nitelikler ilave etmeliyiz. Fakat eğer ona fazla nitelik atfedersek bunu sadece varsayımın izin verdiği ölçüde yapabilir ve niteliklerin ve enerjilerin varlığını *sağduyu ya da otorite yardımı olmaksızın* keyfi olarak varsayabiliriz.

Aynı kural, nedenin bilinçsiz maddeye mi yoksa rasyonel bir varlığa mı bağlanacağı konusunda da geçerlidir. Eğer neden sadece sonucun yardımıyla biliniyorsa, ona sonucu üretmek için kesinlikle zorunlu olanın ötesinde herhangi bir nitelik atfetmek zorunda kalmayız; ne de sağlam akıl yürütmenin herhangi bir kuralı sayesinde nedenden hareket edip bu nedenin bizce bilinmesine yarayan sonuçları aşan daha başka sonuçlar çıkarabiliriz. Hiç kimse Zeuxis'in resimlerinin salt görünümünden onun aynı zamanda bir heykeltraş ya da mimar olduğunu ve taş ve mermer üzerinde renkler üzerinde olduğundan daha az hünerli bir sanatçı olmadığını bilemez. Önümüze konan bir çalışmada sergilenen yetenek ve zevk: Çalışmanın kimin olduğunu güven içerisinde bunlardan çıkarabiliriz. Neden, sonuçla belirli bir orantı içinde olmalıdır; onu kesinlikle ve tam olarak orantılarsak eğer, içinde asla, daha ilerilere doğru yönelen ya da başka herhangi bir planı veya ortaya çıkarmayı ilgilendiren bir çıkarım sağlayan bir nitelik bulamayız. Bu tür nitelikler incelediğimiz sonucun üretilmesi için salt gerekli olanı bir şekilde aşmalıdırlar.

Bu nedenle, evrenin, düzenin ya da varoluşun yaratıcıları olan tanrıları kabul etmek, işçiliklerinde belirli bir güce, zekaya ve cömertliğe sahip olmalarını da beraberinde getirir; fakat argümanın ve akıl yürütmenin eksiklerini gidermek için aşırılığa ve dalkavukluğa başvurmadıkça bundan fazlasını asla kanıtlayamayız. Mevcut herhangi bir sıfatın izleri ne kadar beliriyorsa biz de bu sıfatların varoldukları sonucunu o kadar çıkarabiliriz. Daha ileri sıfatların varsayımı salt kuramsaldır; uzayın veya zaman periyotlarının uzak bölgelerinde yapılmakta olan ya da yapılacak olan daha fazla varsayım demek, bu sıfatların daha görkemli sergilenmesi ve yönetim planının böyle hayali üstünlüklere daha uygun olması demektir. Bize sonuçtan, evrenden, nedene, Jupiter'e varma olanağı asla verilmez ve sonra da sanki bu sonuçlar, kendi başlarına, Tanrıya atfettiği-

miz görkemli sıfatlara iyice layık değillermiş gibi herhangi yeni bir sonuç çıkarmak üzere, tekrar aşağı doğru inmemiz asla yerinde görülmemelidir. Neden hakkındaki bilgimizin yalnız nedenden türemiş olmasıyla, bu ikisi birbirine tamamıyla uydurulmalıdır ve biri daha ileri herhangi bir şeye asla tercih edilemez ya da herhangi yeni bir çıkarımın ve sonucun temeli olamaz.

Doğada belirli bir olay buluyorsunuz. Bir neden ya da yaratıcı arıyorsunuz. Onu bulduğunuzu hayal ediyorsunuz. Sonrasında da salt beyninizin ürünü olan bu şeye o kadar gönül veriyorsunuz ki artık bunun nesnelerin mevcut durum ve görünüşünden -ki bu faslasıyla kötülük ve düzensizliklerle doludur- çok daha yüksek ve mükemmel bir şey oluşturmasının imkansız olduğnu sanıyorsunuz. Bu en üstün zekanın ve cömertliğin tamamıyla hayali olduğunu ya da en azından akılda bir temeli bulunmadığını ve ona herhangi bir nitelik atfetmek için hiçbir zemine sahip olmadığınızı, aksine gördüğünüz şeyin onun ürettikleri içerisinde ortaya koyup sergiledikleri olduğunu unutuyorsunuz. Ey filozoflar! Tanrılarınız doğanın mevcut görünümüne uygun düşsün ve bu görünümleri büyük bir sevgiyle tanrılarınıza atfettiğiniz sıfatlara uydurmak için keyfi varsayımlarınızla değiştirmeye cüret etmeyin!

Ey Atinalılar! Otoriteniz tarafından desteklenen rahipler ve şairler, ahlak bozukluğunun ve sefaletin mevcut durumundan önce gelen altın ya da gümüş bir çağdan bahsettiklerinde, onları dikkatle ve saygıyla dinlerim. Fakat otoriteyi bilmezlikten gelip sağduyunun dostluğunu kazanmaya çalışan filozoflar aynı söylem içinde olduklarında, itiraf ederim ki, ne aynı itaati ne de aynı dindar saygıyı gösteririm. Onları bu tanrısal bölgeye kimin taşıdığını, bu tanrılar meclisinin içine kimin aldığını ve onlara, tanrılarının, aslında ortada bulunanın ötesinde, herhangi bir amaç gerçekleştirmiş olduklarını ya da

gerçekleştireceklerini böyle uluorta ve cüretkarca iddia etmemeleri için kader kitabını kimin açtığını sorarım. Eğer bana aklın aşamalı yükselişi sayesinde ve sonuçlardan nedenlere çıkarımlar yapmak suretiyle basamakları çıktıklarını söylerlerse, onların aklın yükselişi tarafından hayal gücünün kanatları sayesinde yardım gördüklerinde ısrar ederim; yoksa böylece, mevcut dünyadan daha mükemmel bir eserin ancak tanrılar kadar mükemmel olan varlıklara yaraşacağını önyargıyla varsaymak, diğer taraftan da, bu tanrısal varlıklara mevcut dünyada bulunan yetkinlik veya sıfatlardan başkasını atfetmek için bir sebepleri olmadığını unutmak suretiyle çıkarım yöntemlerini değiştiremez, nedenlerden de sonuçlara varamazlardı.

Bu nedenle dünyanın böylesine fazla dolu olduğu kötülüğün ve düzensizliğin gerçekliğini kabul etmemiz gerekirken, doğanın hasta görünümünün hesabını vermek ve tanrıların onurunu korumak tamamıyla verimsiz bir gayrettir. Maddenin bize anlatılan inatçı ve söz anlamaz nitelikleri, genel yasalara uyulması ya da bu türden bazı nedenler, Jupiter'in gücünü ve cömertliğini kontrol eden ve onu, insanoğlunu ve kusurlu ve böylesine mutsuz her duyarlı varlığı yaratmaya zorlayan tek nedendir. O halde sıfatlar, öyle görünüyor ki, peşin olarak, en büyük özgürlükleri içinde doğru olarak kabul edilmektedirler. Ve bu varsayım üzerinde, bu tür varsayımların belki de kötü olayların akla yakın çözümleri olarak kabul edilmiş olabildiklerini itiraf ediyorum. Fakat hâlâ soruyorum: Bu sıfatlar niye doğru olarak kabul ediliyor ya da niye nedene gerçekte sonuç üzerinde ortaya çıkanlardan başka herhangi bir nitelik atfediliyor? Doğanın seyrini, tamamıyla hayali olabilen, içerisinde hiçbir izine rastlanmayan ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz varsayımlar üzerinde doğrulamak için beyinlerinize niye işkence ediyorsunuz? Bu nedenle dini kuramlar, sadece evrenin görünür olaylarının açıklanmasının özel bir yöntemi olarak

değerlendirilmelidirler; fakat aklı başında hiçbir düşünür ondan herhangi özel bir olguyu çıkarmaya ve olguyu tek ve özel herhangi bir noktada değiştirmeye veya ona ilave yapmaya asla kalkışmayacaktır. Eğer nesnelerin görünümünün bu tür nedenleri kanıtladığını düşünüyorsanız, sizin bu nedenlerin varoluşunu ilgilendiren bir çıkarım gerçekleştirmenize izin verilmiştir. Böyle karmaşık ve yüce konularda herkese varsayım ve argüman özgürlüğü tanınmalıdır. Fakat bu noktada durmanız gerekiyor. Eğer geriye dönüp çıkardığınız nedenlere dayanarak doğanın seyri içerisinde özel sıfatların çarpıcı bir gösterimi olarak hizmet verebilecek olan herhangi bir diğer olgunun varolduğu ya da varolacağı sonucuna varırsanız, sizi mevcut kanıya bağlanmış olan akıl yürütmenin yönteminden ayrılmış olduğunuz ve nedenin sıfatlarına sonuçta ortaya çıkanların ötesinde bazı şeyler ilave ettiğiniz yolunda uyarmalıyım; aksi takdirde sonucu neden için daha değerli kılmak için ona, dayanılır duyular ya da yerindelik yardımıyla asla herhangi bir şey ilave edemezdiniz.

O halde okulumda öğrettiğim ya da daha ziyade bahçelerimde incelediğim bu öğretinin çirkinliği nerede? Veya bütün bu sorun içerisinde ne buluyorsunuz ki, iyi ahlakın güveni ya da toplumun barışı ve düzeniyle zerre kadar ilgisi bulunmasın?

Bir Tanrı inayetini ve dünyanın, olayların seyrini yönlendiren ve onların tüm girişimleri içindeki bozuk ahlakı utanç ve hayal kırıklığıyla cevaplandırıp erdemi de onur ve başarıyla ödüllendiren yüce yöneticisini reddettiğimi söylüyorsunuz. Ancak şüphe yok ki, herkesin soruşturma ve incelemelerine açık bir halde duran olayların kendiliğinden akışlarını reddetmiyorum. Nesnelerin mevcut düzeni içinde erdemin, aklın barışıyla ahlak bozukluğuyla olduğundan daha meşgul olduğunu ve dünyadan gerçekleştirilen daha elverişli bir kabulle

karşılaştığını kabul ediyorum. İnsanoğlunun geçmiş tecrübelerine göre, dostluğun insan hayatı için ana haz ve ılımlılığın da huzur ve mutluluğun tek kaynağı olduğunun farkındayım. Hayatın erdemli ve bozuk seyrini asla dengelemem; fakat aklı başında bir insan bütün üstünlüklerin birincisi lehinde olduğunun da farkındayım. Tüm varsayımlarınızı ve akıl yürütmelerinizi benimseyerek daha fazla ne söyleyebilirsiniz ki? Siz bana gerçekten de nesnelerin bu düzeninin zeka ve plandan kaynaklandığını söylüyorsunuz. Fakat her ne ortaya çıkarsa çıksın, mutluluğumuzun ve üzüntümüzün sonuç olarak da hayattaki davranışlarımızın ve hareketlerimizin dayandığı düzenin kendisi her zaman aynıdır. Davranışlarımı geçmiş olaylar hakkındaki tecrübelerim sayesinde düzenlemek size olduğu kadar bana da açıktır. Ve eğer tanrısal bir inayet ve onun da evrende yüce bir adalet dağıtıcısı olduğu kabul edilirken, olayların olağan seyrinin ötesinde iyinin daha da fazla ödüllendirilmesini ve kötülüğün de daha fazla cezalandırılmasını beklemek zorunda olduğumu ileri sürecek olursanız, burada da daha önceden temizlemeye çalıştığım aynı yanlış inanışı bulurum. Kendisinden seve seve hoşnut olduğunuz tanrısal varlığı kabul ettikçe ondan güvenle sonuçlar çıkarabileceğinizi ve doğanın tecrübe edilmiş düzenine tanrılarınıza atfettiğiniz sıfatlara dayanarak bazı şeyler ilave edebileceğinizi hayal etme konusunda ısrar ediyorsunuz. Bu konu üzerindeki tüm akıl yürütmelerimizin sadece sonuçlardan nedenlere doğru gerçekleştirebileceğinizi ve nedenlerden sonuçlara doğru çıkartılan her argümanın zorunlu olarak kaba bir sofizm olduğunu, çünkü neden hakkında önceden, sonuç üzerinde dolu olduğunu çıkarmadığınız, aksine keşfettiğinizden başka bir şey bilmenizin imkansız olduğunu hatırlamıyor gibisiniz.

Ancak bir filozof, nesnelerin mevcut görünümüne, doğanın bütün seyrinin tersine dönmesine kadar, seyirlerinin tek objesi olarak değer vermek yerine, bu hayatı salt daha ileri bir

şeye -daha büyük ve çok farklı bir yapının girişi olan bir veranda ya da sadece bir örneği tanıtan ve ona daha büyük bir cazibe ve yerindelik vere bir giriş- ulaşan bir geçiş kılmaya çalışan şu boş düşünürler hakkında ne düşünmelidir? Bu tür filozofların tanrılar hakkındaki fikirlerini nereden edindiklerini sanıyorsunuz! Şüphesiz kendi kibir ve hayal güçlerinden. Zira eğer bunu mevcut olaylardan türetmiş olsalardı onlara bağlı olması gerekenden başka daha ileri herhangi bir şeyi asla gösteremezlerdi. Tanrısallığın *mülkteme*l olarak, ortaya konulduğunu hiçbir zaman görmediğimiz sıfatlarla donatılabilir olması eylemin yerine getirildiğini keşfedemediğimiz ilkeleri tarafından yönetilebilir: Tüm bunlar özgürce kabul edilecektir. Fakat bu her şeye rağmen salt *olasılık* ve kuramdır. İçinde bulunduğu eylemin şu ana kadar ortaya koyup yerine getirildiğini bildiklerimiz dışında herhangi bir sıfatını ya da ilkesini *çıkarmak* için asla bir nedenimiz olamaz.

Dünyada adalet dağıtıcı birinin belirtileri var mıdır? Buna olumlu bir cevap verirseniz, bunun yerine getirildiği çünkü burada adaletin kendisini ortaya koyduğu sonucuna varırım. Olumsuz cevap verirseniz, hakkındaki duyumumuz içerisinde tanrılara adalet atfetmek için hiçbir nedenimiz olmadığı sonucunu çıkarırım. Olumlu ve olumsuz cevapların arasında orta bir karar gösterip, tanrıların adaletinin şu anda bütün ölçüsüyle değil de kısmen ortaya konduğunu ileri sürerseniz, ona *şu ana kadar* kendini ortaya koyduğu *mevcut* genişlikten başka herhangi bir özel büyüklük atfetmek için hiçbir nedeninizin olmadığını söylerim.

Ey Atinalılar! Böylece tartışmayı rakiplerimle aramdaki kısa bir sorun durumuna sokuyorum. Doğanın seyri onlarınkine olduğu kadar benim algımı da açık gelişmektedir. Olayların tecrübe edilen zinciri, sayesinde hepimizin davranışları düzenlediğimiz büyük bir ölçüdür. Ne meydanlarda ne de

senatoda bundan başka bir şeyden yardım beklenebilir. Ne okulda ne de kabinede bundan başka bir şeyden bahsedildiği duyulmalıdır. Sınırlı zihnimiz düşkün hayal gücümüz için fazlasıyla dar olan bu sınırları boşuna kırmaya uğraşır. Biz doğanın seyrine dayanarak ilk olarak bağışlanan ve hâlâ evrenin düzenini koruyan özel bir akıllı neden çıkarırken, hem belirsiz hem de yararsız bir ilke ediniriz. Belirsizdir, çünkü konu tamamıyla insan tecrübesinin erimini aşar. Yararsızdır, çünkü bu neden hakkındaki bilgimizin bütünüyle doğanın seyrinden türetilmiş olmasıyla, sağlam akıl yürütmenin kurallarına göre, nedenden herhangi yeni bir çıkarımla geri dönemez ya da doğanın olağan ve tecrübe edilmiş seyrine ilaveler yapmakla, hareket ve davranışlarımızın herhangi bir yeni ilkesini kuramayız."

Tumturaklı ve sıkıcı söylevini bitirdiğini görerek şöyle dedim: "Eskilerin demagoji hilelerini ihmal ettiğinizi ve benim kalabalığın yanında durmamı seve seve kabul etmekle, sizin de bildiğiniz gibi, özel bir bağlılığım olan ilkeleri benimseyerek kurnazlıkla taraftarlığımı kazandığınızı gözlemliyorum. Fakat bu konuyu ve gerçek hakkındaki tüm diğer sorunları ilgilendiren yargılamalarımızın tek ölçüsünü tecrübe etmenize izin vererek (ki bunu yapmak zorunda olduğunuzu düşünüyorum) başvurduğunuz tamamıyla aynı olan tecrübeden şüphe etmiyorum, ancak Epikuros'un ağzından dile getirdiğiniz bu akıl yürütmenin çürütülebilmesi mümkündür. Örneğin tuğla, taş, harç ve tüm duvarcılık gereçleriyle çevrelenmiş bir şekilde yarı bitmiş bir bina görseniz, sonuçtan bunun planlı ve programlı bir çalışma olduğunu *çıkaramaz mıydınız?* Çıkarım niteliğindeki bu nedenden sonuca yeni eklemeler yapmak için tekrar geriye dönüp binanın yakında bitirileceği ve sanatın bağışlayabileceği tüm ilerlemelere ulaşacağı sonucuna varamaz mıydınız? Sahil üzerinde bir insan ayağı izine rastlasanız, bir adamın geçmiş olduğu ve kumların yuvarlanması ve suların baskını tarafından

silindiği halde, o adamın diğer ayağının izlerini de bırakmış olduğu sonucunu çıkarırdınız. O halde doğanın düzenine dair aynı akıl yürütme yöntemini kabul etmeyi niye reddediyorsunuz? Dünyayı ve mevcut hayatı sadece, ondan üstün bir zeka çıkarabileceğiniz tamamlanmamış bir bina olarak değerlendiriniz; hiçbir şeyi eksik bırakmayacak bu üstün zekaya dayanarak, tamamına uzay ve zamanın uzak noktalarında ulaşacak daha fazla tamamlanmış olan bir plan ve programı niye çıkarmıyorsunuz? Bu akıl yürütme yöntemleri kesinlikle aynı değil midirler? Ve hangi bahaneyle birini kabul ederken diğerini reddedebilirsiniz?"

Şöyle cevap verdi: "Konular arasındaki sınırsız fark, kararlarım içerisindeki bu fark için yeterli bir zemin oluşturur. *İnsan* sanatının ve buluşlarının çalışmaları içinde sonuçtan nedene ilerlemek ve nedenden tekrar geriye dönerek sonucu ilgilendiren yeni çıkarımlar biçimlendirmek, muhtemel olarak geçirilmiş olan ya da hâlâ geçirilebilen değişiklikleri incelemek kabul edilebilir şeylerdir. Fakat bu akıl yürütme yönteminin temeli nedir? Açıkça şudur: İnsan, hakkında tecrübe sayesinde bilgilendiğimiz, güdülerinden ve planlarından haberdar olduğumuz ve projelerinin ve eğilimlerinin, doğanın böyle bir yaratığın yönetimi için yerleştirmiş olduğu yasalara göre, belirli bir bağa ve birleşikliğe sahip olduğu bir varlıktır. Bu nedenle herhangi bir çalışmanın insanın hünerinden ve çalışkanlığından ortaya çıktığını gördüğümüzde -aksi takdirde hayvanların doğasından haberdar olacağımız için- ondan beklenebilecek şeyleri ilgilendiren yüzlerce çıkarım yapabiliriz ve bu çıkarımların hepsi de tecrübe ve gözlem üzerinde temellenecektir. Fakat insanı sadece, incelemekte olduğumuz tek bir çalışmadan ya da üretimden mi anlıyoruz? Bu şekilde tartışmak bizim için imkansızdır; çünkü ona atfettiğimiz tüm nitelikler hakkındaki bilgimizin bu durum için üretimden türetilmesiyle, onların daha ileri bir noktaya işaret etmeleri ya

da herhangi bir yeni çıkarımın temeli olmaları imkansızdır. Kumlar üzerindeki bir ayak izi tek başına değerlendirildiğinde sadece orada ona uyarlanmış olan, sayesinde üretilen bazı şekillerin olduğunu kanıtlayabilir; fakat bir ayak izi aynı şekilde, bizim diğer tecrübelerimize dayanarak orada muhtemel olarak, zaman ya da diğer etkenler tarafından silinmiş olduğu halde, izini bırakan başka bir ayak bulunmuş olduğunu kanıtlar. İşte burada sonuçtan nedene doğru çıktık ve nedenden tekrar aşağıya inerek sonuç üzerinde değişiklikler gerçekleştirdik. Bu durumda, argümanın bu yönteminin aldatıcı ve sofistçe değerlendirilmesi gerekmeyen hayvan türlerinin *olağan* biçimlerini ve üyelerini ilgilendiren yüzlerce farklı tecrübe ve gözlemi kapsamımıza aldık.

Durum doğanın işleyişine dayanan akıl yürütmelerimiz için aynı değildir. Tanrı biz tarafından sadece ürettikleriyle bilinir ve evrende tecrübe ettiğimiz sıfatlarından ve niteliklerinden benzeşim yoluyla onun üzerinde herhangi bir sıfat ve nitelik çıkarabileceğimiz herhangi bir tür ya da sınıf altına sokulamayan tek varlıktır. Evren bilgelik ve iyilik gösterdiği için bilgelik veiyilik konusunda çıkarımlar gerçekleştiririz. Bu yetkinliklerin özel bir derecesini gösterdiği için, onların, incelemekte olduğumuz sonuca uyarlanmış olan bir derecesi yolunda çıkarım yaparız. Fakat daha da ileri derecelerini sağlam akıl yürütmenin herhangi bir kuralı yardımıyla çıkarmak ya da varsaymak için asla yetkimiz yoktur. İşte varsayımlar yapmanın böyle bazı izinleri olmaksızın, nedenden sonuçlar çıkarmak ya da sonuçlar üzerinde gözlemimize dolaysız olarak maruz kalan şeyleri aşan herhangi bir değişiklik yapmak bizim için imkansızdır. Bu yüce varlık tarafından ortaya konan daha büyük bir iyilik, iyiliğin daha da büyük bir derecesine kanıt oluşturur; ödüllerin ve cezaların daha adil bir dağıtımı adalete ve eşiliğe duyulan daha büyük bir saygıdan kaynaklanmalıdır. Doğanın işlerine yapılan varsayım niteliğindeki her ilave, doğanın yaratıcısının sıfatları-

na da bir ilaveyi gerektirir ve sonuç olarak da, herhangi bir akıl yürütme ya da argüman tarafından tamamıyla desteklenmemeleriyle, salt varsayım ve kuramdan başka hiçbir şey içermezler.[4]

Bu konu üzerindeki hatamızın ve isteklerine boyun eğdiğimiz varsayım yapma izninin en büyük kaynağı kendimizi üstü kapalı bir şekilde yüce varlığın yerine koymamız ve onun, her fırsatta, onun durumunda bizzat kendimizin akla uygun ve seçilebilir bir biçimde benimseyecek olduğumuz aynı davranışı gözlemleyeceği sonucuna varmamızdır. Fakat doğanın sıradan seyrinin bize hemen hemen her şeyin bizimkilerden çok farklı olan ilkeler ve kurallar tarafından düzenlendiğini inandırabilmesinden başka; evet bundan başka, insanların eğilimlerine ve planlarına dayanarak böylesine farklı ve böylesine üstün bir varlığa doğru akıl yürütmenin benzeşimin (analogy) tüm kurallarına aykırı olması gerektiğini söylüyorum. İnsan doğasında planların ve eğilimlerin tecrübe edilmiş belirli br birleşimi vardır; böylece herhangi bir olgudan, herhangi bir insanın bir eğilimini keşfettiğimizde, tecrü-

4 Öyle sanıyorum ki bu genel anlamda şu şekilde bir kural olarak yerleştirilebilir: Sadece kendi özel sonuçları sayesinde bilinen bir nedenin olduğu yerde, bu nedenden yeni sonuçlar çıkarmak imkansız olmalıdır; çünkü bu yeni sonuçları birincilerle birlikte elde etmek için gereken niteliklerin sadece nedenin bizce bilindiği varsayılan sonucu ortaya çıkaran niteliklerinden ya başka, ya üstün ya da daha geniş işlevlerinin olması gerekir. Bu yüzden, bu niteliklerin varolduğunu varsaymak için asla herhangi bir nedenimiz olamaz. Yeni sonuçların, sadece, ilk sonuçlardan zaten bilinmekte olan aynı enerjinin sürekliliğinden kaynaklandığını söylemek, zorluğu uzaklaştırmaz. Zira bunun böyle olduğu kabul edilse bile (ki bu da çok nadir olarak farz edilebilir) uzay ve zamanın farklı bir parçasında, aynı enerjinin eksiksiz devamlılığının ve kendini ortaya koyuşunun (zira onun mutlak bir şekilde aynı olması imkansızdır) keyfi bir varsayım olduğunu ve sonuçlar üzerinde, neden hakkındaki tüm bilgimizin özgün bir şekilde türetildiği herhangi bir izin olabilmesinin mümkün olmadığını söylüyorum. *Çıkartılan* nedenin bilinen sonuca (olması gerektiği gibi) tamamıyla orantılandığını düşünelim; onun yeni ya da farklı sonuçların *çıkartılabileceği* herhangi bir niteliğe sahip olması imkansızdır.

beden bir başkasını çıkarmak ve onun geçmiş veya gelecek hareketlerini ilgilendiren uzun bir sonuçlar zinciri oluşturmak sıklıkla mantıklı olabilir. Fakat akıl yürütmenin bu yöntemi, böylesine uzak ve kavranamaz olmasıyla evrendeki herhangi bir başka varlıkla güneşin, balmumundan yapılmış ince bir kum tanesiyle taşıdığından çok daha az bir benzeşim taşıyan ve kendisini sadece bazı zayıf izler ve taslaklarla ortaya koyabilen -ki ona bunları aşan herhangi bir sıfat ya da yetkinlik atfetmek için hiçbir otoriteye sahip değiliz- bir varlığa dair herhangi bir yeri asla olamaz. Üstün bir yetkinlik olarak hayal ettiğimiz şey gerçekten bir kusur olabilir. Ya da çok daha üstün bir yetkinlik olsaydı bile onun işlevleri içinde gerçekten tamamıyla ortaya konmuş olmadığı görünen bir yerde yüce varlığa atfedilmesi, doğru akıl yürütme ve sağlam felsefeden çok dalkavukluk ve övme belirtileri içerir. Bu nedenle dünya üzerindeki ve bir çeşit felsefeden başka bir şey olmayan tüm dinler içindeki tüm felsefe, bizi tecrübenin olağan seyrinin ötesine asla taşıyamayacak ya da bize günlük hayat üzerindeki derin düşünceler tarafından sağlananlardan farklı hareket ve davranış ölçüleri veremeyecektir. Dini kuramlardan alışkanlık ve gözlem sayesinde zaten bilinmekte olanın ötesinde hiçbir yeni olgu, önceden görülen ya da haber verilen hiçbir olay ve umulan ya da korkulan hiçbir ödül veya ceza çıkarılamaz. Böylece Epikuros için dilediğim özür her şeye rağmen sağlam ve tatmin edici kalacaktır ve ne de toplumun politik ilgi ve çıkarlarının metafizik ve dine ait felsefi çekişmelerle herhangi bir bağlantısı vardır."

"Ortada hâlâ gözden kaçırmış göründüğün bir koşul var." diye cevapladım: "Öncüllerini kabul etmek zorunda olmana rağmen çıkardığın sonuçları reddetmeliyim. Dini öğreti ve akıl yürütmelerin hayat üzerinde hiçbir etkiye sahip *olmamaları gerektiği* için herhangi bir etkiye sahip *olamayacakları* sonucuna varıyor ve bunu da insanların senin yaptığınla aynı şekilde düşünmediklerini, aksine tanrısal bir varlığa olan inançlarından

doğanın olağan seyri içerisinde ortaya çıkanları aşan birçok sonuç çıkarıp Tanrının bozuk ahlaka ceza vereceğini ve erdemi de ödüllerle donatacağını farz ettiklerini hiç dikkate almadan yapıyorsun. Gerçekleştirdikleri bu akıl yürütmenin doğru veya yanlış olması hiç fark etmez. Onun hayatlarındaki ve davranışlarındaki etkisi daima aynı olmalıdır. Üstelik onları bu tür önyargılar konusunda uyandırmaya çalışanlar iyi düşünürler olabilirler; fakat onların iyi vatandaşlar ve politikacılar olduklarını kabul edemem, çünkü insanları tutkuları üzerindeki bir engelden kurtarırlar ve toplum yasalarının ihlalini bir bakıma daha basit ve güvenli hale getirirler.

Sonunda, belki de, özgürlükten yana çıkarmış olduğun genel sonucunu, üzerinde temellendirmeye çalıştığın öncüllerden daha farklı öncüllerden hareket etmeme rağmen, kabul edebilirim. Devletin felsefenin her ilkesini hoş görmek zorunda olduğunu düşünüyorum; herhangi bir hükümetin politik çıkarları üzerinde bu tür düşkünlükler tarafından zarar gördüğü tek bir örnek bile olmamalı. Filozoflar arasında hiçbir coşkunluk yoktur, öğretileri insanlar için cazip değildir ve akıl yürütmeleri üzerinde, bilimleri ve hatta devleti bile, insanoğlunun genelinin daha derinden ilgili ve dikkatli olduğu konularda eziyeti ve baskıyı kolaylaştırarak etkileyen tehlikeli sonuçları üzerine olması gerekenden başka hiçbir engel konamaz."

Ve şöyle devam ettim: "Fakat hatırıma senin ana konun hakkında fazlasıyla ince ve narin bir doğadan akıl yürütmelere neden olmasın diye üzerinde ısrar etmeksizin sana sunacağım bir zorluk geliyor. Bir nedenin sadece sonuçları tarafından bilinebilmesinin (senin de uzun uzadıya varsaymış olduğun gibi) ya da her zaman için gözlemlediğimiz herhangi bir başka neden veya obje ile bir paralelliği ve benzerliği olmaması doğrultusunda öylesine eşsiz ve özel bir doğaya sahip olabil-

mesinin mümkün olup olmadığına dair, tek kelimeyle, fazlasıyla şüphe duyuyorum. Birini diğerinden çıkarabilmemiz sadece iki çeşit *obje* sürekli olarak birleşik bulunduğunda mümkündür ve bana tamamıyla eşsiz olan bir sonuç sunulmuş olsaydı ve bilinen herhangi bir *tür* kapsamı altına alınmasaydı, tümüyle nedenini ilgilendiren herhangi bir varsayım ya da çıkarım biçimlendirebilmemizi anlayamazdım. Eğer tecrübe, gözlem ve benzeşim bizim bu türden çıkarımları akla uygun bir biçimde izleyebilmemizin tek rehberleri olsalardı, neden ve sonucun her ikisi de bildiğimiz ve birçok örnekte birleşik olduğunu gördüğümüz diğer nedenlere ve sonuçlara bir benzerlik ve benzeyiş taşımalıydı. Bu ilkenin sonuçlarının peşine düşmeyi senin kendi düşüncene bırakıyorum. Ben sadece, Epikuros'un rakiplerinin her zaman varsaydıkları gibi, evrenin, oldukça eşsiz ve benzersiz bir sonucunun, hiç de daha az eşsiz ve benzersiz olmayan Tanrının bir kanıtı olduğuna dikkat edeceğim; bu varsayım üzerindeki akıl yürütmelerin, en azından, bizim dikkatimize değer görünüyor. Fakat itiraf ediyorum ki nedenden sonuca geri dönüp birincisi hakkındaki fikirlerimize dayanarak akıl yürütüp ikincisi üzerinde herhangi bir değişiklik ya da ona herhangi bir ilave çıkarabilmemizin nasıl mümkün olacağı konusunda bir zorluk vardır.

bölüm 12

AKADEMİK VEYA SKEPTİK FELSEFE ÜZERİNE

I.KISIM

Herhangi bir konu üzerinde, Tanrının varlığını kanıtlayan ve *Ateistlerin* yanlış inanışlarını çürüten felsefi düşünürlerin sayısından daha fazlası sergilenmemiştir ve üstelik en dini filozoflar bile herhangi bir insanın kuramsal bir ateistin olduğu kadar kör olup olamayacağını tartışır. Bu çelişkileri nasıl uzlaştıracağız? Dünyayı ejderhalardan ve devlerden temizlemek için dolaşıp duran serüvenci şovalyeler bu canavarların varlığına dair en ufak bir şüphe bile beslemezler.

Tüm kilise adamlarının ve ağırbaşlı filozofların doğal olarak öfkesine neden olan *skeptik*, dinin bir başka düşmanıdır -hiçbir kimsenin bu tür saçma bir yaratıkla karşılaşmadığı veya eylem ya da spekülasyon hakkındaki herhangi bir konuyu ilgilendiren bir kanısı veya ilkesi olmayan bir kimseyle konuşmadığı kesin olmasına rağmen. Bu oldukça doğal bir soruya neden olur: Bir skeptiğin söylemek istediği nedir? Şüphe ve belirsizlik üzerindeki bu felsefe ilkelerini daha nereye kadar ilerletmek mümkündür?

Skeptizmin tüm incelemelerden ve felsefeden *önce gelen,* Descartes ve diğerleri tarafından hataya ve aceleci yargılara karşı yüce bir koruyucu olarak fazlasıyla telkin edilen bir çeşi-

di vardır. Bu skeptisizm, sadece önceki kanılarımız ve ilkelerimiz üzerinde değil, söylediklerine göre ya yanlış ya da aldatıcı olması mutlak surette imkansız olan bazı özgün ilkelerden çıkarılmış bir akıl yürütme zinciri sayesinde kendimize doğrulukları hakkında garanti vermemiz gereken yeteneklerimizin üzerinde de evrensel bir şüpheyi öğütler. Fakat ne ortada apaçık ve inandırıcı olan diğerleri üzerinde bir ayrıcalığa sahip böyle herhangi bir özgün ilke vardır ne de, eğer olsaydı bile, sadece haklarında daha şimdiden çekingen olduğumuz söylenen gerçek yeteneklerimizi kullanarak, onun ötesine bir basamak ilerleyebilirdik. Bu nedenle Kartezyen şüphe herhangi bir insan varlığı tarafından ulaşılabilir olmuş olsaydı (ki bu açıkça mümkün değildir), tamamıyla tedavi edilemez olurdu ve hiçbir akıl yürütme bize bir konu üzerinde asla bir güvenlik ve inanç durumu sağlayamazdı.

Bununla birlikte skeptisizmin bu türünün, daha ılımlı olduğunda, çok makul bir anlam içerisinde anlaşılabilir olabileceği, yargılarımızda yerinde bir tarafsızlığı koruyarak ve zihnimizi eğitimden ya da aceleci kanılarımızdan iyice kafamıza yerleştirmiş olabileceğimiz tüm önyargılardan vazgeçirerek, felsefi çalışmalar için zorunlu bir hazırlık oluşturduğu itiraf edilmelidir. Anlaşılır ve apaçık ilkelerle işe başlamak, ürkek ve güvenilir adımlarla ilerlemek, kararlarımızı tekrar tekrar gözden geçirmek ve onların tüm sonuçlarını doğrulukla incelemek: Bu araçlar, onlarla sistemlerimiz içerisinde hem yavaş hem de kısa bir işlem gerçekleştirecek olmamıza rağmen, sayelerinde gerçeğe ulaşmayı umabileceğimiz ve belirlemelerimizde uygun bir istikrara ve kesinliğe ulaşabileceğimiz tek yöntemdirler.

Skeptisizmin, bilim ve soruşturmadan, insanların zihinsel yeteneklerinin mutlak yanlışlıklarını ya da bunların genel olarak kullanıldıkları tüm garip spekülatif konularında herhan-

gi bir sabit belirlemeye ulaşmak yolundaki becerisizliklerini keşfetmiş sayıldıklarında, *sonuçlanan* başka bir türü daha vardır. Sağlam duygularımız bile filozofların belirli bir türü tarafından tartışma konusu haline getirilirler ve günlük hayatın kuralları da metafiziğin ve teolojinin en çetin ilkeleri ve sonuçlarına duyulan aynı şüpheye maruz kalırlar. Bu paradoksal inançlar (eğer inanç olarak adlandırılabilirlerse) ve onlar üzerindeki yalanlamalar bazı filozofların düşüncelerinde karşımıza çıktıklarına göre, doğal olarak merakımızı uyandırırlar ve temellenmiş olabilecekleri argümanları soruşturmamıza neden olurlar.

Tüm çağlar boyunca *duyularımızın (sense)* apaçıklığına karşı skeptikler tarafından kullanılagelmiş, sayısız fırsatta organlarımızın yanlışlıklarından ve kusurlarından kaynaklanan şu basmakalıp konular üzerinde ısrar etmeme gerek yok: Küreğin sudaki kırık görüntüsü, objelerin farklı uzaklıklarına göre çeşitlenen bakımları, bir gözün bastırılmasından kaynaklanan çift görüntüler ve benzer doğadaki diğer birçok görünümler. Bu skeptik konular, gerçekten de duyulara dolaylı olarak dayanmayıp, apaçıklıklarını aracının doğasından, objenin uzaklığından ve organın yaradılışından türetilen önemler ve akıl sayesinde, onları kendi alanları içerisinde doğrunun ve yanlışın uygun bir *ölçütü* kılmak için, doğrulamamız gerektiğinin kanıtlanmasına yeterlidirler ancak. Duyulara karşı böylesine basit bir çözüm içermeyen daha çetin başka argümanlar vardır.

İnsanların doğal bir güdü ya da zihin uğraşı tarafından duyuları üzerinde bir inanca dayanmaya yönlendirildikleri ve herhangi bir akıl yürütme gerçekleştirmeksizin ve hatta hemen hemen aklın kullanımından önce algımıza (perception) dayanmayan fakat bizim ve her akıllı yaratığın olmadığı ya da yok olduğunda bile, her zaman, dış bir evrenin varolduğunu

varsaydığımız apaçık ortadadır. Hayvanlar bile benzer bir görüşle yönetilip dış objeler hakkındaki bu inançlarını tüm düşüncelerinde, planlarında ve eylemlerinde korurlar.

İnsanlar doğanın bu kör ve güçlü güdüsünü izlediklerinde duyulara sunulan gerçek görünümlerin dış objeler olduklarını her zaman için varsaydıkları ve asla birinin diğerinin temsilinden başka bir şey olmadığı şelinde herhangi bir şüphe edinmedikleri de apaçık ortadadır. Beyaz olarak gördüğümüz ve sert olduğunu hissettiğimiz bu gerçek masanın, algılarımızdan bağımsız ve onu algılayan zihnimiz için de dış bir şey olduğuna inanılır. Bizim varlığımız ona bir varlık bağışlamadığı gibi yokluğumuz da onu yokedemez. Varlığını tekbiçimli ve bütün olarak, kendisini algılayan ya da seyreden akıllı varlıkların durumundan bağımsız olarak korur.

Fakat insanların bu evrensel ve temel görüşü, bize, zihnimize bir görüntü ya da algıdan başka herhangi bir şeyin asla sunulamayacağını ve duyuların da bu görüntülerin zihinle obje arasında doğrudan doğruya hiçbir alışveriş ortaya koymaya yetenekli olmaksızın nakledilmelerine yarayan kanallardan başka bir şey olmadığını öğreten en saçma felsefe tarafından derhal ortadan kaldırılır. Görmekte olduğumuz masa biz ondan uzaklaştıkça kaybolur görünür; fakat, bizden bağımsız olarak varolan gerçek masa hiçbir değişim geçirmez; bu nedenle zihne sunulan onun görüntüsünden başka bir şey değildir. Bunlar aklın açık dikteleridirler ve düşünen hiçbir insan *bu ev* ve *bu ağaç* derken düşündüğümüz varoluşların zihindeki algılardan ve tekbiçimli ve bağımsız kalan başka varlıkların geçici kopyalarından ya da tasarımlarından başka bir şey olmadıklarından hiçbir zaman kuşku duymamıştır.

O halde, şimdiye kadar, akıl tarafından, doğanın temel güdülerini yalanlamak ya da onlardan ayrılmak ve duyularımızın apaçıklığına göre yeni bir sistem edinmek zorunda bırakıl-

mışızdır. Fakat felsefe bu yeni sistemi doğrulayacak ve skeptiklerin itirazlarını ve bahanelerini bertaraf edecek olduğu anda, kendisini tamamıyla şaşırtılmış bulur. Doğanın şaşmaz ve karşı konulamaz güdüsünü daha fazla savunamaz; zira bu bizi yanıltabilir ve hatalı olarak kabul edilen oldukça farklı bir sisteme yönlendirir. Ve bu sözde felsefi sistemi, açık ve inandırıcı bir argüman zinciri ve hatta argümanın herhangi bir görünümü sayesinde doğrulamak tüm insan kapasitesinin gücünü aşar.

Zihnin algılarına, onlara benzeyen (eğer mümkünse) ve ne zihnin kendi enerjisinden, ne görünmez ve bilinmez bazı ruhların eserinden, ne de bizim için hâlâ daha bilinmez olan diğer bazı nedenlerden kaynaklanmadıkları halde, dış objelerin yol açması gerektiği hangi argüman tarafından kanıtlanabilir? Gerçekte bu algıların birçoğunun, rüyalarda, delilikte ve diğer hastalıklarda olduğu gibi, herhangi bir dış etkenden kaynaklanmadığı kabul edilir. Ve hiçbir şey cismin zihin üzerinde, öylesine farklı olduğu farzedilen ve doğaya bile karşıt olan bir töze (substance) kendisi hakkında bir görüntü taşıması şeklinde işlemesinden daha esrarengiz olamaz.

Duyuların algılarının, onları andıran dış objeler tarafından üretilip üretilmedikleri olguya ait bir sorundur: Bu sorun nasıl çözülecek? Şüphesiz, benzer doğadaki tüm sorunlar gibi, tecrübe sayesinde. Fakat burada tecrübe tamamıyla suskundur ve öyle de olması gerekir. Zihin, ona sunulan algılardan başka hiçbir şeye sahip değildir ve bu algıların objelerle olan bağları hakkında herhangi bir tecrübeye ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle böyle bir bağ üzerine yapılan varsayımın akıl yürütmede hiçbir temeli yoktur.

Duyularımızın doğruluğunu kanıtlamak için Yüce Varlığın doğrulanmasına başvurmak şüphesiz hiç umulmadık bir döngü oluşturmaktır. Eğer onun doğruluğu bu konuyla

bütünüyle ilgilendirilmiş olsaydı, duyularımız tamamıyla şaşmaz olurdu; çünkü onun bizi aldatması hiç de mümkün değildir. Üstelik eğer dış dünya sorun içerisinde bir kere adlandırıldı mı, bu varlığın varoluşunu ya da onun herhangi bir sıfatını kanıtlayabilmemizi sağlayacak argümanlar bulmakta bir kaybımız olacaktır.

Bu nedenle, bu, içerisinde derin ve daha felsefi skeptiklerin insan bilgisinin ve araştırmasının tüm konularına evrensel bir şüphe katmaya çalıştıklarında, her zaman için üstünlük sağlayacakları bir konudur. "Duyuların doğruluğuna razı olmamızda doğanın güdülerini ve eğilimlerini izliyor musunuz?" diye sorabilirler: "Fakat bunlar sizin gerçek algının ya da hissedilir görüntünün dış obje olduğuna inanmanıza neden olurlar. Bu ilkeyi, algıların sadece herhangi bir dış etkenin temsilcileri olduğu şeklinde daha rasyonel bir fikir edinmek için geri mi çeviriyorsunuz? Bu noktada doğal eğilimlerinizden ve çok daha açık olan kanılarınızdan ayrılıyorsunuz ve henüz tecrübeden, algıların herhangi bir dış objeyle bağlantılı olduklarını kanıtlamak için hiçbir inandırıcı argüman bulamayan aklınızı tatmin etmeniz mümkün değildir."

Ortada en çetin felsefeden türetilen, benzer doğada, bir başka skeptik konu var ki, herhangi bir ciddi amaca çok az hizmet edebilen argümanları ve akıl yürütmeleri keşfetmek için derinlere dalma konusunda gerekli olmasıyla dikkatimizi hak edebilecektir. Modern araştırmacılar tarafından evrensel olarak kabul edilmektedir ki objelerin, sertlik, yumuşaklık, sıcaklık, soğukluk, beyazlık, siyahlık vb. gibi tüm hissedilir nitelikleri sadece ikincil niteliklerdir ve bizzat objelerin içerisinde değil, temsil ettikleri herhangi bir dış örnek ya da model olmaksızın zihnin algıları içinde var olurlar. Eğer bu, ikincil nitelikler konusunda kabul edilirse uzam (extension) ve sertliğin sözde birincil nitelikleri için de kabul edilmelidir; ikinci bu adlandır-

maya hiçbir şekilde birinciden daha fazla hak kazanamaz. Uzam fikri tamamıyla görme ve dokunma duyularından elde edilir; duyular tarafından algılanan tüm nitelikler obje içinde değil de zihinde yer alıyorsa; aynı sonuç bütünüyle hissedilir fikirlere ya da ikincil niteliklerin fikirlerine dağlı olan uzam fikrini de kapsamalıdır. Bizi bu sonuçtan, birincil nitelikler hakkındaki fikirlerin *soyutlama* sayesinde, dikkatlice incelediğimizde anlaşılmaz ve hatta saçma bulacağımız, bir kanıya ulaştıklarının ileri sürülmesinden başka hiçbir şey koruyamaz. Ne somut ne de görünür olan uzamın tasarlanabilmesi mümkün değildir; bununla birlikte ne sert ne de yumuşak, ne siyah ne de beyaz olan fakat yine de somut ya da görünür olan uzam da insan kavrayışının kapsamını eşit derecede aşar. Herhangi bir kimsenin ne *ikizkenar* ne de *çeşitkenar* olan ve üstelik kenarları için hiçbir özel uzunluğa ya da orana sahip olmayan bir üçgeni genel olarak tasarlamayı denediğini düşünelim; eninde sonunda soyutlama ve genel fikirlere dair tüm skolastik kavramların saçmalığını anlayacaktır.[1]

Böylece duyuların apaçıklığına ya da dış varlıklar hakkındaki kanıya ilk felsefi itiraz, bu tür bir kanının doğal güdüye dayanması durumunda akılla karşıtlık içinde olmasının ve akla dayanması durumunda da doğal güdüye karşı olmasının ve aynı zamanda da beraberinde tarafsız bir araştırmacıyı ikna etmek için hiçbir rasyonel kanıt taşımadığının ileri sürülmesinden ibarettir. İkinci itiraz daha da ilerilere gider ve bu kanıyı

Bu argüman Dr. Berkeley tarafından çıkarılmıştır ve gerçekten de usta yazarın hemen hemen tüm yazıları, Skeptisizmin, antik ve modern filozoflar arasında, Bayle de tahil, bulunmuş olan en iyi derslerini biçimlendirirler. Bununla birlikte kitabının baş sayfasında (ve şüphe götürmeyecek büyük bir doğrulukla) bu kitabını ateistlere ve özgür düşünürlere olduğu kadar skeptiklere karşı da yazmış olduğunu söyler. Fakat tüm argümanlarının, başka bir amaca çevrilmiş olmalarıyla birlikte, gerçekte salt skeptik olmaları şundan kaynaklanır: *Hiçbir cevap içermezler ve hiçbir inanç ortaya koymazlar.* Tek etkileri, skeptisizmin sonucu olan, bir anlık şaşkınlığa, kararsızlığa ve karmaşıklığa neden olmalarıdır.

akla karşıt olarak temsil eder: En azından, tüm hissedilir niteliklerin obje içinde değil de zihin içinde olduğunun bir akıl yürütme ilkesi olması koşuluyla. Maddeyi birincil ve ikincil tüm anlaşılır niteliklerinden soyduğunuzda onu bir şekilde yok etmiş ve sadece, algılarımızın nedeni olarak belirli bir bilinmeyen, açıklanamayan *bir şey* -öylesine kusurlu bir şey ki hiçbir skeptik onu reddetmeye değer bulmaz- bırakmış olursunuz.

II. KISIM

Skeptiklerin *aklı* argüman ve yargılama sayesine parçalamaları çok aşırı bir girişim olarak görülebilir; fakat yine de tüm araştırmalarının ve tartışmalarının en görkemli alanıdır. Somut olguya ve varoluşa dair olanlar kadar soyut akıl yürütmelerimize karşı da itirazlar bulmak için çabalarlar.

Tüm soyut akıl yürütmelerimiz karşısındaki ana itiraz uzay ve zaman hakkındaki fikirlerden kaynaklanır; bunlar günlük hayatta dikkatsiz bir bakış için bile oldukça açık ve anlaşılır olan, fakat çetin bilimlerin ince araştırmalarından geçirildiklerinde (ki onlar bu bilimlerin temel objeleridirler) tamamıyla saçmalık ve çelişki ile dolu görünen ilkeler sağlayan fikirlerdir. İnsanoğlunun asi aklını yumuşatma ve ona boyun eğdirme amacına hizmet için icat edilen herhangi bir ruhani *dogma*, sağduyuyu, uzamın sonsuz bölünebilirliği hakkındaki öğretinin sonuçlarıyla yaptığından daha fazla sarsamaz ve bu, tüm geometriciler ve metafizikçiler tarafından bir çeşit parlak başarı ve aşırı sevinçle birlikte görkemli bir şekilde sergilenmektedir. Herhangi bir sınırlı nicelikten sonsuzca daha az olan, kendisinden de sonsuzca daha nicelikler içeren ve böylece *sonsuza kadar* giden gerçek bir nicelik: Bu öylesine cesur, mucizevi ve muazzam bir yapıdır ki herhangi bir sözde ispatın desteklenmesi için fazlasıyla önemlidir, çünkü insan aklının en

açık ve en doğal ilkelerini sarsar.[2] Fakat konuyu daha da olağan üstü kılan şey, görünürde saçma olan bu kanıların, akıl yürütmenin en açık ve en doğal bir zinciri tarafından desteklenmeleridir; bizim için öncülleri, sonuçlarını kabul etmeden benimsemek kesinlikle imkansızdır. Hiçbir şey dairelerin ve üçgenlerin özelliklerini ilgilendiren tüm sonuçlardan daha inandırıcı ve daha tatmin edici olamaz; üstelik bu bir kere kabul edildiğinde, bir daireyle onun teğeti arasındaki temas açısının herhangi bir düz çizgili açıdan sonsuzca az olduğunu, dairenin çapı *sonsuza kadar* arttırıldıkça, bu temas açısının hâlâ daha az, hatta *sonsuz derecede* az olduğunu, diğer eğrilerle teğetleri arasında oluşturulan temas açılarının da herhangi bir daire ile teğeti arasındakinden sonsuzca daha az olabileceğini ve bunun böylece *sonsuza kadar* devam edeceğini nasıl reddedebiliriz ki? Bu ilkelerin ispatı, bir üçgendeki üç açının iki dik açının toplamına eşit olduğunu gösteren ispat kadar -ikinci fikrin doğal ve basit olmasına, birincinin de büyük ölçüde çelişkili ve saçmalık içermesine rağmen- kusursuz görünüyor. Burada akıl, herhangi bir skeptiğin önerisi olmadan, ona kendisi hakkında ve üzerine bastığı zemin hakkında bir güvensizlik veren, bir çeşit şaşkınlık ve kuşku içerisine atılır. Belirli bölgeleri aydınlatan dolu bir ışık görür, fakat bu ışık en çetin karanlıklara sınır teşkil eder ve tüm bunlar arasında öylesine gözü kamaşmış ve şaşırmış bir durumda kalır ki, kesinlik ve güven içerisinde herhangi bir objeye ilişkin güçlükle konu-

2 Matematiksel noktalar üzerinde yapılan tartışmalar her ne olursa olsun, ortada fiziksel noktaların da, yani göz ya da hayal gücü sayesinde bölünemeyen ve azaltılamayan uzam parçalarının da bulunduğu kabul edilmelidir. O halde, hayal gücüne ya da duyulara sunulan bu görüntüler kesinlikle bölünemezdirler ve sonuç olarak da matematikçiler tarafından, uzamın herhangi bir gerçek kısmından sonsuzca daha az oldukları kabul edilmelidir; üstelik akla, hiçbir şey, onların sonsuz miktarının sonsuz bir uzam oluşturmasından daha kesin görünemez. Uzamın, hâlâ sonsuzca bölünebilir farz edilen sonsuz küçük parçalarının ne kadar daha sonsuz bir miktarı gerekmektedir?

şulabilir.

Soyut bilimlerin bu gözüpek açıklamalarının saçmalığı, eğer mümkünse, zaman konusunda her şeye rağmen uzam konusunda olduğundan daha elle tutulur bir duruma gelir görünüyor. Zamanın birbiri ardına tükenip geçmekte olan gerçek kısımlarının sonsuz miktarı öylesine açık bir çelişki yaratır ki biri, kanısı bilimler tarafından geliştirileceği yerde hiçbir değişikliğe uğramayan herhangi bir insanın onu asla kabul edemeyeceğini düşünebilirdi.

Yine de her şeye rağmen, akıl, görünürdeki bu saçmalıklar ve çelişkilerle sevk edildiği skeptisizm konusunda bile rahatsız ve yerinde duramaz bir şekilde kalmalıdır. Herhangi açık ve belirgin bir fikrin kendisiyle ya da yine açık ve belirgin olan bir başka fikirle çelişen koşulları nasıl içerebildiği kesinlikle akıl almaz bir şeydir ve belki de biçimlendirilebilen en saçma önermedir. Bu yüzden hiçbir şey, geometrinin veya nicelik biliminin paradoksal sonuçlarının bazılarından kaynaklanan skeptisizmin bizzat kendisinden daha skeptik ya da şüphe ve tereddütle daha dolu olamaz.[3]

Ahlaki kanıtlara veya somut olguları ilgilendiren akıl yürütmelerine yapılan bu skeptik itirazlar ya *halka özgü (popular)* ya

3 Bu saçmalıklardan ve çelişkilerden kaçınmak bana imkansız gibi görünüyor -doğrusunu söylemek gerekirse, eğer ortada soyut ya da genel fikir diye bir şeyin olmadığı, fakat tüm genel fikirlerin, gerçekte, zihne sunulan fikri belirli koşullar altında andıran diğer özel fikirleri, fırsat buldukça hatırlatan genel bir terime bağlanmış özel fikirler oldukları kabul edilirse. Bu nedenle "at" terimi kullanıldığında dolaysız bir biçimde, özel bir büyüklük ve şekilde, siyah ya da beyaz bir hayvan üzerine fikirler biçimlendiririz; fakat bu terim diğer renklerden, şekillerden ve büyüklüklerden başka hayvanlara da genel olarak uygulandığı için, bu fikirler, aslında hayal gücüne sunulmamalarına rağmen, kolayca hatırlanırlar ve akıl yürütmemiz ve çıkardığımız sonuç, sanki onlar gerçekten hayal gücüne sunulmuşlar gibi, aynı yolda ilerlerler. Eğer bu kabul edilirse (ki akla uygun görünmektedir) onu, matematikçilerin akıllarındaki tüm nicelik fikirlerinin duyular ve hayal gücü

da *felsefi*dirler. Halka özgü itirazlar insan zihninin doğal zayıflıklarından, farklı çağlarda ve ülkelerde benimsenmiş olan çelişkili kanılardan, yargılarımızın hastalıkta ve sağlıkta, gençlikte ve yaşlılıkta, başarıda ve felakette gerçekleşen değişimlerinden, her özel kişinin kanıları ve düşünceleri üzerindeki daimi çelişkiden ve bu türden diğer birçok konudan kaynaklanır. Bu bölüm üzerinde daha ilerilere gitmeye ısrar etmek gereksizdir. Bu itirazlar sadece zayıftırlar. Zira günlük hayatta her an için olguya ve varoluşa ilişkin akıl yürüttüğümüze ve bu tür argümanları sürekli olarak kullanmaksızın oradan kaynaklanan halka ait herhangi bir itirazla geçinemediğimize göre bu kanıtın yok edilmeye çalışılması yetersiz olmalıdır. *Pirhonizmin** ya da skeptisizmin aşırı ilkelerinin büyük bozguncusu günlük hayatın eylem, iş ve uğraşlarıdır. Bu ilkeler, gerçekten de, yalanlanmalarının imkansız olmamakla birlikte çok zor olduğu okullarda gelişip üstünlük kazanabilirler. Fakat karanlığı terk eder etmez tutkularımızı ve duygularımızı harekete geçiren ve doğamızın en güçlü ilkelerine yapılan itirazın içine sokulan gerçek objelerin varlığı sayesinde duman gibi ortadan kaybolurlar ve en kararlı skeptiği bile diğer ölümlülerle aynı durumda bırakırlar.

Bu nedenle skeptik daha çok kendi uygun çerçevesi içinde kalmış ve daha çetin araştırmalardan ortaya çıkan *felsefi* itirazları sergilemiştir. İşte bu noktada, herhangi bir somut olguya dair, duyu ve hafızanın tanıklığının ötesinde yer alan tüm kanıtlarımızın tamamıyla neden-sonuç ilişkisinden

---

tarafından önerilen özel fikirlerden başka bir şey olmadığı ve sonuç olarak da sonsuz bir şekilde bölünemez oldukları izler. Şu anda bu ipucunu daha ilerilere götürmeden burada bırakmak yeterlidir. Tüm bilim aşıkları için, çıkardıkları sonuçlar yüzünden cahillerin alay ve küçümsemelerine hedef olmamak kesinlikle önemlidir ve bu da zorlukların en seri çözümü olarak görünmektedir.

* Milattan dört yüzyıl önce Yunan filozofu Pyrrho'nun yaydığı skeptik felsefe. ç.n.

kaynaklandığında; bu ilişki üzerine, sıklıkla birbiriyle *birleşik* olan iki objeden başka hiçbir fikre sahip olmadığımızda; tecrübemizde sık sık birleşmiş olarak gördüğümüz objelerin benzer şekilde diğer örnekler içerisinde de birleşmiş olacakları konusunda bizi ikna edebilecek hiçbir argümana sahip olmadığımızda ve alışkanlıktan ya da doğamızdan kaynaklanan belirli bir güdüden başka hiçbir şeyin bizi bu çıkarıma yönlendiremediğinde ve buna direnmenin gerçekten zor olduğunda fakat bu çıkarımın diğer örneklerde olduğu gibi hatalı ve yalancı olabileceğinde haklı olarak ısrar ederken geniş bir üstünlük alanına sahip görünüyor. Skeptik bu konular üzerinde ısrar ederken gücünü, ya da daha çok, gerçekten de kendisinin ve bizim zayıflıklarımızı gösterir ve en azından o an için, tüm güveni ve inancı yıkar görünür. Bu argümanlar, eğer onlardan topluma herhangi bir iyilik ya da yarar sonuçlanacağı bir kere olsun umulsaydı, daha büyük bir boyutta sergilenebilirdi.

Zira bu noktada, tüm kuvveti ve şiddeti ile beklerken, *aşırı* skeptisizme yapılan, ondan hiçbir dayanıklı iyiliğin hiçbir zaman sonuçlanamayacağı şeklinde dile getirilen en şaşırtıcı temel itiraz belirir. Bu tür bir skeptiğe sadece şunu sormamız gerekir: *Amacı nedir? Ve tüm bu meraklı araştırmalarla ulaşmak istediği şey nedir?* Hemen şaşırıp kalır ve ne cevap vereceğini bilemez. Herbirinin farklı astronomi sistemlerini desteklediği bir Kopernikçi ya da bir Ptolemacı, dinleyicileri için sabit ve dayanıklı kalacak bir kanı üretmeyi umabilir. Bir Stoacı ya da Epikurosçu, dayanıklı olmayabilen fakat davranış ve hareketlerimiz üzerinde bir etkiye sahip olan ilkeleri sergilerler. Fakat bir Pirhonist felsefesinin zihin üzerinde bir etkiye sahip olmasını ya da eğer varsa, bu etkinin toplum için yararlı olmasını bekleyemez. Aksine, eğer herhangi bir şeyi kabul edecekse, ilkeleri evrensel ve ısrarlı bir şekilde üstün gelmeye hazırken tüm insan hayatının yok olup gitmesi gerektiğini kabul etmelidir. Tüm söylem ve tüm eylem derhal duracak ve insanlar, doğanın

doyurulmamış zorunlulukları gizemli varoluşlarına bir son verinceye kadar, eksiksiz bir uyuşukluk içinde kalacaktır. Böylesine vahim bir olayın çok az da olsa korkuyla beklendiği doğrudur. Doğa her zaman ilkeler için fazlasıyla güçlüdür. Ve bir Pirhonistin kendisini ya da başkalarını çetin akıl yürütmeleri sayesinde anlik bir şaşkınlığa ve karmaşıklığa atabilmesine rağmen, hayattaki ilk ve en önemsiz olay onun bu şüphelerini ve tereddütlerini kaçırmak ve onu, spekülasyonun ve eylemin her noktasında, diğer mezheplerden her filozofla ya da kendilerini herhangi bir felsefi araştırmaya asla sokmamış filozoflarla aynı durumda bırakmaktır. Rüyasından uyandığında kendisine gülenlere katılan ve tüm itirazlarının salt eğlence olduklarını ve en gayretli soruşturmaları sayesinde kendilerini bu işlevlerin temeli konusunda tatmin etmeye ya da onlara karşı ortaya çıkabilecek olan itirazları uzaklaştırmaya güçleri yetmediği halde, hareket etmek, akıl yürütmek ve inanmak zorunda olan insanoğlunun kaprisli durumunu göstermekten başka hiçbir eğilime sahip olmadıklarını itiraf eden ilk kişi olacaktır.

III. KISIM

Ortada gerçekten de daha *yatıştırılmış* bir skeptisizm ya da *akademik* bir felsefe vardır ki hem dayanıklı hem de kullanışlı olabilir ve üstelik silik şüpheleri bazı derecelerde sağduyu ve düşünce tarafından desteklendiğinde Pirhonizmin ya da *aşırı* skeptisizmin kısmen sonucu olabilir. İnsanoğlunun büyük bir kısmı fikirleri üzerinde doğal olarak olumlu ve dogmatik olma eğilimindedir; bir objeyi yalnızca bir tarafından görürlerken ve herhangi bir denge argümanı hakkında hiçbir fikre sahip olmazlarken, kendilerini aceleyle meyilli oldukları ilkeler içine bırakırlar ve karşıt kanılar besleyenler için hiçir göz yummaları yoktur. Tereddüt etmek ya da karşı-

laştırmak zihinlerini karıştırır, tutkularına engel olur ve eylemlerini geçici olarak durdurur. Bu nedenle, onlara hiç de kolay görünmeyen bir durumdan kurtuluncaya kadar sabırsızdırlar ve doğrulamalarının ihlalleri ve inançlarının dik kafalığı sayesinde kendilerini ondan yeterince uzağa asla çekemeyeceklerini düşünürler. Bu tür dogmatik düşünürlerin, insan zihninin en mükemmel durumunda ve kararlarında en doğru ve en dikkatli olduğunda bile, garip güçsüzlükleri konusunda duyarlı olup olamayacakları şeklindeki derin bir düşünce, onları doğal olarak daha alçakgönüllü ve daha ihtiyatlı bir biçimde telkin edip kendileri hakkındaki düşkün fikirlerini ve rakipleri karşısındaki önyargılarını azaltır. Cahil, inceleme ve derin düşüncenin tüm yararlarını kabul eden ve buna rağmen kararları içerisinde genellikle çekingen olan bilgili insanların yaradılışı üzerinde bir kusur bulabilir. Eğer herhangi bir aydın insan, doğal mizacı nedeniyle, kibire ve dikkafalılığa yönelirse, Pirhonizmin küçük bir katkısı, onlara meslektaşları üzerinde ulaşabilecekleri birkaç üstünlüğün, insan doğası içerisinde doğuştan olan evrensel şaşkınlık ve karmaşıklıkla karşılaştırıldığında önemsiz olduklarını göstererek, gururlarını azaltabilecektir. Genelde ortada şüphenin, dikkatin ve alçakgönüllülüğün her türlü dikkatli inceleme ve karar verme içerisinde her zaman sağlam bir düşünüre eşlik etmek zorunda olan bir miktarı vardır.

Yatıştırılmış skeptisizmin, insanoğluna bir üstünlük sağlayabilecek olan ve Pirhonist şüphelerin ve tereddütlerin doğal sonucu olabilen bir başka türü de soruşturmalarımızın insan zihninin dar kapasitesine en iyi uyarlanmış olan konularıyla sınırlanmasıdır. İnsanın *hayal gücü* doğal olarak uzak ve olağanüstü ne varsa hepsinden memnun olan yüce bir şeydir ve alışkanlığın ona fazlasıyla tanıdık hale getirdiği objelerden kaçınmak için uzay ve zamanın en uzak bölgelerinde kontrolsüz olarak dolanır. Doğru bir *yargılama* karşıt bir yönteme uyar

ve tüm uzak ve yüksek soruşturmalardan kaçınarak kendisini sıradan hayat, günlük uygulamalar ve tecrübe kapsamına giren konularla sınırlandırıp daha yüce konuları şairlere ve hatiplere ya da din adamlarının ve politikacıların sanatlarına bırakır. Bize böylesine yararlı bir karar sağlama konusunda hiçbir şey, Pirhonist şüphenin gücünden ya da doğal güdünün üstün gücünden başka herhangi bir şeyin bizi ondan bağımsız kılabilmesinin imkansızlığı hakkında bir kereliğine iyice ikna edilmiş olmaktan daha işe yarar olamaz. Felsefeye doğal bir eğilimi olanlar araştırmalarına her şeye rağmen devam edeceklerdir; çünkü, bu tür bir uğraş edinmenin dolaysız hazzı yanında, felsefi kararların günlük hayatın yöntemleştirilip doğrulanmış yansımalarından başka bir şey olmadığını dile getirirler. Fakat kullandıkları yeteneklerin dar kapsamları ve bozuk işlevleri gibi kusurları gözden kaçırmadıkça günlük hayatın ötesine geçmeye asla teşvik edilmeyecekler. Binlerce deneyden sonra bir taşın düşeceğine ve ateşin yanacağına niye inandığımıza tatmin edici bir cevap veremezken, kendimizi, ezelden sonsuza kaar dünyaların kaynağı ve doğanın durumu konusunda biçimlendirebileceğimiz herhangi bir kararla ilgili olarak bir kere olsun tatmin edebilir miyiz?

Soruşturmalarımız üzerindeki bu dar sınırlama gerçekten de her bakımdan akla öylesine uygundur ki, insan zihninin doğal güçleri üzerine en ince incelemeler gerçekleştirmeye ve bize salık vermek üzere, onları objeleriyle karşılaştırmaya yeter. Sonrasında da bilimin ve soruşturmanın uygun konularının ne olduğunu bulacağızdır.

Bana öyle geliyor ki, soyut bilimin ya da ispatlamanın tek objesi nicelik ve sayıdır ve tüm bilgi türlerinin en mükemmeli olan bu türünü bu sınırların ötesine genişletmek için yapılan bütün girişimler salt safsata ve kuruntudan başka bir şey değildir. Niceliğin ve sayının bileşen kısımları tamamıyla

benzer oldukları için aralarındaki ilişkiler de içinden çıkılması güç ve karmaşık bir hale gelir ve hiçbir şey eşitliklerin ya da eşitsizliklerin farklı görünümleri doğrultusunda, aracıların çeşitliliği sayesinde izlerinin araştırılıp bulunmasından daha kullanışlı olamadığı kadar daha tuhaf da olamaz. Fakat tüm diğer fikirlerin her biri açık bir şekilde ayrı ve farklı olduğuna gör , en dikkatli araştırmalarımız sayesinde bile bu çeşitliliği gözlemlemekten ve apaçık bir yansıma yardımıyla da bir şeyin başka bir şey olmadığını söylemekten öteye asla gelişip ilerleyemeyiz. Bu kararlar içerisinde herhangi bir zorluk varsa eğer, bu, tamamıyla kelimelerin daha haklı tanımlarla doğrulanan belirsiz anlamlarından kaynaklanır. *Hipotenüsün karesinin diğer iki kenarın kareleri toplamına eşit olduğu* -terimlerin her zaman için çok açık bir şekilde tanımlandıklarını düşünelim- bir akıl yürütme ve soruşturma zinciri olmaksızın asla bilinemez. Fakat *mülkiyetin olmadığı yerde haksızlık da olmaz* şeklindeki önerme konusunda ikna edilmemiz için gerekli olan tek şey terimleri tanımlamak ve haksızlığın mülkiyet konusundaki bir ihlal olduğunu açıklamaktır. Bu önerme gerçekte daha kusurlu bir tanımlamadan başka bir şey değildir. Nicelik ve sayı bilimlerinin dışında öğrenmenin diğer her dalında bulunabilen sözde kıyasla ilgili (syllogistical) tüm akıl yürütmeler için de durum aynıdır; nicelik ve sayı için, güvenle, bilginin ve kanıtlamanın tek uygun objeleri denilebilir sanıyorum.

İnsanların diğer bütün soruşturmaları sadece somut olguları ve varoluşu dikkate alır ve bunlar ispatlama konusunda apaçık bir şekilde güçsüzdürler. *Varolan her şey varolmayabilir de.* Olguyla ilgili hiçbir olumsuzluk bir çelişki içermez. Herhangi bir varlığın varolmaması, istisnasız olarak, onun varoluşu kadar açık ve belirgin bir fikirdir. Bir şeyin varolmadığını öne süren bir önerme, yanlış da olsa, onun varolduğunu ileri süren önermeden daha az düşünülebilir ve anlaşılabilir değildir. Bilimler için durum tam anlamıyla farklıdır. Doğru olmayan

her önerme orada belli belirsiz ve anlaşılmazdır. 64'ün küp kökünün 10'u yarısına eşit olduğu yanlış bir önermedir ve asla açıkça kavranamaz. Sezar'ın, Cebrail meleğin ya da herhangi bir varlığın asla varolmamış olduğu yanlış bir önerme olabilir, fakat her şeye rağmen kusursuz bir şekilde kavranabilir ve hiçbir çelişki içermez.

Bu nedenle herhangi bir varlığın varoluşu sadece onun nedenine ya da sonucuna dayanan argümanlar sayesinde kanıtlanabilir ve bu argümanlar tamamıyla tecrübe üzerinde temellenirler. Eğer biz *a priori* olarak akıl yürütürsek herhangi bir şeyin herhangi bir şey üretmeye gücü yeter görünebilir. Bir çakıl taşının düşüşü, hakkında zerre kadar bir şey bilmediğimiz bir şekilde, güneşi söndürebilir ya da bir insanın iradesi gezegenleri yörüngelerinde kontrol edebilir. Bize neden ve sonucun doğasını ve sınırlarını öğreten ve bir objenin varlığını diğerinden çıkarmamızı mümkün kılan yalnızca tecrübedir.[4] İşte insan bilginin büyük bir kısmını biçimlendiren moral akıl yürütmenin temeli ve tüm insan eylemlerinin ve davranışlarının kaynağı budur.

Moral akıl yürütmeler ya özel ya da genel olgularla ilgilidirler. Hayattaki bütün düşünüp taşınmalar ve hatta tarih, kronoloji, coğrafya ve astronomi içerisindeki tüm bilimsel araştırmalar birinciyi göz önünde tutarlar.

Genel olguları ele alan bilimler politika, doğa felsefesi, fizik, kimya ve benzerleridir ki oralarda objelerin bütün bir çeşidinin nitelikleri, nedenleri ve sonuçları araştırılır.

4 Antik felsefenin, sayesinde maddenin yoktan varedilmesinin reddedildiği dinsiz kuralı, *Ex nihilo, nihil fit (hiçten bir şey çıkmaz)*, bu felsefeye göre bir kural olmaktan çıkar. Maddeyi yoktan varedebilen sadece yüce varlığın iradesi değildir; *a priori* olarak zerre kadar bir şey, bilmediğimiz bi şekilde diğer herhangi bir varlıkta onu ya da en maymun iştahlı hayal gücünün saptayabileceği diğer herhangi bir nedeni yoktan varedebilirdi.

Tanrıbilim ya da Teoloji, bir Tanrının varlığını ya da ruhların ölümsüzlüğünü kanıtlamak üzere kısmen özel kısmen de genel olguları ilgilendiren akıl yürütmelerden oluşmuştur. Tecrübeyle desteklenmelerine kadar *akıl* içerisinde bir temele sahiptirler. Fakat onların en iyi ve en sağlam temeli *inanç* ve tanrısal vahiydir.

Anlak ve eleştiri, zihinden çok zevkin ve duygunun uygun objeleridirler. Güzellik, ahlaki ya da doğal, algılanır olmaktan daha uygun bir şekilde hissedilirdir. Onunla ilgili akıl yürütürsek ya da onun ölçüsünü ortaya koymaya çalışırsak eğer, yeni bir olguyu, yani, insanoğlunun genel zevklerini ya da akıl yürütmenin ve soruşturmanın objesi olabilecek türden bazı olguları göz önüne almış oluruz.

Bu ilkeler konusunda ikna edilmiş kütüphaneleri gözden geçirdiğimizde neleri yakıp yıkmalıyız? Herhangi bir cildi ele aldığımız zaman -örneğin Tanrıbilimi ya da Okul Metafiziği üzerine- kendimize şunu soralım: *Niceliği ya da sayıyı ilgilendiren herhangi bir soyut akıl yürütme içeriyor mu?* Hayır. *Somut olguları ve varoluşu ilgilendiren herhangi bir deneysel akıl yürütme içeriyor mu?* Hayır. Öyleyse ateşe atın; çünkü safsata ve hayalden başka hiçbir şey içeremez!

İmmanuel Kant "Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena" adlı eserinde yalnızca Pek az'larda görebildiğimiz o çocuksu alçakgönüllülüğü ile Davit Hume için şunları yazıyor: "İtiraf ederim ki, beni yıllar önce doğmatik uykularımdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarıma kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan Davit Hume'un bu hatırlatması olmuştur."

Davit Hume "İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma" adlı ünlü eserinde, felsefenin ve bilimin temel bir problemi ile hesaplaştı: Olguları ilgili bilgilerimizin tümü bir neden-sonuç bağlantısının zorunluluğu aksiomatik kabulüne dayandırılarak usa vurma yolu ile elde ediliyor görünüyorlar; eğer böyle ise, o zaman ana problem 'neden' kavramının tecrübenin tümünden bağımsız olarak akıl tarafından apriori olarak düşünülüp düşünülemiyeceği, bilinip bilinemiyeceğidir. Davim Hume'un bu ünlü eserinde saptadığı problemin ve probleme Hume'un yaklaşımının felsefe ve bilim açısından önemini ilk kavrayan İ. Kant oldu. İ. Kant'ın "Salt AKIn Eleştirisi" adlı ünlü eseri de bu problemle bir hesaplaşmadır.

Davit Hume ve İmmanuel Kant felsefenin bu iki büyük ve eşsiz ustası felsefenin ve bilimin bu temel problemi ile hesaplaşırken, "bilginin nedirliği", "bilginin sınırları" konusunda yeni problemlerin önünü açtılar. Belki de D. Hume ve İ. Kant'dan sonra şunu diyebiliriz: Felsefe, problemleri görmektir.

Tuncar TUĞCU

ISBN: 975-7923-51-6

İLKE
FELSEFE DİZİSİ